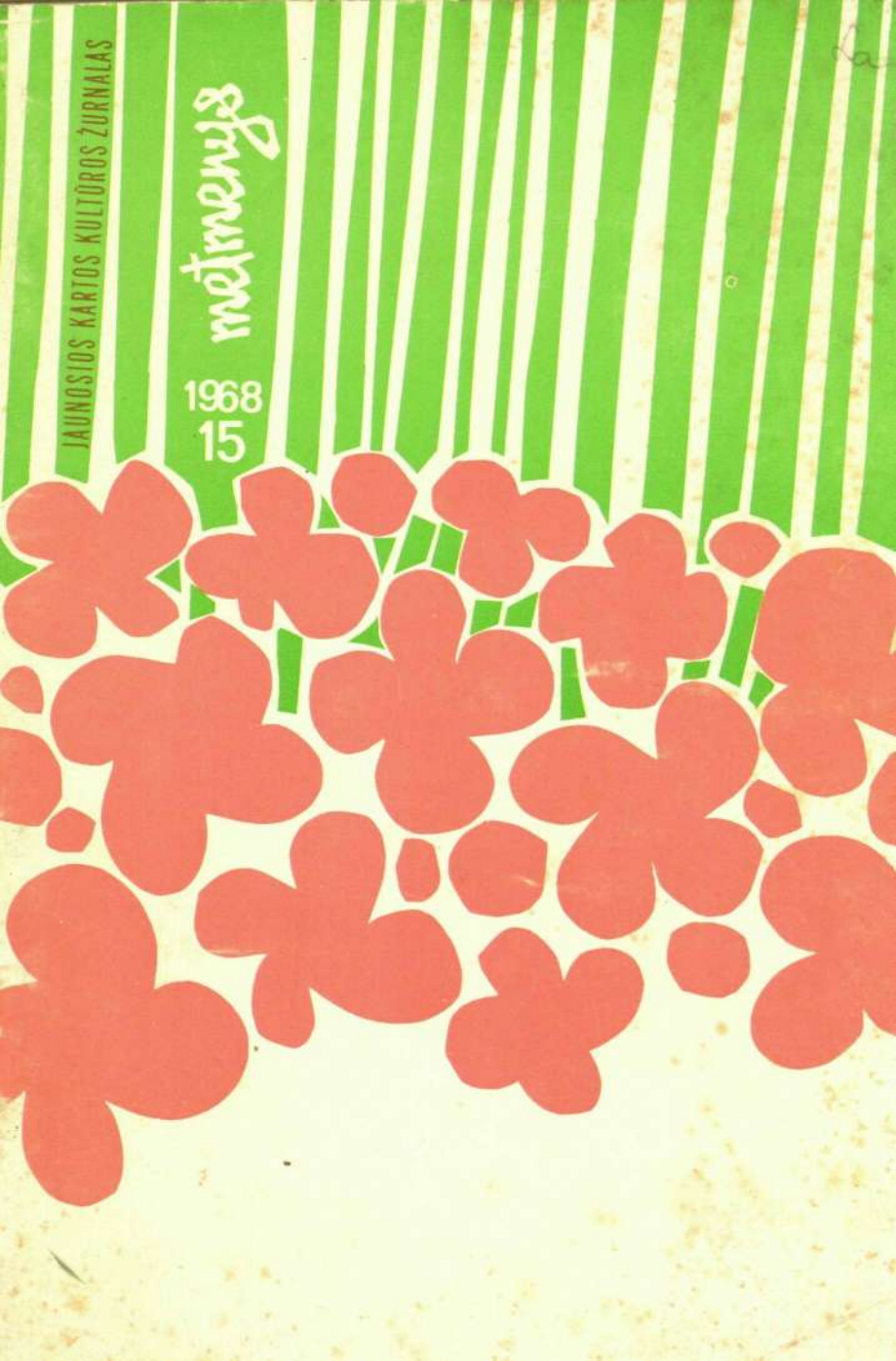
JAUNOSIOS KARTOS KULTŪROS ŽURNALAS
metmenys
1968
15

metmenys

Rimvydas Šilbajoris, Algirdas Landsbergis — prasmė ir struktūra 3 * *D. V.*, Grožio beieškant šiandien 42 * *Marius Katiliškis*, Velnio gundytojo pinklėse 45, Pavainikio krikštynos sausiui dienojant 47, Saulėtekis prie Gunflint Trail 48, Bevardė 49 * *Rasa Iešmantaitė ir Vincas Kazėnas*, Šiandienybės apraiškos tarybinės Lietuvos prozoje: žvilgsnis pro aprūkusį stiklą 51 * *Jurgis Janavičius*, Rūtos smėlyj, Debesys virš Port Jackson 88 * *Feliksas Jucevičius*, Idealizmas ir realizmas lietuvių gyvenime 89 * *Bernardas Prapuolenis*, Poeto likimui 100, Miego vaikai 101 * *Vytautas Kavolis*, Socialinė evoliucija ir modernumo stiliai 102 *

D. Šatas, V. Trumpa, Feliksas Jucevičius, J. Banėnas, J. Jakštas, Henrikas Radauskas, Leonas Sabaliūnas, V. Kavolis, K. Keblys, Kūrybinis darbas ir visuomeninė veikla 112 * *Audrius Pykalis*, Santykių su tauta problematikos priežastys ir krepšininkų išvyka Lietuvon 129 * *R. Tautrimas*, Rusifikacijos reiškiniai Lietuvoje: II 145 * *Titas Guopis*, Pavasaris eucharistiniais metais 165 * *Kęstas Reikalas*, Keli žodžiai apie pernykštę mūsų literatūrą 170 * *Algirdas Titus Antanaitis*, Kultūros Kongresas tarp farso ir operos 178 * *Mykolas Drunga*, Studentų suvažiavimas ir radikali lietuvybė 187 *

DONATED TO ALKA
BY DR. BRONIS KASLAS

Alp 1742

LTSR valst. respublikinė biblioteka

Dailės darbai: *V. O. Virkau* — 32-41; *Jonas Dovydėnas* — 82-87; *Ž. Mikšys* — 87, 99; *Henrikas Šalkauskas* — 111.

ALGIRDAS LANDSBERGIS
PRASMĖ IR STRUKTŪRA

RIMVYDAS ŠILBAJORIS

Aukštai išsivystęs modernaus rašytojo sąmoningumas nebeleidžia jam sumaišyti tokių dalykų, kaip jausmo įtampa, minties gilumas ir net grožis, su meno esme. Aiškiai suvokdamas visas savo meno priemones ir metodus, dabarties rašytojas žino, kad menas nėra pirmoj eilėj išbaigta visuma, bet greičiau procesas, būdas, kuriuo vaizduotė organizuoja ir kontroliuoja įvairias menininko regimas būties apraiškas. Toks žinojimas reikalauja, kad menininkas būtų palyginti laisvas nuo galutinio pasisakymo už kurią nors ribotą ideologiją, t. y. už kokį nors uždarą būties supratimą, nes šitoks apsisprendimas pakreiptų jį iš esmės su menu nieko bendro neturinčia linkme.

Tarp mūsų išeivijos prozaikų Landsbergis yra, gal būt, pats sąmoningiausias ir analitiškiausias, pats „moderniausias" ką tik nusakyta prasme. Kaip individas jis tiki žmogų, bet nebūtinai kokias nors žmogaus susikurtas ideologijas, tarnaujančias skydais, pridengiančiais bauginantį žmogaus visapusiško neišbaigiamu-

mo žinojimą. Kaip menininkas, jis supranta, kad kūryba yra pirmoj eilėj pavaizdavimas komplikuoto santykiavimo tarp minties, struktūros ir tikrovės, ir tik po to, jeigu iš viso, tikėjimo išpažinimas. Todėl Landsbergis ir priklauso prie naujosios mūsų rašytojų kartos, suprantančios, kad estetiniai uždaviniai mene svarbesni už bet kokį ideologinį momentą.

Prieškariniams mūsų literatūros klasikams tikrovė atrodė pakankamai tvirta, „garantuota", kad į ją būtų galima žiūrėti kaip į pagrindą, ant kurio statomi kūrėjo įsivaizduotų žmonių gyvenimai, gvildenamas jų vidinis pasaulis. Struktūros problema retai išėjo už siužeto ir fabulos išvystymo ribų: svarbu buvo tik mokėti suderinti charakterių mintis ir veiksmus su visų bendrai priimtais tikrovės dėsniais. Landsbergis tačiau pradėjo rašyti tokiu laiku, kada jau nebegalima buvo pasitikėti, kad tikrovė bus logiška ir prasminga, nes visų dalykų reikšmė ir santykiai tapo beviltiškai supainioti didžiosios karo katastrofos, sujaukusios visas vertybes. Paprastai mes žinom ką tikim tik tol, kol bendra pasaulio samprata mums atrodo aiški; kada gi įvykiai ją aptemdo, sudaužo, mums nieko kito nelieka rankose, kaip tik gyvenimo skeveldros, į kurias menininkas gali žiūrėti kaip į savo paties žuvusių vilčių paveikslą, bet ne kaip į pagrindą kokiam nors tvirtam tikėjimui.

Kai kuriuos rašytojus šitoks tikrovės sudužimas taip tragiškai paveikė, kad jie iš viso ir bepajėgė kalbėti tik apie pačią neviltį; žūstančio žmogaus siaubo ir protesto šauksmas jiems atrodė maždaug kaip ir visa žmogiškos išminties viršūnė. Landsbergio galvosenoj intelektualinis pradas per stiprus, kad leistų jam pasiduoti šitam kartaus jausmo antplūdžiui iki tokio laipsnio, kad rašytojas jau nebemėgintų suvokti ir kaip nors priimti pasaulio, kokioj tragiškoj formoj jis beapsireikštų. Pagrindinis kūrybinės energijos šaltinis

jam vistiek pasiliko ieškojimas prasmės, idėjos, kuri patenkintų laisvo, kuriančio proto reikalavimus. Jis nepasislėpė už gyvenimo skeveldrų nuo nykios beprasmybės baimės, bet mėgino jas iš naujo taip sudėstyti, kad išryškėtų koks nors naujas prasmingo gyvenimo vaizdas. Todėl jo mene santykiavimas tarp idėjos ir tikrovės, iš esmės paėmus, ir apsireiškia kaip pastanga atstatyti žmogaus atvaizdą aplamai, įskaitant ir savo paties vidinį pasaulį, tokiu būdu, kad vėl atsirastų vilties ir noro gyventi ir siekti gėrio žmonijos ateičiai. Landsbergio herojai klausia savęs, kas jie tokie yra, bet atsakymą jie gali rasti tik tada, kai supranta, kas tai iš viso yra pasaulis. Taigi, ieškodami savęs, jie turi išspręsti sudužusio gyvenimo mįslę, o tai ir sudaro Landsbergio romano ir novelių fabulą, taigi, struktūrą. Tradicinis fabulos supratimas atidedamas į šalį — žmonės nebesiduoda vedami savo aistrų į ribotus tikslus, kurie jiems atrodytų prasmingi aiškiai suprantamam gyvenime. Tikras konfliktas dabar yra ne tarp žmonių, bet žmogaus viduje, o iškyla jis iš asmeniško troškimo kaip nors susigaudyti šiandieninio pasaulio griuvėsiuose.

Vienas iš tokių savęs ieškančių žmonių yra vokietis Weissas **Kelionės** romane. Jau fiziniai jis tapo karo paverstas baidykle, nes Leningrado apsupime jam sudegė pusė veido, kada jis turėjo gelbėti savo gyvybę, prisiglausdamas per arti prie liepsnojančio medžio kamieno. Dvasioje gi jo suskilimas pasireiškia tuo, kad, jausdamas savy išdidų ir gilų protą, jis iš vienos pusės veržiasi į harmonijos ir grožio viziją, kurią jis mato renesanso mene, ypač Fra Angelico angeluose, o iš kitos — nešiojasi savy žiaurią panieką jam pavestai apšepusiai užsieniečių vergų - darbininkų gaujai. Jis norėtų susigrąžinti savo asmenybę į fizinį ir dvasinį vientisumą, bet nepajėgia savy suderinti gausybės vienas kitam prieštaraujančių dalykų: vokiškojo principo

pergalės laukimo, tobulos meno grožio vizijos, troškimo kam nors atkeršyti už savo biaurumą, ir tuo pat metu intymiai dvasioje santykiauti su keletu išrinktųjų draugų, kurie pajėgtų suprasti jo paties viduj užslėptus nuostabius sapnus. Jo žmona, Hilda, negali prie tų išrinktųjų priklausyti, nes jos ribotas buržuiškas protelis nepajėgia suvokti Fra Angelico angelų harmonijos ir rimties, o ji pati žiūri su panieka ir neapykanta į savo vyro suniokotą veidą, apgaudinėdama jį su bet kuo, kas pasitaiko. Weisso iškrypusi fantazija sukuria kerštо planą: jis išrinks iš jam pavestų „puszžmogių" pačius gražiausius, pasiųs juos už ekstra davinį dirbti jo darže, kur jie susipažins su Hilda, turės su ja lytinius santykius ir tuo būdu išniekins ją, nužmogindami jos germaniškos rasės kilnumą.

Tokiems planams atitinka Laikūnas, pagrindinis romano herojus. Jis yra jaunas ir gražus, ir dėl to Hilda tikriausiai nepajėgs jam atsispirti, bet jis tuo pat metu yra ir užsienietis — lietuvis — taigi, šiukšlė. Jau keletas panašių vergų gulėjo su Hilda, o po to juos Weissas, savo iškrypėlio malonumui, „baudė", sudaužydamas jų galvas sunkiu dirbtuvės raktu už tai, kad jie, girdi, drįso prisiliesti prie jo žmonos kilnaus vokiško kūno. Bet Laikūnas vis dėlto skiriasi nuo pilkos vergų masės, nes jis pajėgia suvokti Weisso rojaus viziją tarp Fra Angelico angelų. Dėl to Weissui atrodo, kad tarp jo ir Laikūno egzistuoja žmogiško pranašumo ryšys, kokio Weissas visad ir ieškojo. Tai dar patobulina jo kerštą: Laikūnas, Weisso nuomone, kaip vienas iš angelų, mokės atsispirti Hildos pagundoms ir tuo būdu ją dar daugiau pažemins, duodamas jai suprasti, kad ji, kaip individas, neverta net ir užsieniečio prisilytėjimo.

Deja, Laikūnas pasirodo esąs iš kritusiųjų angelų. Vieną dieną jis atsineša obuolį į Hildos kambarį, ir jie abu jo paragauja, kaip Adomas ir Ieva dabarties

gyvenimo pragare. Laikūnas tada jaučiasi esąs dvigubai išniekintas, visų pirma Weisso moraliniu prieš jį nusikaltimu (kad iš laisvo žmogaus šis panorėjo padaryti kerštо įrankį), o paskui — fiziniais santykiais su Hilda, kuri jam jokios meilės nejaučia, o tik nori pati savo paleistuvavimu vyrui irgi atsikeršyti. Tada jau ir Laikūnas tampa maištininku, sukyla su draugais prieš vokiečius, ne tiek tam, kad specialiai kovotų prieš jų valstybę, kiek tam, kad galų gale pasakytų „ne" visam jį supančiam pasaulio pamišimui. O pasakęs „ne" jis tuo pačiu, bent iš dalies, ir save patį apibrėžia, iki tokio laipsnio sužino, kas jis yra.

Karui pasibaigus, Laikūnas sunkiai serga ir savo kliedėjime mato vizijas, sudarančias lyg ir antrą jo sąmonės laipsnį, kuriame glūdi gyvenimo paviršiuje egzistuojančios įvykių eigos prasmė. Čia Landsbergis atskleidžia mums savo pagrindinį kūrybos metodą — traktuoti sudužusio gyvenimo gabalus kaip simbolius, vedančius į užslėptą daiktų vienybę, kurioje žmogaus idėja atstatoma rojaus dimensijoj — ten, kur gyvena Fra Angelico angelai, iš kurių kiekvienas atitinka vienam iš pagrindinių romano herojų. Pirmasis angelas — tai tėvas Gailėnas, dar Lietuvoj, vienuolyne. Jis, kaip ir Laikūnas, labai bijo mirties, bet vistiek yra kietai apsisprendęs pasielgti nenatūraliai, patekti į bolševikų rankas, priimti kankinio vainiką. Laikūnas atmeta kraujo auką, nes jam per daug norisi gyventi. Jis pabėga, jis jaučiasi kaltas, bet kažkaip tuo pat metu viduje išteisintas, nes išlaikė save kokiam tai kitam likimui, daugiau jį žmogiškai išpildančiam, negu kankinio dalia.

Weissas, žinoma, yra antrasis angelas. Laikūnas dalinasi su juo savo vizija, bet nepriima jo dumblinos neapykantos. Jis nori išsivaduoti nuo to, kas Weisso asmeny yra ne žmogus, o pabaisa, o tai įmanoma tik per sukilimą. Dar vienas angelas yra rusas Grigorijus

— absoliuti Weisso priešingybė, pilnas niekad nesibaigiančios skystos ir bejėgės meilės ir gailesčio visai begalinei pasaulio alkanųjų ir nuskriaustųjų procesijai. Grigorijus ir Weissas vienas kitą galėtų tobulai papildyti — užtat kliedėjime Laikūnas ir mato, kaip Weissas atgauna savo veidą vėl prisiglausdamas prie Grigorijaus — apdegusio, patręšusio Rusijos medžio — kamieno. Laikūnui gi Grigorijus ir jo graudi meilė daug ko nereiškia, nes pasaulio agonija jam per didelė, kad ją būtų galima ašaromis išverkti, ir todėl jis atstumia tą angelą nuo savęs, kaip jau susenusį dostojevskišką idealą. Grigorijus turi eiti ten, kur graudūs verksmai dar tęsiasi — į Sovietų Rusiją, būti vėl mielaširdingu kankiniu kur nors Sibiro glūdumoj. Ketvirtasis angelas, Aramas, yra gražus pagyrų puodas arménas, nuo kurio taip ir dvelkia fantastiškas rytų krašto apetitas spalvoms, formoms, kūnui. Jisai jau buvo Weisso „baustas" už santykius su Hilda — jo galvoj didelis randas. Aramas yra Laikūno gundytojas ir kartu sargas, nes tai jis savo kūnu pridengia Laikūną griūvančiam bokšte.

Galų gale turime paskutinį angelą — Lorenzo. Tai komunistas, tobulo teisingumo ir tvarkos ieškotojas, kuris kartą, per ispanų pilietinį karą, užmušė žmogų, atrodantį lygiai kaip Laikūnas. Tuo būdu autorius pastato Laikūną lyg ir simboliu to žmonijos idealo, kurio siekė komunizmas ir kurį jis pačioj pradžioj ir užmušė. Dabar Lorenzo iš visų jėgų stengiasi saugoti Laikūną nuo nelaimės, lyg ir tikėdamasis, kad gal dar pavyks prikelti pirmapradę komunizmo viziją, be kurios juk visa kova ir žiaurumai ir darbas nustoja bet kokios prasmės. Tačiau Lorenzo, karui pasibaigus, patenka į padėtį, kur jis turi arba išduoti Laikūną sovietams, arba pats nusižudyti. Lorenzo savo gyvybę laiko nereikšmingu dalyku, palyginus su jo vizija, ir miršta, tuo būdu įvykdydamas vienintelį logišką komunistiško idealisto žygį.

Laikūno santykiavimas su visais tais žmonėmis-angelais yra paremtas autoriteto principu. Visi jie, nuo tėvo Gailėno iki Lorenzo, elgiasi su juo lyg jis būtų, kokia nors to žodžio prasme, jų sūnus. Jie jį saugoja, mokina ir baudžia — jie visi atstovauja vienokį ar kitokį tvirtą ir aiškų tikėjimą, kuris gal ir turėjo prasmę seniau, prieš pasaulio katastrofą, bet dabar jau Laikūnui nebegalioja, visoms vertybėms beviltiškai susimaišius. Ta prasme paėmus, pati svarbiausia Laikūno kova vyksta su tikru jo paties tėvu, kurį sovietai sušaudė. Tai buvo laisvos ir kilnios dvasios žmogus, bet kartu ir bevalis girtuoklis — netinkamas indas šventajai tėviškumo idėjai priimti, ir dėl to žuvęs tragiškų įvykių raidoj.

Romano struktūroje įvykių chronologinė eiga yra suskaldyta ir pertvarkyta iš naujo pagal vidinio veiksmo dėsnius, būtent, pagal svarbių Laikūno psichologinių pergyvenimų tęstinumą. Laikūnas, pavyzdžiui, gali suvokti prasmę kokio nors praeity įvykusio susidūrimo su tėvu tik daug vėliau, po reikšmingo pergyvenimo dabarty. Tada romane tas dabarties įvykis bus aprašomas pirma, o paskui jau — praeitis. Dėl to Laikūnas egzistuoja kokiam tai fragmentuotam pasaulyje, autoriaus sudėstytame mozaikos principu, tik ne iš niekad nevartotų akmenų, bet iš gabaliukų anksčiau buvusio prasmingo, o dabar sudužusio gyvenimo. Pavyzdžiu galime paimti Laikūno pabėgimą iš Lietuvos. Jis romane paruošiamas visa eile vaizdų, iš kurių matyti, kad herojui žinomas lietuviškas pasaulis tuoj sugrius. Visų pirma turime pasikalbėjimą su tėvu Gailėnu. Tai stiprus vyras, bet jo balse girdisi baimės gaidelė, kaip įskilimas tvirtam moliniam inde, pripildytame Dievo garbės. Po to seka Šv. Sebastijono paveikslas — maldinga ekstazė žmogaus, kuriam iš žaizdų sunkiasi molio spalvos kraujas. Mes žinom, kad Laikūnas nepriims šitokio kankinio vainiko, nes jis

negali suprasti, kaip galima taip šypsotis su žaizda šone. Tada Šv. Veronika pakelia savo skarą su agonijos sutriuškintu Kristaus veidu, lyg tai būtų sudužęs molinis indas. Ir galų gale mes sekame Laikūno mintis, kada jis paskutinį kartą įžengia vienuolyno koplyčion:

> Dabar rodėsi, lyg audra būtų nušlavusi žmones, blizgesį ir palikusi tik nuklūpėtą klaupkų vienumą bei nuogas sienas. Jis stengėsi pripildyt jas savo mintyse ir atkurt giesmę, bet vietoj maldininkų jis tarėsi matąs Gailėno veidus, sakančius: kraujo auka, kraujo auka. Julius slydo akimis pro marmurinius šventuosius, kaip atsisveikindamas. Sudiev, vargingieji. Štai ateina žemiška galybė ir nugali jus. Sudiev, ir su kiekvienu savo širdies dūžiu jis vaizdavosi jų galvas krintant ir dūžtant grindysna. Sudiev, ateina galingesnė jėga už bažnyčią. Jo tėvas gulėjo surištomis rankomis ir juodu kraujo krekenu apie lūpas. Šventas Sebastijonas kėlė į dangų nuolankias akis, kad nematytų molinio kraujo, besisunkiančio iš savo šono. Sudiev, sudiev.

Su tokių skeveldrų pripildyta siela Laikūnas lipa į traukinio vagoną, pilną tokių pat pabėgėlių kaip ir jis. Jie taip pat nustojo būti individais — jų veidai, išgąsčio suvienodinti, atrodo kaip beprasmės plytelės, iš kurių turės būti sudėstyta nauja mozaika. Traukiniui važiuojant į Vokietiją, Laikūnas taip ir lieka lyg ore pakibęs, tarp daugelio galimų gyvenimo plotmių, tarp vaikystės prisiminimų, susidūrimų su tėvu ir su dvasios tėvu Gailėnu, tarp sapnų ir tiesioginių momento įspūdžių, tartum surrealistiniam paveiksle be jokio ypatingo turinio, kai tuo tarpu traukinio ratai ritmiškai muša ir muša tuos pačius klausimus: „Kas aš esu? Kur aš einu? Iš kur ateinu?“

Toks priėjimas prie veikalo kompozicijos sukelia sunkumų, kuriuos beveik neįmanoma apvaldyti romano formoje. Sudužę tikrovės gabalai duodasi iš naujo sudėstomi ne tik taip, kaip autorius pasirinko, bet ir kitais būdais, kurių iš tiesų yra begalinė daugybė, ir

visi jie gali būti vienodai prasmingi arba beprasmiai. Autorius neturi sau pagrindo, kriterijaus, kuris nustatytų, kad vienas naujos mozaikos sudėstymas teisingas, o kitas — ne. Taigi, pasidaro neaišku, kuo būtent menas gali būti naudingas gyvenimo prasmės ieškojime. Šitą klausimą Landsbergis toliau gvildena vėlesniuose savo veikaluose, bet jau ne romano, o novelės formoje. Novelė nereikalauja visos gyvenimo pilnumos perdavimo — ten galima situacijas suprastinti ir susiaurinti taip, kad lieka tik keletas klausimų, ties kuriais autorius gali sukaupti visą savo dėmesį. Landsbergio novelių rinkinys **Ilgoji naktis** kaip tik ir ribojasi keliomis aiškiai apibrėžtomis situacijomis. Pirmojoj, „Ilgosios nakties" novelėj matome partizanę Rimą Daužvydaitę, rūsyje, surištomis rankomis. Ji žino, kad jos likimas jau išspręstas. Rytoj ją sušaudys, bet dabar ji turi rasti atsakymą į vieną tik klausimą: ar jos pasiryžimas kovoti už laisvę turėjo kokią nors prasmę? Nakties glūdumoj jinai permąsto visą savo jauną gyvenimą ir visus padarytus apsisprendimus, kurie ją nuvedė į šitą rūsį. Skaitytojas mato dvi gyvenimo plotmes. Viena yra praeitis, ji šiandien egzistuoja tik kaip idėja, kaip buvusios meilės, kančios ir ieškojimų prisiminimas. Kita plotmė susideda iš duoto momento tikrovės: drėgnas rūsys, alkis, vienatvė, surištų rankų skausmas ir tikras žinojimas, kad ateina mirtis.

Virš jos, kambaryje, nakvoja du sovietų enkavedistai. Vienas iš jų, Vasilijus, sunkiai jaučia, kad jo paties gyvenimas pasiekė kryžkelę, kad jis irgi turi apsispręsti, ar galima žmogui išsaugoti asmenybės savitumą tuo pat metu priklausant ir dideliam judėjimui, istorijai, kaip dalelytė beveidės sovietiškos masės. Čia irgi turime dvi gyvenimo plotmes. Viena iš jų taip pat susideda iš idėjų: Vasilijaus buvę komunistiški įsitikinimai, raudonos vėliavos, didelio žygdarbio ieškojimas, o antra — iš dabarties: prakaito ir ginklų alyvos

kvapas kambary, belaisvė mergaitė rūsyje, keistas, svetimas kraštas, kuris, atrodytų, žino kokią tai paslaptį, dėl kurios verta gyventi, bet kurios jis pats suprasti negali. Novelės veiksmas tuo būdu vystosi šitose keturiose plotmėse. Vasilijų ypač kankina padėties nelogiškumas, nes, kaip komunistas, jis turėtų už savo belaisvę stovėti moraliai aukščiau, o tuo tarpu jaučia, kad Rimos dvasinis pasaulis yra kažkur labai aukštai virš jo galvos. Tada jam nieko nepadeda žinojimas, kad fiziškai, dabarty, jis stovi virš jos, rūsy uždarytos, nugalėtojo padėty.

Už šito susidūrimo yra ir dar viena plotmė, irgi tragiškai išreikšta tikrovėje: miestelio rinkoj guli nužudytų partizanų lavonai, iš kurių vienas yra buvęs Rimos vyras. Planuojama rytui išaušus Rimą ten nuvesti, kad ši, vyro lavoną pamačiusi, visai susmuktų dvasioje ir išduotų partizanų paslaptis. Vasilijus tai žino ir supranta tokio veiksmo žiaurumą. Kaip tik tas žinojimas ir spaudžia jį apsispręsti. Jis turi arba atsižadėti komunizmo kaip baisios iliuzijos, arba tyčia užmerkti faktams akis, užmiršti visus klausimus ir nužudyti savo sielą vardan idėjos, kuri jau pati save išdavė.

Tuo būdu Vasilijus ir Rima ėjo tolyn abiejose savo gyvenimų plotmėse: dvasioj link apsisprendimo, o fizinėj tikrovėj — prie vienas kito. Vasilijus atvyko į šį Lietuvos miestelį iš Leningrado, per visą nuteriotą Rusiją, o kartu ir per savo dvasinių kovų laukus, kuriuose jis pakartotinai pralaimėdavo savo pastangose būti kartu ir žmogum ir komunistu. Rima čia atvyko iš Kauno, per partizanų miškus, ir kartu per dvasios tvirtėjimą įvairiuose jos gyvenimo įvykiuose. Jeigu jie dabar abiejose plotmėse susitiktų, jų problemos išsispręstų. Jei Vasilijus nutartų, kad tikrasis jo žygdarbis yra nueiti į rūsį ir paleisti Rimą, jis sužinotų, kaip galima būti ir žmogum ir tuo pat metu priklausyti istorijai,

įvykdant reikšmingą žygį, žmogiškos meilės ir lojalumo aktą. Tuo tarpu Rima, pamačius tai, suprastų, kad jos kova tikrai buvo prasminga, nes juk, galų gale, ji ir vyko tik žmogiškumo vardan.

Deja, šitaip susitikti jie negali, nes iš tiesų, savo idėjose, jie nuolatos vienas nuo kito tolo. Rima iš dvasinės painiavos skverbėsi į šviesą ir aiškumą, o Vasilijus atvirkščiai — iš tvirto tikėjimo į dvasios sutemas. Pradžioje Rima nežinojo, kur glūdi tikrosios gyvenimo vertybės, bet dabar, tą vienišą naktį, permąsčiusi savo praeitį, jinai palaipsniui supranta, kad paprasti faktai: tekanti saulė, akmenys upelio dugne, visi giliai pažįstami tėvynės garsai, visos spalvos, sudaro vieną milžinišką teisybę: ši šalis turi pati savo kelią, ir buvo prasminga už jį kovoti ir žūti. Tuo tarpu Vasilijus, kuris iš pradžių tarėsi žinąs, kas tai yra komunizmas ir kokie turi būti jo asmeniški troškimai, laikui bėgant pamatė, kad ne tomis idėjomis žmonės gyvena, bet kažkuo kitu, kad jie už tą „kažką" yra pasiruošę net mirti, kad čia, toj svetimoj šaly, pati žemė, rodėsi, paneigia jam jo įsivaizduojamą gyvenimo prasmę. Pasiryžti esminiam lūžiui Vasilijus negali — jo sieloj per daug raudonų vėliavų — ir jis galutinai sužlunga, pavirsta niekšu.

Geometrinis novelės konstrukcijos principas išlaikomas taip pat ir detalėse. Visur mes matome susikryžiuojančias faktų ir vidujinių pergyvenimų tikrovės plotmes, visas problemas autorius pastato kaip, tiesiogine ar perkeltine prasme, tam tikroj erdvėj santykiaujančias figūras. Pavyzdžiui, namų pobūvis surengtas Rimos brandos atestatui atšvęsti atrodo kaip keletos ją supančius žmones atstovaujančių tikrovės linijų susikirtimas. Pagrindinė plotmė — tai vokiečių okupacijos faktas. Jis privertė žmones egzistuoti savo uždaruose pasaulėliuose, iš kurių sunku pasidarė pasiekti kitus. Rimos būsimas vyras, Kęstutis, ateina į pobūvį neseniai įvykusio ginkluoto konflikto su vokie-

čiais paveiktas. Tas mūšis jį padarė nuo visų skirtingu žmogum, nes galutinai sutvirtino jame pasiryžimą ginklu kovoti prieš bet kokius okupantus. Pobūvyje jis susitinka su kitu žmogum, Liudu, galimu jo konkurentu, kuris atsineša savo grynai estetinių vertybių pasaulį, veržimąsi, meno vardan, išsijungti iš bet kokių istorinių įvykių raidos. Rimos tėvas irgi turi savy kitiems nežinomą pasaulį — jis yra valdininkas, biurokratas, kalbąs oficialiomis frazėmis net ir savo šeimoj, kuriai gi taip svarbu žinoti teisybę. Bet jis irgi, pastumdęs popierius savo sieloj, suranda giminaitės laišką iš Sibiro, atskleidžiantį dar vieną tragišką tikrovės dimensiją. Rimos motiną spaudžia karo meto namų šeimininkės problemos. Jinai paruošė puotai lėšas, palaipsniui pardavinėdama šeimos brangenybes, iš kurių kiekviena su savim ir vėl turėjo atskirą jausminių sąryšių pasaulėlį su buvusio gyvenimo momentais. Tikroji visų šių daiktų kaina išmatuojama tik baimės mastu — baimės, kad ją nepagautų bespekuliuojant. Kaip tik šitą baimę ji ir atneša, valgių ir gėrimų pavidale, į šį tariamai linksmą pobūvį.

Toks rašymo būdas yra iš esmės simboliškas. Žmonės pasidaro ne tiek organiški, kiek geometriniai — jie ne tiek gyvena, kiek ką nors reiškia, atstovauja, yra ne tiek asmenys, kiek išeities taškai į gyvenimą. Jų problemos ir pergyvenimai taip pat išsidėsto geometriškai, linijomis ir plotmėmis. „Veido aštriais žandikauliais" novelėje Juodaitis lipa laiptais su palaida moterim į jos kambarį. Jo vidujinė krizė susiformuoja jo girtoj vaizduotėj į tris kunigus, stovinčius prie kiekvieno laiptų pasisukimo. Jis būtinai nori išpažinti tiems kunigams savo sielos chaosą, gauti iš jų patarimą, užtikrinimą, kad gyvenimas tikrai turi prasmę ir todėl yra panašus į kryžiaus nešimą, o ne į Sizifo bergždžią akmens ritimą į kalną, nuo kurio jis ir vėl nuriedės, ir taip per visą amžinybę. Taigi, mato-

me, kaip Juodaičio vidinė tikrovė įgyja formą ir vaizdą dviejose išorinėse tikrovėse, iš kurių viena yra medžiaginė — laiptai, o kita iliuzinė — kunigai. Kitoj novelėj, „Graikijos vėjuj", Landsbergis eksperimentuoja su tikrovės plotmėmis per keletos visai skirtingų žmonių sąmonę. Trys dypukai gauna dienai darbą amerikiečių bazėje; ten jiems duoda gerai pavalgyti, po to jie nesėkmingai pabando dar pasivogti maisto, paflirtuoti su gražia mergaite, ir paskui grįžta namo. Tai ir visa fabula. Komplikacijos iškyla ne veiksme, o tame, kaip tas veiksmas kiekvienam iš tų dypukų atrodo. Vienas iš jų yra ūkininkas — jis novelėn atsineša pagrindinių gyvenimo faktų suvokimą: valgis, darbas. Antrasis — tai chuliganas, mušeika, neramus nuotykių ieškotojas, kurio vaizduotėje viskas pavirsta į herojišką, romantišką žygį. Yra ten pergalė meilėj — gražios mergaitės prisiviliojimas — ir kova su jos saugotoju, tėvu, nežmoniškai stipriu graiku, lyg pasakų milžinu. Trečiasis gi — žmogus intelektualas, žinąs istoriją ir mitologiją, svajotojas. Jam atrodo, kad tai čia ir vėl kartojasi senasis Tezėjaus mitas, Ariadnos išvadavimas iš baisaus Minotauro nagų. Veiksmas nuolat šokinėja nuo vieno žmogaus sąmonės prie kito, taip, kad gaunasi ir vėl nauja galimų prasmių bei pergyvenimų mozaika, potencialiai ir vėl išeinanti į begalybę.

Iš kadaise pasirodžiusio jaunųjų **Prozos** rinkinio galima paminėti Landsbergio novelę „Žmogų koridoriaus gale" todėl, kad ten jis pirmą kartą įveda į savo geometrinį žmonių ir likimų raštą tam tikrą fantazijos elementą, atsiduodantį šiek tiek ir humoru (savybės, kurios ryškiau iškyla vėlesniuose Landsbergio vaidinimuose). Ten toks leitenantas von Klingenstock liko nuo praėjusio šimtmečio užburtas lango stikle, permatomas ir puošnus, kaip vitražas, kol jo neišvaduos tyra nekaltos mergaitės meilė. Čia irgi žmogus

turi išpildyti savo likimą, įdėtas į tam tikrus specialius rėmus.

Aplamai, Landsbergio novelės palieka dvejopą įspūdį. Iš vienos pusės atrodo, kad meno komplikuota struktūra turi išreikšti kokią nors galutinę tiesą, kurion veržiasi jo žmonės. Kuo tobulesnis novelių architektūrinis apvaldymas, tuo arčiau prieisime prie tos tiesos. Iš kitos pusės — ta struktūra pavirsta į vertybę pati savyje. Jos estetinis išsipildymas neatskleidžia jokių minties gelmių, išskyrus tik tai, kad mene prasmė tai ir yra tik plotmių ir linijų santykiavimas — painus galimybių labirintas. Gal būt, todėl Landsbergis pastaruoju metu linksta daugiau į dramą, rašo ne skaitytojui, o žiūrovui. Jo meno pačioj esmėj glūdi sceninė logika. Romano apimtis buvo per plati visų skeveldromis išmėtyto gyvenimo implikacijų apvaldymui. Novelė netiko jo mąstymo, vaizdų kūrimo būdui, nes, kaip ir romanas, ji veda veiksmą pirmyn kaip siaurą liniją, kurioj visi elementai turi laiko eigoj sekti vienas paskui kitą ir neįmanoma perduoti akiai visų įspūdžių vienu ypu, kai tuo tarpu kūrinys, egzistuojąs iš karto keliose plotmėse, kaip tik to ir reikalauja. Vaidinimas gi žymiai palengvina šios problemos sprendimą, nes scenoje galima tas plotmes, dekoracijų pagalba, tiesiog fiziškai parodyti. Žinoma, iš to išeina, kad tradicinis chronologinis veiksmo vystymas scenoj turi kartais būti atmestas, bet Landsbergis tam jau ir prozoje buvo pasiruošęs.

Be to, reikia atsiminti, kad Landsbergis visuomet mėgo statyti savo žmones į specialius rėmus, tartum sceną, tuo išskirdamas juos iš organiškos gyvenimo tekmės. Rimos Dauvydaitės „scena" buvo keturiomis sienomis ją apribojąs rūsys (net ir jos pačios judesiai buvo fiziškai virvių suvaržyti); Juodaitis „Veide aštriais žandikauliais" turėjo išspręsti savo problemas lipdamas laiptais, kaip aktorius scenoje. Weisso pusiau

sudegęs veidas iš tiesų yra teatrinė kaukė, nes jis, kaip kaukė, ką nors reiškia net ir tada, kai jame nesimato organiškos išraiškos. Von Klingenstock šimtmetį išbuvo įstatytas lango rėmuose, kurie atitinka sceną. Tokion padėtin pastatyti žmonės ne tiek gyvena, kiek vaidina save ir savo likimus; dėl to teatras iš tiesų jiems geriau ir tinka.

Pačiame gi Landsbergio teatre matome palaipsnišką nutolimą nuo realistinės scenos į abstrakčią simboliką, kuri geriausiai tinka išnaudoti jo kūrybinės vaizduotės galimybėms. Pirmoji pjesė, **Vėjas gluosniuose,** atsiskiria nuo realybės priemonėmis, panašiomis į poeziją. Ji sukuria specialią lyrišką nuotaiką, kylančią iš poetinės, metaforų ir simbolių dominuojamos veikalo kalbos. Veiksmas vyksta šešioliktam šimtmety, taigi, tikrovėje, kuri jau nuo mūsų pakankamai nutolusi, kad pasidarytų panaši į legendą. Pats veiksmas nustumiamas net už istorinės legendos ribų, nes pjesėje matome ne patį mūšį su rusais, bet legendoje neminimą Šv. Kazimiero atėjimą žemėn mūšio išvakarėse. Veiksmo centru pasidaro paties šventojo vidinė drama, nes jis atėjo žemėn prieš laiką, pažinti žmonių, kuriuos turės rytoj vesti į kruviną pergalę. Šitoks veiksmas yra ne išorinis, o vidinis — kaip ir Landsbergio prozoj, tikrasis konfliktas vystosi pačių veikėjų sąmonėj, būtent: Šv. Kazimieras, susitikdamas su eile žmonių, pakeičia jų psichinį stovį, tuo paruošdamas juos rytojaus įvykiams.

Tuose rėmuose pats vaidinimas sudaro eilę variacijų meilės tema. Vienas kitą mylį žmonės gali ta meile pasidalinti tik po to, kai jie savo viduje išspręs kokią nors jiems kelią į laimę užkertančią problemą. Tačiau tos problemos lieka neišsprendžiamos tol, kol žmonės neišmoksta pakeisti pažiūros arba į save arba į savo vertybes.

LTSR valst. respublikinė biblioteka

To keitimosi neišvengia ir pats Šv. Kazimieras. Jis jau tuo peržengė tradicinį šventojo supratimą, kad, po mirties tapęs metafizine būtybe, jis tebemyli žemę ir žmones su tokia didele aistra, kad ji aptemdo net ir amžinybės perspektyvą. Jis taip pasišvenčia žmonėms, kurie, nieko nežinodami, ruošiasi būti laimingi, kad jo viršgamtiškas žinojimas, jog visi jie rytojaus dieną mirs, pasidaro pačiam Šv. Kazimierui nepakeliama našta. Toks kentėjimas įmanomas tik tiems, kas dar nepasiekė visiškos dvasinės tobulybės. Čia ir glūdi viena iš dramos minčių: Šv. Kazimieras supranta, kad šventumas nėra iš tiesų išbaigta būklė, o tik procesas, nuolatinis ir amžinas tobulėjimas, net ir dangaus karalystėje.

Šv. Kazimiero metafizinės problemos sudaro pačią aukščiausią veiksmo plotmę. Kiek žemiau yra Lietuvos karaliaus giliai žmogiška tragedija, nes jis prarado žmoną, kurią už viską labiau pasaulyje mylėjo, o dabar turi vaizduoti valdovą, nors jam jau niekas žemėje neberūpi. Tapęs bejėgiu, karalius visai nenori kovos, yra pasiruošęs trauktis, negalvodamas apie tai, kokios tada nelaimės lauktų jo rusams paliktų žmonių. Šv. Kazimierui pavyksta įtikinti karalių, kad jo padėtis yra didesnė už jo paties žmogiškas dimensijas ir kad ji reikalauja iš jo karališko poelgio — pareigos vykdymo, nepaisant to, ką jis savo viduje bejaustų. Tai ne galutinis karaliaus persiorientavimas; jis surenka jėgas tik vienam momentui, šiam kartui, bet to ir užtenka dangaus valiai išpildyti.

Tarp tų žmonių, kurių likimas priklauso nuo karaliaus valios, yra ir magnatas Kurevičius. Jis karštai myli Aldoną, žmoną dvarininko, kuris laikomas kare žuvusiu ar, gal būt, paimtu nelaisvėn. Jų meilei yra dvi kliūtys. Pirmoji — tai gilus Kurevičiaus filosofinis beviltiškumas. Jis apdovanotas supratimu, kad žvaigždėtas dangus, visoj savo grožybėj, yra tik šalta begalinė

tuštuma, bet jam trūksta didesnės dovanos — žinojimo, kad tas pats dangus yra tobula poema, kaip ir viskas, kas egzistuoja, įskaitant ir žmogaus širdį. Toks žinojimas, aišku, yra viena iš šventumo apraiškų ir užtat Šv. Kazimieras, švelniu savo žodžiu, perduoda Kurevičiui nors tiek jo, kiek reikia, kad šis galėtų atsiliepti į Aldonos meilę.

Antroji kliūtis glūdi visų priimtoj moralinių vertybių skalėj. Kurevičius ir Aldona negali susijungti, kol dar tebėra abejonių dėl jos vyro mirties, nebent tik jeigu jiems užtektų moralinės drąsos peržengti visuomenės dėsnius didesnės vertybės — meilės — vardan. Čia ir pats karalius turi pasiryžti sprendimui, kuris eina prieš visą socialinę ir moralinę tvarką, kurią gi jo pareiga yra ginti. Aldona turi apsispręsti gyventi vadinamoj nuodėmingoj sąjungoj su Kurevičium, o karalius turi tą jos poelgį paremti. Pagrindinis uždavinys, kaip ir Šv. Kazimiero atveju, yra pasilikti atviru begalybei. Vedybos, kaip ir šventumas, išsipildo danguje, bet ir tenai jos nėra sustingusios į absoliutų moralinį įstatymą. Iškyla mintis, kad joks ribotas ir išbaigtas supratimas nenuves į prasmingą santykį su begaline Dievybe.

Daug žemiau už Kurevičių visuomenės santvarkoj stovi paprastas žemdirbys Petras Jasaitis. Jis yra pakankamai arti prie žemės, kad galėtų savo gyslose pajusti jos grožį, ir dėl to suprasti taip pat ir begalinio dangaus muziką. Boriso Pasternako žodžiai: „poezija visuomet bus žolėj, ir visuomet reikės nusilenkti prie žemės, kad ją išgirstum" tiksliai apibūdina Jasaičio charakterį. Jis myli Onutę, virtuvės tarnaitę, bet negali jos vesti, kol pats tebėra baudžiauninkas. Jis galėtų tikėtis, kad karalius, kurio gyvybę jis anksčiau buvo viename mūšy išgelbėjęs, paleis jį iš baudžiavos, bet šisai, savo beviltiškam sielvarte, buvo visiškai užmiršęs ir Jasaitį, ir jo žygį. Tik po to, kai Šv. Kazi-

mieras pabudino jį iš dvasinio apstulbimo, karalius galėjo Jasaitį prisiminti ir jam atlyginti.

Galų gale, žemiausiam lygyje mes sutinkame meilę kaip komediją. Vyšniauskas yra nuskuręs bajoras; jis norėtų tapti turtingu pirkliu, bet tai reikštų perėjimą į žemesnį luomą. Jis myli virėją Kunigundą, arba greičiau jos keptas vištas, bet irgi negali jos vesti, neatsisakydamas bajorystės. Pats būdamas bailys ir pagyrų puodas kaip Šekspyro Falstafas, jis vis dėlto turi dieviškąją grožio pajutimo kibirkštį, nors ji ir ribojasi gero maisto, vyno ir riebių karvių įvertinimu. Karalius, jam padėdamas, nusižengia vadinamajam „poetinės tiesos" dėsniui, nes atlygina tuštybę, bet iš tikrųjų tai jo malonė nukreipta į vaizduotės dovaną žmoguje, tegu šiuo atveju ir „žemos kokybės", nes vistiek ji reiškia kūrybiškumą, o tuo pačiu ir begalybės atspindį.

Dar viena dramos dimensija išplaukia iš to, kad Šv. Kazimieras žino, jog jie visi — Kurevičius, Jasaitis, Vyšniauskas — rytojaus dieną mūšyje žus, taigi, jų laimės linkme išsisprendę gyvenimai bus iš jų tuoj pat ir atimti. Tai sudaro atsvarą žmogiškoms viltims ir kartu visas mūsų problemas pastato prieš milžinišką Dievo teisingumo klausimą, kurio žemėje, kur viskas laikina, neįmanoma išspręsti. Kada Šv. Kazimieras, į tuos žmones žiūrėdamas, supranta, kad ir jie, o ne vien jis pats, yra tik svečiai šiame pasaulyje, jis atgauna amžinybės perspektyvą — tampa vėl metafizine būtybe.

Sekanti Landsbergio pjesė **Penki stulpai turgaus aikštėje** vaizduoja vieną iš pačių tragiškiausių ir sunkiausiai suvokiamų Lietuvos istorijos laikotarpių: partizanų kovos prieš Sovietus žlugimą. Dar šiandien per anksti pilnai suprasti, ko mes tada netekome, paskutiniams partizanams mirštant. Gal tai buvo pati kilniausia istorijoj lietuvių karta, prieš kurią mums gėda

fakto, kad gyvi išlikome, o gal tik tragiškai suklydę žmonės, be reikalo žuvę beprasmėj kovoj. Gal būt, su jais į gimtąją žemę atsigulė senosios, istorinės didvyrių Lietuvos legenda, kuriai pasibaigus ateinančios kartos turės ieškoti kitų kelių tautos gyvybinei jėgai išreikšti, o gal ir iš viso su jų mirtim mums pasibaigė bet kokia egzistencijos prasmė. Joks dramos veikalas, traktuodamas tuos įvykius tik iš vieno išeities taško, nieko vertingo apie juos nepasakys. Dėl to ir Landsbergis nusprendė tą laikotarpį mums pristatyti tik kaip paradoksų kupiną, neišsprendžiamą problemą, prašydamas tik, kad mes nei to laiko nei žmonių niekados neužmirštume, nes juk visi žinome, kaip lengvai užsimiršta tai, kas per sunku ir per skaudu suprasti.

Nebuvimas vienašališkos, tiesiai išvestos idėjinės linijos dar nereiškia, kad pati dramos struktūra irgi turi būti sujaukta, neaiški, be jokio organizuojančio meninio principo. Anaiptol, **Stulpuose** mes matome nors ir labai komplikuotą, daugialypę, bet griežtai kontroliuojamą veikalo architektūrą, kurioje įvairios idėjų, jausmų ir realybės plotmės susikryžiuoja, viena kitą papildo, pagilina ir galų gale susilieja į vieną stiprų meninį pergyvenimą. Pats pagrindinis dramos konfliktas iškyla iš dviejų principų — meilės ir pareigos — susikirtimo. Partizanų būrio vadas Antanas gauna įsakymą užmušti Tardytoją, kuris, nors ir to krašto tautietis, žiauriai ir nepailstamai, išeidamas iš painių asmeniškų motyvų, triuškino pasipriešinimą okupantams. Įsakymas būktai ateina iš partizanų štabo, bet Antanas nežino, kad štabas jau sunaikintas ir kad faktinai tas įsakymas parašytas Albinos, kuri yra kartu ir Tardytojo sekretorė, ir partizanų agentė. Kadaise Antanas ir Albina buvo susižadėję, o dabar jinai tikisi su tų savo instrukcijų pagalba išvilioti jį iš miško, kad tuo būdu jis mestų beviltišką kovą ir išliktų

gyvas dėl jos. Albina mano, kad, kartą atėjęs į miestelį, Antanas, ją sutikęs, duosis perkalbamas plano nebevykdyti ir kad tuo būdu apgaulingos vestuvės, skirtos tam, kad įviliotų Tardytoją į mirties spąstus, taps tikromis ir jiedu galės toliau šeimyniškoj laimėj gyventi.

Tačiau meilės tema susikomplikuoja tuo, kad yra ir kita mergina, Genė, partizanų ryšininkė, kurią Antanas pažįsta jau nuo vaikystės. Jinai užaugo jo akyse, tarp nuolatinių vargų ir pavojų, ir palaipsniui Antanas ją pamilo daugiau, negu savo paties gyvybę. Šita meilė pasilieka visai be vilties, nes Antanas, vykdydamas savo, kaip laisvės kovotojo, uždavinius, žino, kad anksčiau ar vėliau jis tikrai žus. Graži ir nekalta, jam amžinai nepasiekiama Genė tampa pačios šalies simboliu — begalinė brangenybė, kurią galima tik saugoti ir ją ginant mirti, bet niekada sau neturėti.

Dėl to Antanas niekad nebūtų galėjęs priimti tos išsigelbėjimo galimybės, kurią jam siūlo Albina. Išlikti gyvam reiškia ne tik pasirinkti ją, buvusią sužadėtinę, kurios jis nebemyli, bet ir priimti pasidavimo, kompromiso principą. Šauksmas „be laisvės nėra gyvenimo“ gali skambėti tuščiai ir retoriškai tokioj civilizacijoj, kuri save skaito protinga ir realistiška, bet Landsbergio veikale mes neturime reikalo su tokia civilizacija, ar net su tikrove vien tik tiesiogine to žodžio prasme. Mes žinome, kad šis mažasis kraštas, nors dramoj vardu nepavadintas, yra Lietuva, bet toj plotmėj, kurioje Antanas išpažįsta savo tikėjimą ir daro savo sprendimus, tai yra bet kokia žemė, bet kada istorijoj kentėjusi priespaudą. Ta prasme kalbant, prieš mus stovi simboliška tauta, egzistuojanti tik tragiškose poetų vizijose ir, kaip tokia, ji gali atstovauti tiktai absoliučioms vertybėms. Ji yra kaip mitų, pasakų kraštas, kur eiliniai žmonės vaikščioja po žemę kaip milžinai. Albina, siūlydama kompromisą, tampa tik

mažyčiu kasdieniškos tikrovės žmogumi. Ji gyvena tik mūsų konkrečiam pasauly ir nebegali Antano pasiekti per užtvarą, skiriančią tikrovę nuo poetinės tiesos.

Jeigu Antanas iš viso suabejoja savo tikslo tikrumu, tai įvyksta visai ne dėl praktiškų samprotavimų. Kaip tik priešingai — čia ir vėl iškyla poetinis principas. Šį kartą jis išreiškia pagarbą žmoguje glūdinčiam kūrybiniam pradui. Labai seniai, kada dabar jau suakmenėjusios okupantų mintys dar tebeliepsnojo gyvybine vizijos jėga, todėl, kad tada jos išreiškė maištininkų sapnus, Tardytojas buvo parašęs knygą „Ateities skulptūra". Jis ten mėgino įžiūrėti būsimosios utopijos linijas savo įsivaizduojamo ateities žmogaus profilyje, žmogaus suformuoto pagal logiško ir tobulo teisingumo įstatymus. Šita knyga kadaise buvo padariusi Antanui didelį įspūdį, nes jis prieš karą ir pats buvo skulptorius, taigi, svajojo apie tobulas žmogaus dimensijas. Kritišku momentu dramoje Albina suveda abu vyrus kartu dar prieš planuojamas vedybas, tuo suteikdama Antanui galimybę ten pat, be pavojaus sau, nušauti Tardytoją. Jinai tikisi, kad Antanas, kartą sužinojęs, kad kaip tik Tardytojas yra tos knygos autorius, nebegalės prisiversti jo nužudyti. Taip ir įvyksta. Antanas nesugeba pakelti rankos prieš žmogų, kuris, nors dabar ir visai supuvęs, vis dėlto kadaise gėrė iš to paties poetiškos tiesos šaltinio. Iš kitos pusės, Tardytojas kaip tik tada ir supranta kad jam pačiam privalu eiti ieškoti mirties, nes Antano delsimas jam atidengė tą kadaise gyvą žmogų, kurį jis savyje užmušė persekiodamas tautos gynėjus.

Simbolinė ir mitologinė dramos dimensija stipriai pabrėžiama jon įvestos Pasakotojo figūros pagalba. Tai racionalus, net akademiškas, žmogus, atėjęs iš kokios tai ateities civilizacijos, atstovaujančios tokiai žmonijos išsivystymo stadijai, kurioje jau nebėra absoliutinių moralės reikalavimų. Iš tiesų, visas vaidini-

mas žiūrovui pristatomas kaip šito akademiko „paskaita" apie žmones, gyvenusius „palyginti netolimoj" praeity, ant kurių „nukrito kraštutinių reikalavimų ir visuotinių sprendimų dangus". Šie žodžiai turi pasibaisėtiną prasmę, nes juose glūdi mintis, kad poetiškos vizijos idealas žmogų išaukština tik tol, kol jis lieka nepasiekiamas, kaip dangaus skliautai. Kada gi jis nusileidžia ant mūsų kaip kategorinis imperatyvas, jis mus visus sutriuškina.

Tuo būdu dramos veiksmas įpintas tarp simbolinių plotmių, sudarančių jo tikrąją struktūrą. Todėl visi jos herojų žodžiai ir veiksmai pasidaro daugiaprasmiai, liečią įvairius moralinius ir ideologinius klausimus. Tada iš autoriaus reikalaujama, kad jis atpažintų ir griežtai kontroliuotų tarpusavius tų visų klausimų ir idėjų santykius per tiksliai apskaičiuotus savo žmonių poelgius ir pasisakymus. Iš tiesų, žiūrovas prieš save mato tokią lyg ir modernišką misteriją (mystery play), kuri nuo viduramžiais vaidintųjų skiriasi tuo, kad neperduoda tiesios ir paprastos moralinės pamokos, bet veda mus į komplikuotas ir kartais dviprasmes problemas. Šitoks priėjimas prie temos reikalauja ypatingai suglaustos, turtingos kalbos, kur kiekvienas posakis iškeltų ištisą eilę simbolių ir alegorinių galimybių, kiekviena scena pavirstų daugialypiu prasmės ir beprasmybės žaidimo atspindžiu. Paprasčiausias dialogas šioj dramoj dažnai sugeba sutalpinti savy tragiškus ir ironiškus padėties komentarus. Pavyzdžiui, į klausimą: „Kur čia Šlovingosios Ateities gatvė?" seka atsakymas: „Ten, pro turgaus aikštę (buržuazinę santvarką? vietą, kur prie stulpų pūva laisvos — arba buržuiškos? — Lietuvos gynėjai?), už kalėjimo (komunistinė dabartis?) pirma į kairę (komunistinę ateitį?)." Arba vėl, lyriškas aprašymas, kaip motina maudo vaikus: „... ir motinos mylinti prievarta slysta jų švelnia oda" keistais aidais

atsiliepia komunistų pareigūnų kalbose apie tai, kad jau atėjęs laikas tėviškai mylėti ir bausti šią mažą tautą, su žiauria ironija atskamba bizūno kirčiais, krintančiais ant lietuvių nugarų. Panašiai ir Tardytojo žodžiai: „Jūsų vestuvių diena bus visad paženklinta tuo didingu teisingumo vaizdu: skruzdėlės metodiškai naikinančios kūnus tųjų, kurie išdrįso pakelti ranką prieš istoriją" primena Deputato svajones, kad šviesioje komunizmo ateity bus tik darbščios skruzdėlės, jų keli valdovai ir amžinos aukos.

Ne tik dramos kalba, bet ir situacijos pačios savyje pilnos kontrastų ir ironijos, paradoksų ir užslėptų prasmės ryšių tarp, iš pirmo žvilgsnio, prieštaraujančių minčių. Šitoks rašymo būdas tipiškas Landsbergio kūrybai aplamai. Pavyzdžiui, kietos, be pasigailėjimo, instrukcijos iš štabo sudaro pilnutinį kontrastą su Albinos charakteriu. „Aš atsimenu jos minties rašysenąą", sako Antanas, „ — švelnios linijos drebulės lape. Aš mėginu įsivaizduoti ją kuriant tą planą ir negaliu." Vis dėlto, prileisdamas galimybę, kad čia iš tikrųjų nebuvo štabo įsakymas, o tik trapios moteriškos širdies žūtbūtinė kova, Antanas pradeda abejoti, ar jam reikėtų tą planą vykdyti. Galutinai apsisprendžia jis tik tada, kai Genė atėjus praneša, kad štabo jau nebėra. „Dabar jau niekas nebegali atšaukti štabo įsakymo", nutaria Antanas. Tai tolygu apsisprendimui, kad dešimt Dievo įsakymų turi būti vykdomi kaip tik šiandien, kada, kaip kiti sako, Dievas jau miręs. Dalykas yra pačiam principe, nepriklausančiam nuo jokių tikrovę ištinkančių katastrofų.

Visoj toj scenoj kartu dalyvauja ir Pasakotojas, kuris bando Antano ir jo draugų partizanų ryžtą, paduodamas peilį, kaip simbolį, kiekvienam iš eilės, kada jis klausia jų nuomonės apie štabo įsakymą. Tai tas pats peilis, su kuriuo Antanas piaustinėja mažas medžio statulėles, vargingas liekanas jo buvusio talen-

to, kada jis kurdavo dideles, kilnias ir gracingas figūras. Tuo būdu tas peilis sujungia abudu Antano gyvenimo laikotarpius, iš įrankio pavirsdamas į ginklą per tuos septynerius metus, kuriems bėgant Antanas menkėjo kaip skulptorius ir augo kaip partizanų vadas. Visa skausminga jo padėties ironija yra tame, kad jis tik todėl ir paėmė ginklą į rankas, kad kovotų už laisvos kūrybos principą.

Šita ironija žeidžia ypatingai giliai tose dramos vietose, kur matome Antaną lankantį savo buvusią skulptoriaus studiją, kur dar tebestovi jo neužbaigtos figūros. Antanas pats daug kartų simboliškai pasikartoja šitose jo sukurtose, jo ateitį ir mirtį pranašaujančiose statulose. Jis ir „Kareivis", dar tik molinio modelio stadijoj, sunykęs per septynerius partizaninių kovų metus, „begrįžtąs į Nieką, iš kurio jis atėjo" ir „Atletas", tebeskriejąs į savo tikslą, ir, svarbiausia, mirštąs elnias figūroj „Mergaitė su mirštančiu elniu", prie kurios grįžta paskutiniai dramos žodžiai, kada Genė švelniai kalba prie jo lavono: „Koks gražus mano sužadėtinis, tarsi elnias sustingęs amžinam šuoly". Tada mes atpažįstame, kad tas elnias simbolizuoja ne tik Antaną, bet ir aplamai bet kokį mirties pakirstą žmogaus kūrybinį troškimą, kaip „sustingusį riksmą" Antano veide.

Pagrindinis dramos veiksmas kerta tris simbolinės prasmės plotmes: grynai žmogišką Albinos meilę, kuriai priešpastatoma Genė kaip poetinis žūvančio krašto idealas; Antano kūrybines pastangas, sustingusias protesto ir mirties ženkle, ir Pasakotojo perspektyvą, iš kurios žiūrima į tragišką ir poetišką žmogaus beprotybę, pasilikusią toli istorijos ūkanose. Ketvirta ir paskutinė plotmė randa sau išraišką paprastutėse liaudies dainelėse, tokiose, kaip lietuviai liūdnai dainavo jau nuo žilos senovės, kurios išliko amžinos ir nemirtingos, dainuodamos amžiną lietuvio mirtį:

Nieks negal pribudint,
Jo jauno pažadint,
Jau seniai kaip guli
Aukštame kalnely.

Tragiškiausia ir, gal būt, poetiškiausia veikalo mintis glūdi Genės žodžiuose, kada ji sako, kad visų svarbiausia yra niekad neužmiršti nei to laiko, nei jo tragedijos, niekad per visus istorijos pasikeitimus. Iš dalies, mes kaip tik dėl to ir kuriame didvyrių statulas: kad jos mums primintų šiandien jau užmirštą arba prasmės nustojusią žmogaus didybę. Gal būt, ši mintis ir apibrėžia visą Landsbergio dramos esmę — jos penki stulpai pasiliks stovėti amžinu paminklu.

Su **Meilės mokyklos** komedija Landsbergis įžengia į naują savo kūrybos kryptį. Jeigu **Penkių stulpų** motto, paimtas iš René Char, buvo „devoirs infernaux" — pragariškos pareigos, tai dabar Landsbergis ieško motto Šekspyro eilutėse apie „baseless fabric of this vision", tą „unsubstantial pageant", iš kurio mūsų sapnai, taigi, mes patys, susidedame. Iš to galima spėti autoriaus poziciją — jis įpins savo mintis į scenoj parodytą netikrą gyvenimo audinį. Jis taip pat pažada būti komiškas, „palinksminti skaitytoją" savo sceninėse pastabose. Kitaip sakant, veiksmo netikroviškumas bus paremtas pagrindinės situacijos linksmumu, o medžiaga, iš kurios sapnai daromi, bus groteskiška ir komiška. Jeigu yra kas nors veikale rimto, tai reikės to ieškoti kokioj nors kitoj plotmėj, negu scenoj vykstąs farsas. Ši pastanga neutralizuoti tikrovę tam, kad ji netrukdytų scenos veiksmui, truputį primena Čechovą, bet skirtumas tas, kad Čechovas tokios neutralizacijos pasiekia per lyrišką tylą, truputį nuspalvintą ironijos, kai tuo tarpu Landsbergis savo viziją slepia baisiausiam komiškam triukšme.

Komedijos pagrindinė (t. y. didžiausia) figūra yra Bangžuvėnas, atvykęs Amerikon, per Vokietiją, iš Bal-

bieriškio, arba tiksliau, kaip autorius paaiškina, iš viso pasaulio mažų miestelių kvintesencijos. Jis yra gyvas laimės kalvio dvasios įkūnėjimas (o jie, sakoma, nukalė Ameriką), bet tik išpūstas iki tokių absurdiškų proporcijų, kad tarp vulgarių jo sielos raukšlių galima net įžiūrėti poeto ir svajotojo pradą. Bangžuvėną supa du angelai sargai. Vienas jų tikras, jo vardas Gabrielius, jis yra nuskuręs dypukas su akimis, pilnomis gražių svajonių, bet taip pat ir žemės geismų žinojimo: „naivumo ir patirties mišinys". Kitas angelas tai jau netikras — jis velnias, kuris nori sunaikinti Bangžuvėną už tai, kad šis kartą išblaškė visą daugybę velniškų pasaulių, glūdinčių jo branginamoj pašto ženklų kolekcijoj. Abu angelai kartu stengiasi, kiekvienas siekdamas savo tikslo, padėti Bangžuvėnui išvystyti ir išreklamuoti milžinišką projektą — meilės mokyklą, kaip kad būna virimo, šokių, vairavimo ir t. t. mokyklos. Pasisekimas nepaprastas. Visa Amerika, ir net „senoji žemė" Europa, krinta Bangžuvėnui po kojų. Jisai jau net rimtai galvoja pasiskelbti imperatorium. Kaip tik tuo momentu Gabrielius jį ir apleidžia, galų gale tikrai įsitikinęs, kad jo ir Bangžuvėno svajonės niekados nieko esminiai bendro neturėjo. Visos Bangžuvėno išmonės susmunka į milžinišką įvairiaspalvių karnavalo šiukšlių krūvą ir lieka tik nemalonus kvapas, tartum būtų plyšęs vienas iš raganiškų, Šekspyro **Makbete** minimų, žemės burbulų.

Visa veiksmo eiga perduota chaotiškoj karnavalo atmosferoj. Ten piktos šmėklos sunaikinamos papurškiant iš sprausminio švirkšto (Amerikoj galima viską „pafiksinti"), ten mechaniškos karvės baubia sintetinėse pievose — vaizdas, daug švariau perduodąs elementarinius romantikos jausmus, negu kad tikroj pievoj tikros karvės, su nereikalingais jų paliekamais priedais. Ten ateina delegacijos atstovaujančios įvairius Amerikos visuomenės sluoksnius, įskaitant net ir

lytinių iškrypėlių procesiją. Juos, mat, Bangžuvėno mokykla nuvarė į bankrotą, tai dabar jie blaškosi aimanuodami gatvėmis, kaip vėjo sūkurių daužomos nuodėmingų meilužių sielos Dantės **Pragare**. Moterų kelnių siuvėjai, Bangžuvėno pasmerkti, kovoja prieš puodų ir keptuvių dirbėjus, kurie jam ištikimi, nes jis moteris pasiuntė atgal į virtuvę. Darosi aišku, kad scenoj visos tos minios ir triukšmas nebegali sutilpti, užtat Landsbergis išsprendžia problemą pasinaudodamas, iš vienos pusės, senu graikiško teatro principu, pagal kurį didelio mąsto įvykiai atsitinka už scenos, o iš kitos — moderniuoju **laterna magica** procesu, įgalinančiu parodyti žmonių minias, naftos bokštus, laivus ir t. t. filmo ekrane.

Visa ta groteskiška painiava kartais truputį primena Gogolio keistas fantazijas, kada **Revizoriuje** Chlestakovas šneka apie specialią sriubą, garuojančią, pristatytą laivu iš Paryžiaus, arba apie namo didumo arbūzus, ar apie 35.000 pasiuntinių, lakstančių kaip žiurkės po visą Petrapilį. Tačiau Landsbergiui trūksta tos užslėptos savęs neapykantos, kuri Gogolio komedijoj gali staiga viską pasukti bauginančia linkme. **Meilės mokykla** iš tikrųjų tik ir mokina mus mylėti vienas kitą, kokie neįmanomi sutvėrimai mes bebūtume. Pastatęs visą klausimą komiškoj plotmėj, Landsbergis išvengia sunkios pareigos iki galo išspręsti visas painias ir nesuprantamas tarpusavių žmogiškų santykių problemas. Komedija savo esme yra dalykų suprastinimas — joje užtenka tik nurodyti į problematišką situaciją, gal būt, iš jos pasijuokti, ir palikti viską pačiam skaitytojui išnarplioti, po to, kai jam juokas praeis. Komedijos žanras atpalaiduoja autorių nuo visatos mįslės išsprendimo, o tai jau savos rūšies dangaus malonė, dažnai vadinama humoro jausmu. Nepajėgdamas atkurti Dievo panašumo, pagal kurį jis yra sutvertas, žmogus dažnai išgelbsti padėtį užsidėdamas komišką

kaukę. O pats Landsbergis tai pasirenka, su lengva šypsena, kukliai elegantišką laikyseną visatos paslapčių akivaizdoje.

Barzda yra vieno akto tragiškas farsas, sako, turįs mažų mažiausiai dvidešimt septynias prasmes. Šičia charakteriai jau beveik visiškai nebeturi riboto organiško individualumo, tapdami „gyvosiomis alegorijomis", beveik tik scenos dekoracijomis. Svarbiausia figūra — Kiekvienis. Jis lanko aukštąją mokyklą, turi tėvą ir motiną ir mylimą mergaitę Onytę — reiškia, viskas tvarkoj. Problemos prasideda, kada paaiškėja, kad gali būti ne tik vienas, bet ir daugiau tokių „tvarkoj" pasaulių, taip pat reikalaujančių iš žmogaus absoliutaus konformizmo. Tie pasauliai atstovaujami Barzdoto Vado su savo barzdotu kareiviu, poros Bebarzdžių, vado ir kareivio, ir dar vieno vado ir kareivio, su dvišakėmis barzdomis. Daugelio plotmių tikrovė, kurią matome visuose Landsbergio veikaluose, čia parodyta tiesioginiai, scenoje: turime tris veiksmo lygius. Apačioj, ant nugaros, guli Onytė; virš jos, lenta atskirtas — Kiekvienis. Juodu bučiuojasi. Virš jų sėdi kėdėse Tėvas ir Motina, su lopšeliu, ir planuoja savo kūdikėlio ateitį. Kariškos gi figūros įsiveržia šion struktūron iš šalies, atsinešdamos savo reikalavimus.

Fabulos centre — Kiekvienio sąvoka. Niekas jam neleidžia pačiam turėti savo asmenybės, visi nori, kad jis atitiktų jų įsivaizduojamą bendrąjį žmogų. Mergaitė myli ne jį, o jo milžinišką juodą barzdą (taigi, kaip priimta laikyti, vyriškumą). Tėvams jis dar vis tas kūdikis, kuris žaidė lopšely — juo jis ir liks, net tada, kai išmoks lotyniškai ir taps daktaru. Kada Kiekvienis grįžta namo su baisiausia barzda, tėvai jį apkaltina „kūdikžudyste", lyg jis būtų koks Erodas. Kariškiai, iš savo pusės, reikalauja, kad Kiekvienis nusilenktų jų griežtai skirtingoms, bet vistiek absoliučiai teisingoms ideologijoms, nors jos ir ribojasi

tik barzdos auginimo principais. Jie vienas po kito paima valdžią ir teisia Kiekvienį už tiesos išdavimą, nes šis vis augina pats savo barzdą, neatitinkančią diktatorių nuostatų. Šiame farse visi kiti charakteriai, atrodo, susilieja į vieną Bendražmogį, kuris verčia Kiekvienį pasiduoti aukščiausiai teisybei, nors ta tiesa susideda iš daugybės viena kitai prieštaraujančių tieselių. Savaime aišku, vaidinimas baigiasi Sibiro glūdumoj, kur ištremtas Kiekvienis vis tvirtina savo „ne" (kaip kadaise Laikūnas?) jau milionus kartų, per visą amžinybę. Taigi, iš visų Landsbergio veikalų galų gale išėjo vieniša žmogaus figūra, sakanti „ne" — dvidešimtojo amžiaus pranašo balsas tyruose.

Atrodytų, kad toliau nebėra kur eiti. Kas belieka pasakyti po Amžinojo Ne? Nieko, jeigu laikysime, kad meno funkcija yra kūrybiškas pavaizdavimas idėjų, pagal kurias žmogus turėtų gyventi. Bet jeigu, iš kitos pusės, menas ideologijomis tik naudojasi tam, kad sukurtų pats savo vertybes, tai pasilieka dar daug kelių bei galimybių, ir Landsbergis joms visoms atviras. Tarp lietuvių rašytojų jis yra vienas iš dvasioje laisviausių ir drąsiausiai už tą laisvę atsakomybę prisiimančių žmonių. Jis visad sakys tiesą, kartais tardamas „taip", o kartais „ne", priklausant nuo to, kaip jis pajėgs tiesą suprasti. O tikėjimas, nežinojimas, baimė ir drąsa pas jį visuomet bus nuodugniai ir sąžiningai, su įkvėpimu, pakeliami meno kūrinio aukštumon.

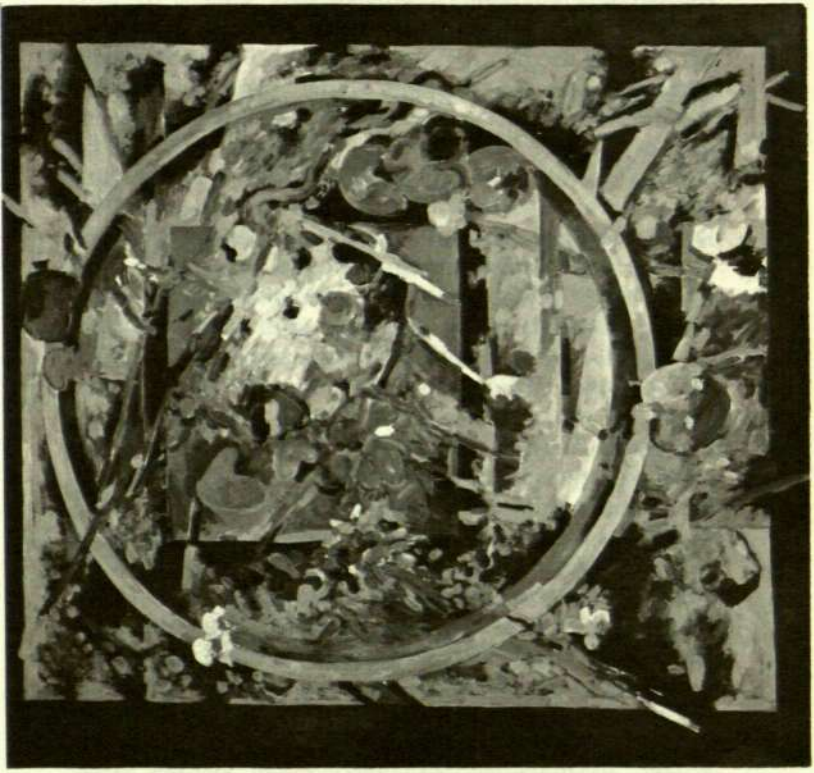

Vytautas O. Virkau
2/1965 STEBUKLINGAS GIMIMAS (aliejus) 42" x 44"
Dr. P. Falk nuosavybė, River Forest, Ill.

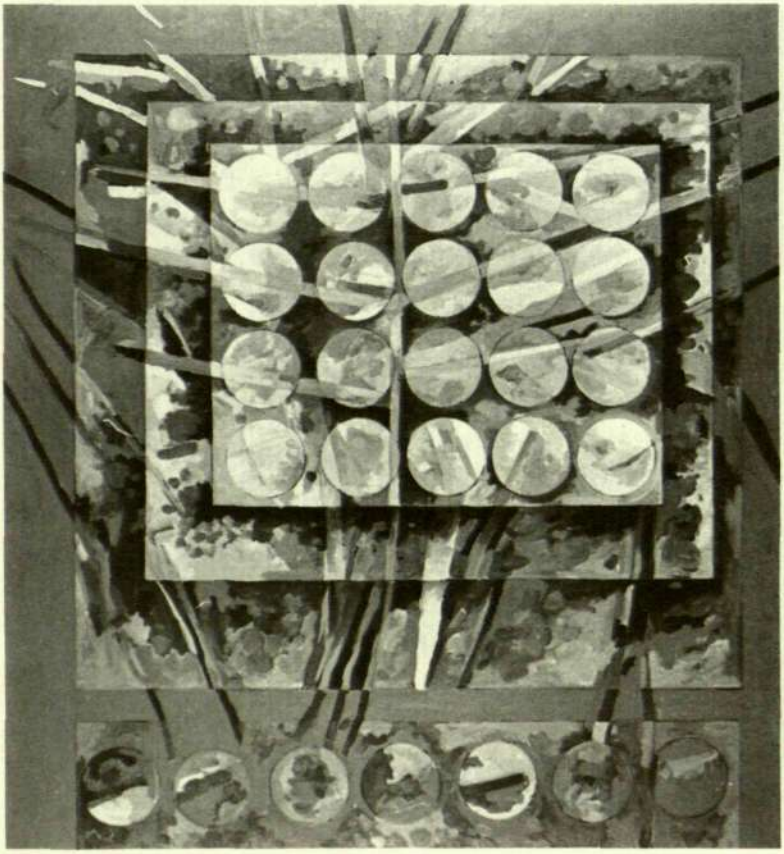

Vytautas O. Virkau
8/1965 PALENTOGENEZĖ (aliejus) 48" x 46"
E. ir S. Elster nuosavybė, Los Angeles, Calif.

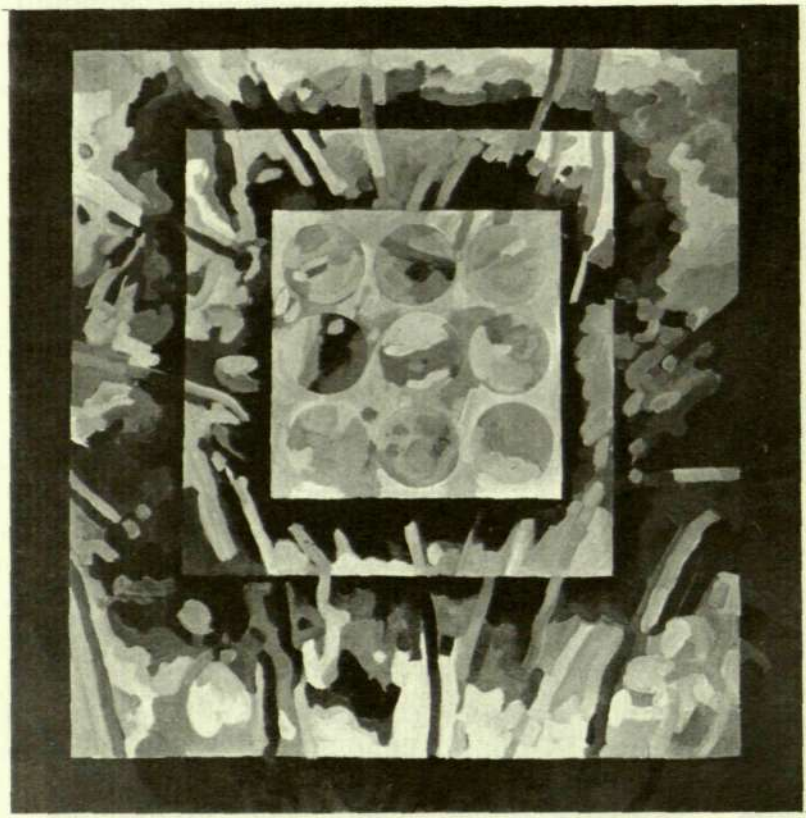

Vytautas O. Virkau
10/1966 (aliejus) 42" x 42"
D. ir G. Vasiliauskų nuosavybė, Santa Monica, Calif.

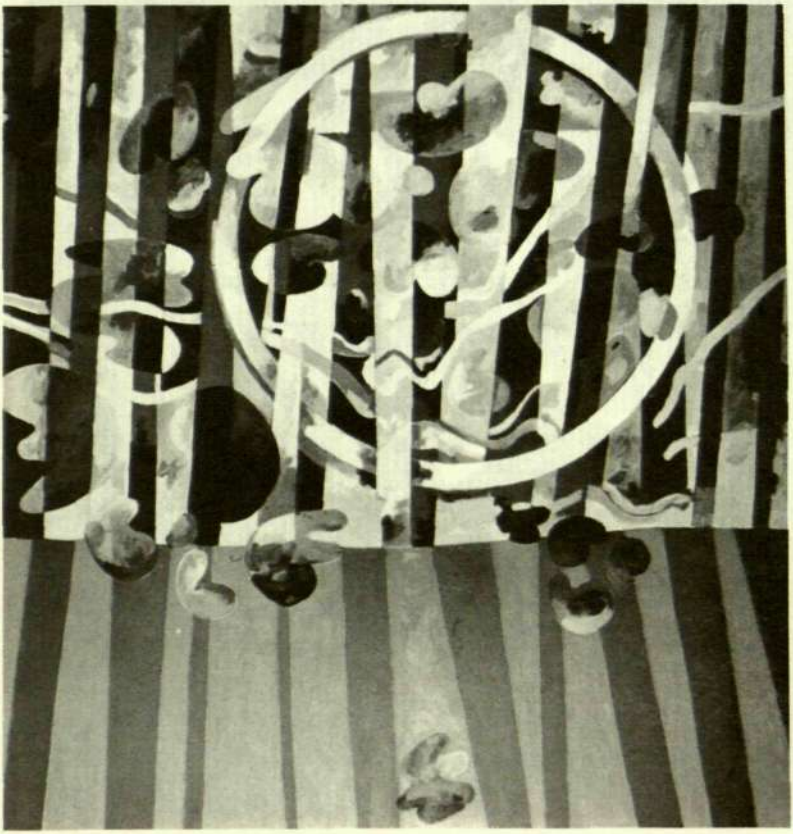

Vytautas O. Virkau
11/1966 (aliejus) 46" x 44"
Dr. L. ir N. Trečiokų nuosavybė, Santa Monica, Calif.

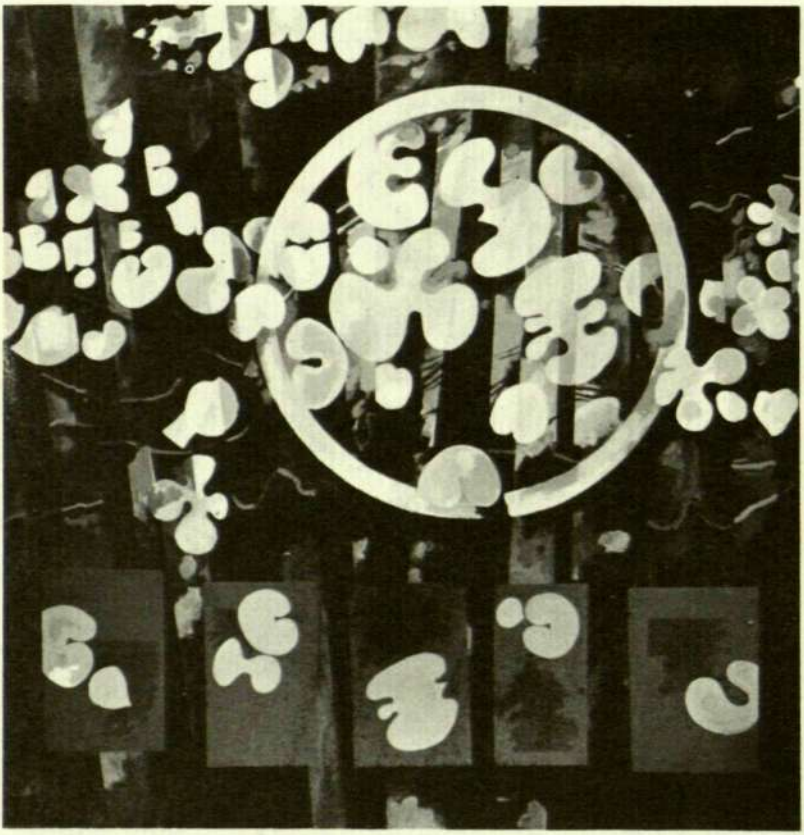

Vytautas O. Virkau
6/1967 (akrilis) 46" x 44"
K. ir V. Petrušių nuosavybė, Santa Monica, Calif.

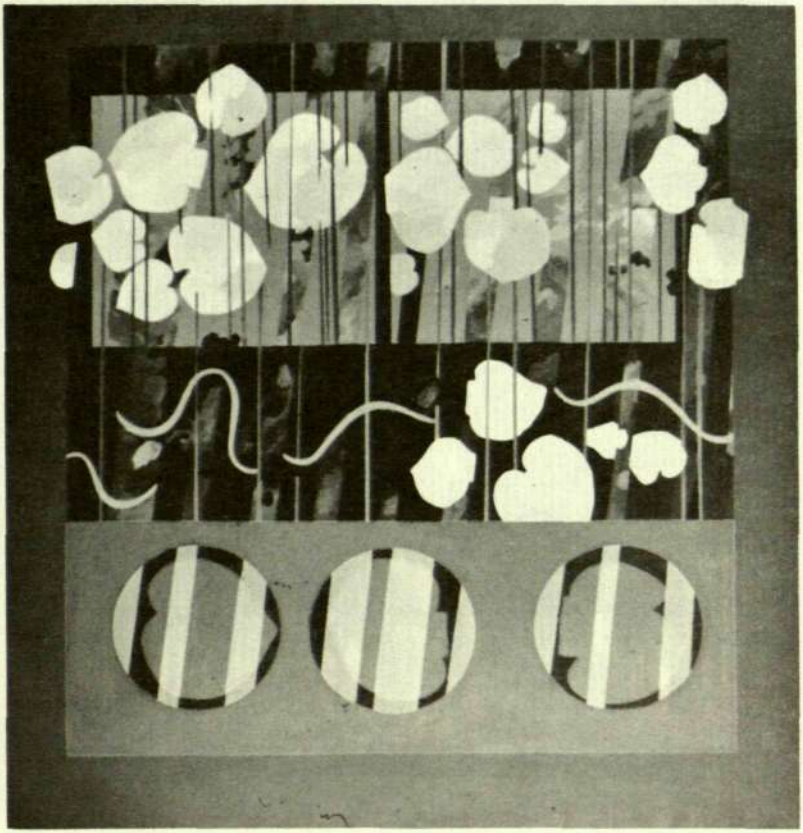

Vytautas O. Virkau
15/1967 (akrilis) 42" x 40"
D. ir G. Vasiliauskų nuosavybė, Santa Monica, Calif.

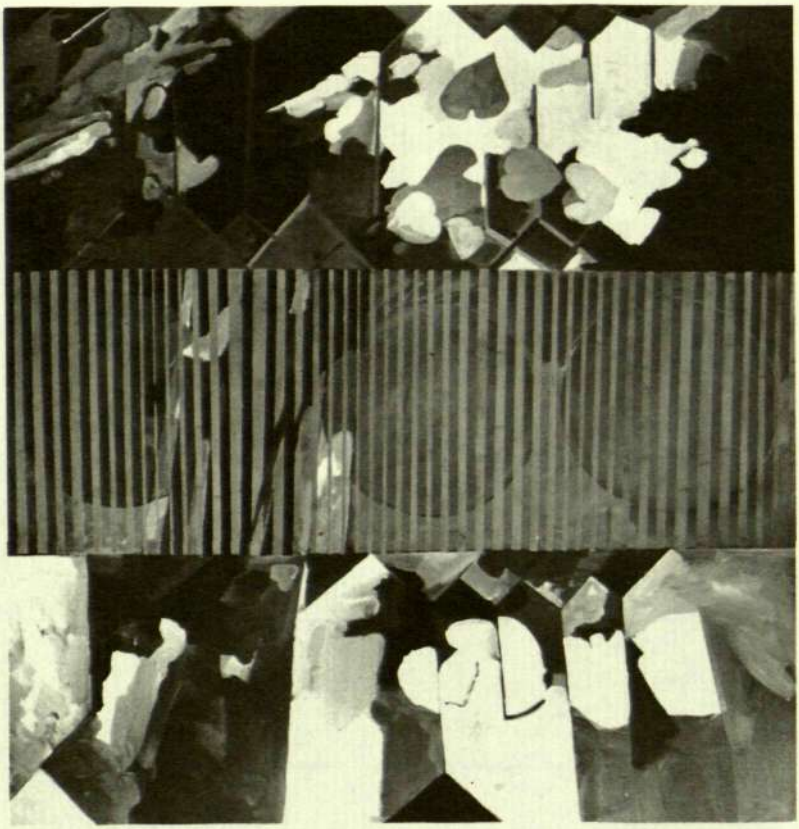

Vytautas O. Virkau
18/1967 (akrilis) 42" x 40"

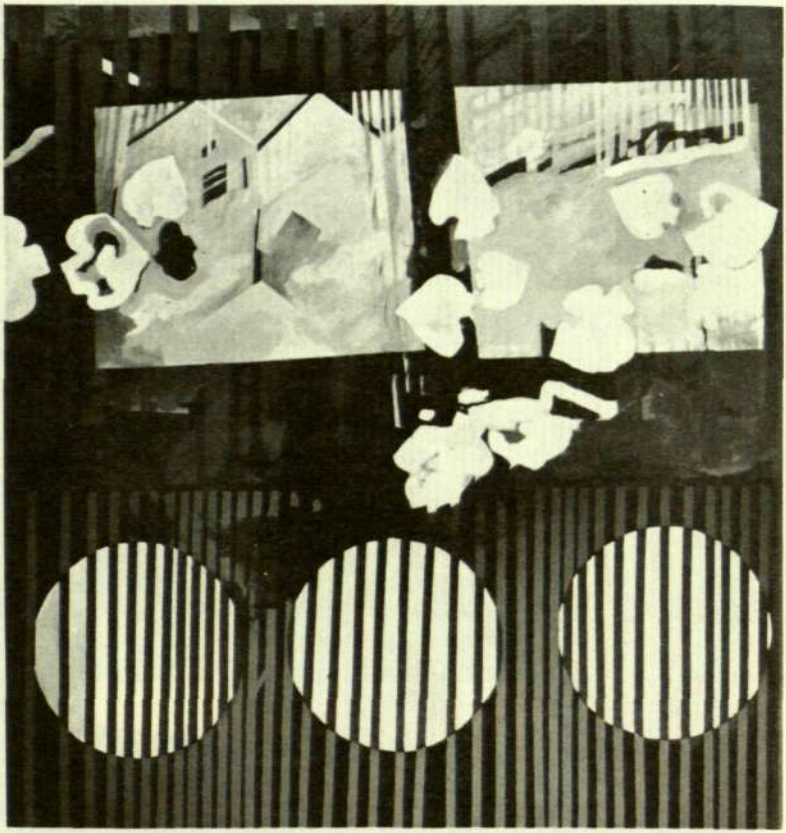

Vytautas O. Virkau
19/1967 (akrilis) 42" x 40"

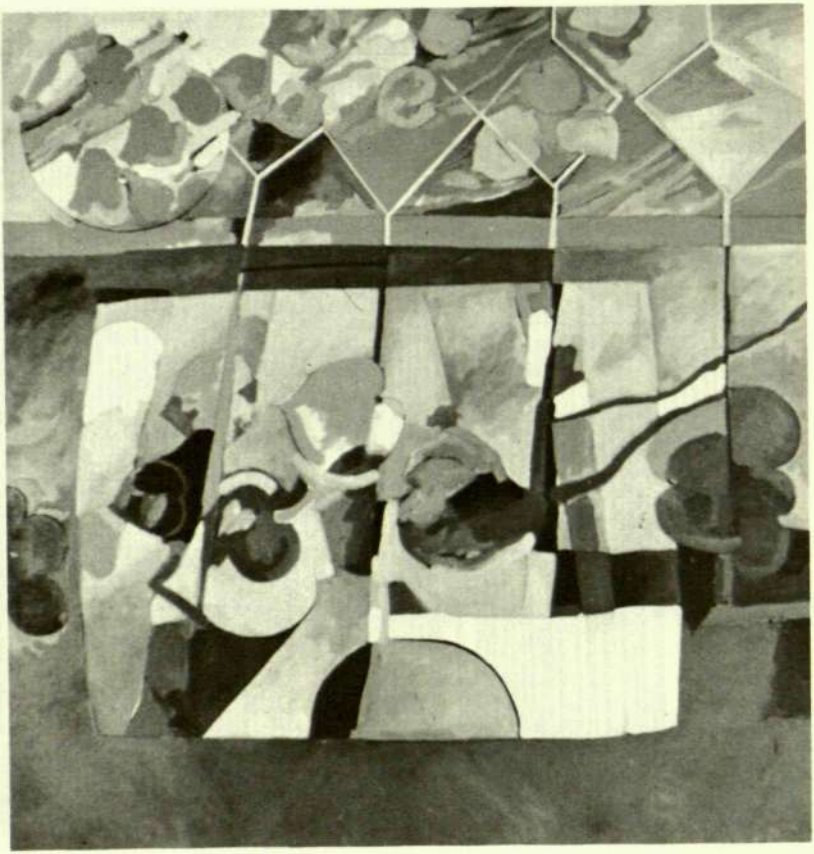

Vytautas O. Virkau
2/1968 (akrilis) 42" x 44"

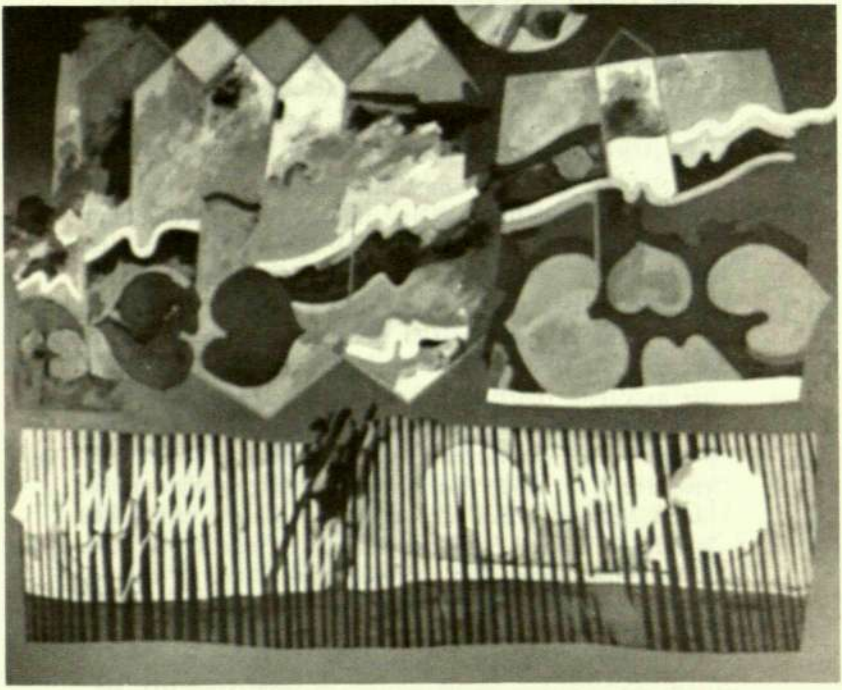

Vytautas O. Virkau
4/1968 (akrilis) 42" x 52"

GROŽIO BEIEŠKANT ŠIANDIEN

Kelios mintys apie V. O. Virkau kūrybą

Šiandieną, kai dabartinis menas blaškosi, ieškodamas naujų kelių, ir dažnai nueina iki absurdiškumų, Vytauto O. Virkau kūryba kiekvienam grožio mylėtojui yra brangus radinys.[1]) Ji atspindi mums visatos grožį ir tvarką, sujungdama juos į tobulą visumą.

Virkau — moderniško peizažo kūrėjas. Pagrindinis motyvas jo kūryboje gamta, kuriai tačiau paliekama antraeilė reikšmė. Ypatingas ir svarbiausias vaidmuo skiriamas formai ir kompozicijai. Šito siekiama, įvedant eilę geometrinių figūrų, kvadratų, plokštumų, apskritimų ir linijų. Per tuos rūpestingai suplanuotus kompozicinius rėmus suabstraktintos gamtos motyvams leidžiama išsilieti visišku laisvumu ir spontaniškumu. Ir kaip tik šiame lemiamame susikirtime — didelės laisvės, improvizacijos su planuota tvarka — glūdi didžioji Virkau stiprybė.

Besiekiant tobulesnės išraiškos, santykis tarp gamtinių motyvų ir forminių elementų keičiasi. Senesniuose kūriniuose pirmiausia motyvas patraukdavo žiūrovo dėmesį, daugiau ar mažiau paveikdamas jo jausmus. Šiandieną gamtiniams motyvams paliekama tik keli pasklidę lapai, kelios banguotos linijos, o lemiamas efektas nukeliamas į suprastintą forminę kompoziciją ir spalvų kontrastą.

Jau 1962-63 m. darbais Virkau pasirodo save suradusiu ir subrendusiu menininku. Laikotarpis dažnai tamsių ir atsargiai derintų spalvų, kada sukuriamos

1) V. O. V. gimė 1930 m. Lietuvoj. Lankė ir baigė Čikagos Meno Institutą.

kelios grupės peisažų, spinduliuojančių stipria nuotaika. Darbai dažnai pilni grožio, mistikos, nostalgijos. Sužadina liūdnumą, ilgesį kažko be galo gražaus. Štai keli paties menininko parinkti vardai šio laikotarpio darbams: „Melancholia" (62), „Deep Shadows" (63), „The Center of Calm" (63), „Promenade" (63), „Water Landscape" (63).

Seka 1964-66 m. laikotarpis. Virkau nesiriboja mus supančio grožio interpretavimu. Dailininko vizija daug platesnė, universalesnė. Tai skriejančios planetos, degą skrituliai, spalvų ir formų žaismai visatoj, kosminės jėgos, veikiančios žmoguje ir pasaulyje. Paminėtini paveikslų vardai: „Continent of Higher Orbs" (64), „Gates of Light" (64), „Circular Blaze" (65), „Palentogenesis" (65). Darbai turi daug sukauptos dinamikos. Apskritimai, linijos, suabstraktintos gamtos detalės plėšiasi, veržiasi iš savo padėties: iš džiaugsmingo fono į tamsų, niūresnį, ir atvirkščiai. Spalvos daug gyvesnės, šviesesnės ir stebina savo suderinimu.

1967 metai. Tendencija eliminuot jausmą, kuris stipriai reiškiasi dabartiniam mene, pasirodo ir Virkau kūryboje. Nebėra vardų. Jausmas užmaskuotas. Forma suprastinta. Dažnai vartojamos paralelės juostos apskritimuose ar per didesnes plokštumas. Kompoziciškai apatinė paveikslo dalis atskiriama nuo centro, tuo mažinant monotoniškumo pavojų ir įvedant ryšio su materialiniu pasauliu. Darbai mažiau sužadina žiūrovo emocijas, bet nustebina savo tyrumu, grožiu ir dideliu skoniu. Nuostaba palaipsniui virsta žavesiu.

Iki 1966 m. galo Virkau be išimties tapė aliejais. Nuo 1967 m. perėjo į akrilinius dažus[2]) ir stebėtinai greit apvaldė jų techniką. Atrodo, jie ir liks pagrindine jo medžiaga. Grafikoj Virkau taip pat nemažiau stiprus. Pažymėtina 1965 m. augmenijos serija — di-

2) Acrylic: naujausi dažai tapyboje, kurių pagrinde yra plastmasė.

delio subtilumo juoda balta litografijos, žavinčios mažiausiomis detalėmis ir stebinančios žiūrovą, pripratusį prie plačių Virkau mostų.

Ieškodami Virkau vietos dabartiniuose Amerikos meno sąjūdžiuose, galėtume jį priskirti prie šiame dešimtmetyje stipriai pasireiškiančios „Hard Edge Abstraction" grupės.[3]) Išlaikydamas savo individualybę ir poetinę nuotaiką, jis suteikia didelį įnašą tai naujai meno srovei. Vidinis ryšys tarp kūrėjo asmenybės ir jo kūrinių čia ypač artimas ir tamprus. Virkau todėl yra be galo tikras savo kūryboje — nėra jokių pretenzijų, vaidybos, priverstinumo. Jis modernus, progresyvus, tačiau konservatyvus tuo, kad menas jam ir lieka grožio siekimas. Virkau nesimeta į aklą efektų ir iki šiol nematytų naujumų ieškojimą. Vartoja dabartinio meno elementus, bet su klasišku ramumu. Įvesdamas eilę plokštumų, linijų, meistriškai sudaro erdvės gilumos efektą, visai tačiau paneigdamas tradicinę perspektyvą. Spalvose vis didėja dailininko pasitikėjimas ir drąsa. Gali atsiduoti kruopščiausiam darbo išbaigimui, arba leisti dominuoti idėjai, į techniką kreipdamas minimalų dėmesį.

Žmogaus figūros elementas, realistinis peizažas visai neegzistuoja Virkau kūryboj. Nėra jokių dramatinių jausmų, literatūrinių temų. Menas siekia grynumo ir tuo savaime pasidaro sunkiau prieinamas žmonėms, kurie, žiūrėdami į paveikslą, turi ieškoti jausmų, patirtų jų pačių gyvenime. Visoj Virkau kūryboj vadovauja intelektas, ne vien intuicija ir jausmas.

Virkau nepaprastas sugebėjimas suderinti tradicinį grožio siekimą su dabartinio meno metodais padaro jį originaliu ir dideliu. Jo kūrybos vystymosi raidą būtų be galo įdomu pamatyti gausioje retrospektyvinėje parodoje.

D. V.

3) „Hard Edge": kompozicijoj vyrauja geometrinės formos, spalvos be niuansų, daug optinių efektų.

VELNIO GUNDYTOJO PINKLĖSE

(POEMA)

MARIUS KATILIŠKIS

I

Gyvent iš viso juk neapsimoka —
numirt tolygiai ne kažką gudriau,
todėl, kad nežinia kaip šoka
ten paprasčiausią šokį. Gal geriau

palaukt ir pažiūrėt, kaip išsiryškins
garsai kapelos ir bendra tvarka.
Kad nenubridus per toli į mišką
ir nepaklydus. Nes už ką

turėtumei klajot dar ir numiręs,
kai prisiklaidžiojai užtenkamai?
Tai būt bene žiauriau nei sauja žvyro,
žerta į akį. Ir ūmai,

matai, jog nieko neišeina
ir negali tikėt kažkuo.
Žiogeliai čirpia vis tą pačią dainą
ir senos bėdos velkas iš paskos.

II

Bet gal nežinom ir nesusigaudom,
kas mūsų laukia atklany?...
Čia rūsčios giesmės, gailios raudos —
ten bus melodija švelni,

įgrota juoston ir paskirta
tik tokiais atvejais naudot,
kai pasitinka mergos tvirtos
ir vedasi pirtin vanot.

Kad vytų nuodėmę iš kūno
beržinėm vantom, kaip ražu.
Ir pašnibždėtų, jog įsūnyt
mes tave galim. Pamažu,

III

kam nors, kad ir tokiai viliokei
be vyro vystančiai lėtai
ir paslapčiomis, nenutuokiant
jai pristatyti vyrą. Štai!

Žiūrėk, koks buvo jis nevykęs,
gyvendamas tenajos ir kitur.
Jį gąsdino iš tolo mergos plikos,
o dabar griebia... Kad jį kur!..

IV

Jau bus apsėdę mane monai,
kad taip žavinga atklany...
Atstoki nuo manęs, šėtone!
Atstoki nuo manęs, velny!

PAVAINIKIO KRIKŠTYNOS SAUSIUI DIENOJANT

Žlibinanti saulė sausio pusnynuos, sprindžiu nesiekianti miško plėšriai iškandžiotos kupros. Sušalęs paukštis krinta statmenai ir nusiduria ant speigo nugaląsto devyndančio eglės harpūno. Rytys plikina bluostą, patakiui nužerdamas žalsganus ledo karoliukus. Ledo ripka trijų sprindžių sausio zenite. Trijų sprindžių karstas, kaire ranka prilaikomas kaimiečio vežėjo. Kaimiečio ūsai — ledinis žardas, užgožiąs išvypusią burną. Kumelės karčiai, zuikinė kepurė, lamstuotos moterų skaros, gabiai ir nepakartojamai įjungtos rūsčiam žiemos peisaže. Ir kaip refrenas: —

...susimilk ant mūsų...susimilk ant mūsų...

Šešios pusnyse pasibridusios moterys ir septintas vežėjas, ir jo nukaršusi kumelė. Ledo kamuoliai išnarinę žiobtus, atsitolina vienas po kito, tolydžio vis mažėdami ir tirpdami geležim atskambančioje bekraštėje. O vario varpas tyli, ir vario varpas sušalęs smagiai prasigavusioje varpinyčioje virš nuplikusių klevų. Mėlyni šešėliai, kaip netikrovė, šmeižiasi apšarmotose blakstienose ir dingsta smilkstančiose pusnynų keterose. Ledo žalsgani karoliukai vienodais tarpais atsiskiria, tarsi apčiupinėti nugrubusiais pirštais po kiekvienos sveika marijos, nurieda patakiui ir skaudžiai subarška atsimušdami trijų sprindžių lentoj... liūdna dūšia ties kūnu parpuolus klūpojo... ir tardama tuos žodžius, graudžiai ašarojo... Kūnas sugergužėjęs į ragą po tri-

jų sprindžių lenta, paglemžta kaimiečio pažastim. Kumelė sustojo. Ji sena ir patyrusi didelį gyvenimą. Ji stoja prie karčiamos ir sustoja prie šventoriaus. Užkelti špižiniai šventoriaus vartai su triūbas pučiančiais aniuolais ir arkaniuolais. Jų špižinės ir juodos burnos plyšta nuo pastangos.
Kai mane krikštijo baltoje bažnyčioje, šventoriaus vartai buvo atkili iki galo. Ubagų dvi eilės sėdėjo abipus tako iki didžiųjų durų. Ir pamažu ėjo tėvas ir motiniukė ir dalijo gausiai ėdmenę ir pavilgą. Bažnyčia mūrinė ir balta, bet sniegas baltesnis už ją. Bažnyčia didelė ir sunki ir sušalusi speige kaip žemė, bet žemė atšils pavasarį. Mano vaikas sušalęs į sniego gniūžtę, krintančią iš po sudėvėtų ir nekaustytų kumelės kanopų. Ir nutiks taip, kad kurią dieną ateis pavasaris ir ten, kur vėlėsi sniego gniūžtės, prasikals šalpusnės tyru, geltonu žiedu. O špižiniai aniuolai ir arkaniuolai pūs kaip pūtę ir neišpūs savo triūbų.
Kaimietis suniūkė kumelę, ir govėda judėjo toliau.

SAULĖTEKIS PRIE GUNFLINT TRAIL

O mano saule!
O sole mio!
Nereikia būti nei šventu Pranciškum,
kad vertintumei saulę.
Bet būtina matyt ją tekant
ir tik tada dainuoti apie saulę.
Aš noriu saulės nuolankiai atsiprašyti,
kad tiktai vienas iš kelių šimtų
gyvenam jos tekėjime.

BEVARDĖ

Juodasis Akermanis prekiauja senu laužu
ir augina dvylikos metų mergaitę.
Bet aš niekaip netikiu, kad jai tiktai dvylika.
O linksmas, gauruotas, geraširdis našlys nepyksta dėl
/to,
jis tik juokiasi, kad metų nespėjam suvyti.
Jaunystė vis gviežiasi aplenkti metus, lyg pramatanti
/trumpą pavasarį.
O pavasaris trumpas, tai tiesa, kad nespėjam jame
/išsimaudyti,
kaip pabudusios upės juodoj sietuvoj.
Jis dainuoja mums nesuprantamą dainą, gal apie žolę,
/išleidžiančią
daigą tarp plikų akmenų? Ir apie nuostabų žiedą, tos
/žolės, prakalusios
pašalą, gruodą ir sausrą?
Jis dainuoja ir švilpauja kraudamas geležį lentynose.
Perku ištrupėjusia pentimi kirvį.
Koks jos vardas?
Aš numetu kirvį per tvorą ir einu nusipirkti grandinės,
lyg ji būtų man taip reikalinga, kaip būtinas laisvės
/ir savęs praradimas.
Ji Hannah? Ji Estera? Ji?...
Parduok man senus, surūdijusius pančius,
kuriais kaustė baudžiauninkus mūrinėse dvaro klėtyse,
kuriais kalė prie liepos šventoriuje nusidėjusius
/mirčiai,
kuriais pančiojo arklius ganyklose nuo tykančių
/barzdotų burliokų.

Taip nuperku pančius. Ir juokiasi ji, ir tamsioj
/krautuvėlėj šviesu,
kaip vidudienį. Ir tėvas dainuoja tą pačią velnionišką
/dainą,
kratydamas žilstančias garbanas. Lentynos tuštėja.
Aš baigiu išpirkti viską. O vieno dar vis negaliu.
/Koks jos vardas?
Bet jis neparduoda ir juokiasi. Dar liko spyna, dar
/kūjis ir pleištai,
kuriais aižė akmenis palociaus pamatams.
Lentynos tuštėja. Baigiu išpirkti viską.
Netrukus paliks tiktai sienos ir pats šeimininkas.
Parduok man viską. O jis neparduoda ir juokiasi.
Ir tik švilpauja velnišką dainą.
Apie ką, apie ką jis dainuoja?
Bijau tavo mergaitės ir jos dvylikos metų.
Tu bijai? Nustemba juodasis prekijas. Ir aš kartais
/bijau...
Ir tu bijai, bičiuli, Akermani?
Mano krautuvė išparduota, o jai dar toli iki šešiolikos,
kol turės atvažiuoti poriniu kinkyta.
Ir ją išsivežti? Nebūk papykęs, negi nematai, kaip ji
/man rūpi?
Nė jis nematė, nemačiau nė aš ir ji nematė.
Nė keturiolikos ji nesulaukė, kai prapliupo ugnimi
iš medžių, iš baltų barokinių bokštų, nuo stogų.
Kai patiesė ir ją — bevardę, draug su tėvu ant šlykš-
/čiai nudilintų
turgavietės akmenų, amžiais nuletentų kaimiečių
/naginių, čigonų, žydų.
Ji Hannah, Estera, ji?...
Jos krūtys pakilo aukštyn, statmenai, tarsi dvyniai
/barokiniai bokštai,
iš kurių lijo ir lijo ugnim.

ŠIANDIENYBĖS APRAIŠKOS TARYBINĖS LIETUVOS PROZOJE: ŽVILGSNIS PRO APRŪKUSĮ STIKLĄ

RASA IEŠMANTAITĖ IR VINCAS KAZĖNAS

Nepasižymėjo P. Cvirka nei būdo tiesumu, nei pranašystės dovana, bet prasitardavo kartais kai ką, ką gyvenimas pilnai patvirtino:

> „Vargšė mūsų literatūra", sakė jis 1945 m. rašytojui Avyžiui, „savamoksliai ją padarė gražią ir patrauklią, kiek įmanoma jų jėgoms, bet ji vis vien liko netašyta kaimo mergaitė."
>
> ...„Niekus rašinėji. Aš čia padariau kai kurias pastabas. Bet ko vertos pastabos, kai nėra kūrinio. *Reikia rašyti apie tai, ką žinai.*"

Bet ir tai Cvirka (pats savamokslis) padėtį pagražino. Anų dienų, pirmųjų okupacijos metų, o po to ir viso Stalino kulto laikotarpio, literatūra nepanašėjo net į mūsų kaimo merginą. Priminė ji labiau Katiušą-Regulirovščikę. Ir grafomanų, rašinėjančių niekus ir sapaliojančių apie tai, ko neišmanė, gretos augo į legionus, kohortas.

Jų surašymą imta atlikinėti kas dešimtmetis vadinamaisiais **Tarybų Lietuvos rašytojų** autobiografijų

leidiniais. 1957 metais pasirodė pirmas toks vardynas, o šių metų būvyje — antrasis **Who's Who.**[1])

Bendrai paėmus, nekažinkaip pristabdytas grafomanų brovimasis į mūsų literatūrą. Estetiniai (atseit, „buržuaziniai") kriterijai čia negalioja. Svarbiau — partinis principingumas, kovingumas. Užgaulu, sakysim, būtų pavadinti, dar šiuo metu, skyrelį, esantį leidinio pradžioje (jame talpinamos mirusiųjų rašytojų autobiografijos bei laikininkų atsiminimai apie juos) „ledaune-lavonine". Bet kas bus už metų kitų, kai šian kampelin suvilks „dvikojus bankrotus" Ragauskus, Usačiovus, Guzevičius, Morkus. Prieš jį nublanks M. Camus filmo „Juodojo Orfėjaus" lavonų šaldyklos scena.

Laimei, ateina naujos pavardės. Teisingiau, ne pavardės, bet žmonės, kurių pasisakymuose apie save, savąjį santykį su tikrove, rašytojo profesiją, jauti kažką daugiau, negu patekusios tarpulangėn musės zyzimą.

Netektų pulti ekstazėn. Visi žinom, kad termostatas, kuriuo reguliuojama temperatūra ir drėgmės kiekis krašto viduje, yra partijos kontrolėje. Tad ir nekalčiausi pasisakymai apie save, kūrybos sampratą, įtakos turėjusius savus ir svetimus autorius, gali būti panaudoti kaltinamąja medžiaga prieš rašiusius. Taip pat visi žinome, kad ne autobiografinė koketerija, pasipasakojimai apie tėvelius, vaikystę, jaunystę-durnystę, bet pati kūryba yra tikroji rašytojo autobiografija. Ir vis dėlto džiugu, kad pasigirsta ieškančio savęs, gerbiančio skaitytoją ir savąją literatūrą žmogaus (nebe agitatorėlio) balsas.

„Prieš mane", rašo jaunas poetas Vl. Šimkus, „‚pirmoji' Tarybų Lietuvos rašytojų laida, išėjusi 1957 metais.

---

1) *Tarybų Lietuvos rašytojai*, 1967 (Vilnius: Vaga, 1967); *Tarybų Lietuvos rašytojai*, 1957 (Vilnius: Valstybinė Grožinės Literatūros leidykla, 1957).

Maždaug tuo laiku ir išspausdinau vieną kitą eilėraštį, žinoma, negalvodamas, kad į 1967 metų laidą ir pats įsiterpsiu.

.....

Nedera į literatūrą veržtis per jėgą.

Išsilavinimą turiu filologinį, ir tuo pernelyg nesidžiaugiu. Ne todėl, kad yra daug gerų ‚konkretesnių' profesijų, o dėl to, kad humanitariniai dalykai mūsų aukštosiose (kaip ir vidurinėse) mokyklose dėstomi bene silpniausiai. Nė nepajunti, ir gauni diplomą, o tik paskui sužinai, kad yra Diurenmatas arba Sartras.

Bet ne tai svarbiausia. Literatūrą iš esmės varo ne mokykla, ne recenzijos. *Yra kitų spyruoklių: darbas, nerimas, epocha.*"

Apie jų pastangas pajusti tos „epochos", „laikmečio", ar, mūsų terminu, „šiandienybės" pulsą ir norėtusi pakalbėti šiame rašinyje.

Tik kas aptars, **kas yra toji epocha-šiandienybė?** Kokios jos apraiškos, jos gilieji, esmingieji bruožai?

* * *

Yra visuomeninių-humanitarinių mokslų (tų silpniausiai dėstomų dalykų)[2]) atstovų samprata. Maždaug tokia.

Gyvename amžiuje, kada mokslo pažanga vyksta ligšiol neregėtais šuoliais.[3]) Pažaboti nauji energijos šaltiniai. Įsibrauta į tarpplanetinę erdvę.

Žemės rutulėlis sumenko. Geografinės pertvaros neteko savo reikšmės. Veltui betonuojamos Berlyno sienos. Masės civilizacija, padedama radijo ir televizijos, filtruojasi visaip, niveliuodama skirtingiausių pa-

2) Tarybinio mokslo apie žmogų skurdybę ir aplamai intelektualinio alkio stoką Sovietijoj įdomiai pavaizduoja kolektyvinis leidinys: Alex Simirenko, ed., *Soviet Sociology; Historical Antecedents and Current Appraisals* (Chicago: Quadrangle Books, 1966).

3) Léo Moulin, *La société de demain dans l'Europe d'aujourd'hui* (Milano: Ferro Edizioni, 1966).

saulėjautų, rasių, konfesijų žmones ir išryškindama tai, kas gali būt palaikyta esmingaisiais potroškiais: **mažiau skurdo, diskriminacijos, daugiau medžiaginės gerovės, socialinės globos, teisės ugdyti įgimtas talento galias, naudotis tuo, kas guodžia kitų šalių žmones.**[4])

Pirmą kartą istorijos arenon įžengė letarge dūlėję miegpuviai, ekonominiai atsilikę kraštai.[5]) Jų gyventojų aspiracijos į medžiaginę gerovę, socialinę apsaugą nemažesnės, kaip laisvojo ar socialistinio bloko pasaulių gyventojų aspiracijos. Pramoniniai išsivysčiusių kraštų Establishmentui (o šian Turčių Kluban įeina ir Sovietų Sąjunga) gal ir bus galima kurį laiką piktnaudoti to Trečiojo Pasaulio vidines nesantaikas bei tamsuoliškumą, naudotis jų teritorija bei žmonėmis, kaip poligonu naujų ginklų išbandymui, bet juo toliau, juo tas žaidimas ugnimi darosi pavojingesnis.[6])

Visu šiurpumu iškilo planetos sutalžymo problema. Kartu pakibo žmonijos pertekliaus, amžinojo skurdo gangrenų, kibernetikos-automatizacijos grėsmės.

---

4) Daniel Bell, *The End of Ideology; On the Exhaustion of Political Ideology in the Fifties* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1960), psl. 29.

5) Benjamin Higgins, *Economic Development: Principles, Problems & Policies* (New York, Norton, 1959); James C. Ingram, *International Economic Problems* (New York: Wiley, 1966).

6) „Gal būt, nebūtina", sako Alfred Kazin, „eiti iki to, kaip kad eina nuostabiai talentingas rašytojas Jean-Paul Sartre ir tvirtinti, kad literatūra netenkanti savo prasmės tol, kol ji nepaveikia vargo ir nužmoginimo, kurį išgyvena milijonai Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos žmonių. Bet stambiausias mūsų amžiaus faktas yra tai, kad mums pasidarė akivaizdu, kad *kiekvienas individas yra brangus*, kad gyvenimas tikrai gali būti pagerintas milijonams žmonių, kurių egzistencija mums nerūpėjo prieš dvidešimtį metų. (Alfred Kazin, „Literature as a Necessity of Life," *New York Times Book Review*, July 20, 1697). Jacques Ellul, „L'Homme occidental en 1970," *Bulletin SEDEIS: Futuribles* No. 802, 10 nov. 1961.

Iki šiol kategoriškai paneigiama, kad nedarbas galįs paliesti socialistinius kraštus, nors kiekvienam aišku, kad (nebent pasinaudojus tokiomis neracionalinėmis priemonėmis, kaip vergų stovyklomis Sibire) taip tikrumoje nėra. (Satelitinė Vengrija privalėjo neperseniausiai išsiųsti į Rytų Vokietiją nekvalifikuotų darbininkų perteklių, tariamai trejiems metams).

Eilinis žmogus, sudrausmintas politinis indiferentas, žmogus-vartotojas, be kurio jokia santvarka neišsiverčia, blaškosi tarp nevilties, „carpe diem" ir apatijos visokiai politinei mistikai. Gal todėl dažnas stebėtojas dažnai palygina mūsų amžių tai su XIX a. pradžia (La Belle Epoque), tai su Renesanso gadyne, tai su Neo-Viduramžiu. Gal būt, to nuovargio atlaikyti amžiaus tampą simptomais būtų narkomanijos, šeimos sukrikimų, lytinio palaidumo paplitimas. Kas be ko, lyčių santykiai, dėka medicinos mokslo pažangos, radikaliai pasikeitė ir yra aiškiai pakeliui į naują, nelauktą fazę.[7])

Vis tai dalykai, įeiną į tą nelemtą „epochos" sąvoką. Ar jie atsispindi, kaip jie atsispindi, šiandieninėje literatūroj — kitas klausimas. Gal iš tikrųjų būdingiausiu jos bruožu yra pesimizmas, ateistinis humanizmas, stipriai nudažęs egzistencializmo paveiktus rašytojus.[8])

Gal iš viso knyga tapo atgyvena. Žmonijos esperantu pasidarė filmas, televizija, pratęsiąs žmogaus pojūčių skalę ir tolydžio keičiąs jo psichę.[9]) Kalbėda-

---

7) Evelyne Sullerot, *Demain les femmes! Inventaire de l'avenir* (Paris: Laffont, 1965).

8) Vykusią nuotaikų, maudžiančių nūdienį rašytoją, spektro analizėje pateikia dr. Juozas Girnius savo knygos *Žmogus be Dievo* dalyje „Žmogaus be Dievo pavidalai gyvenime". (Chicago: Į Laisvę Fondas Lietuviškai Kultūrai Ugdyti, Leidinys Nr. 4, 1964).

9) Marshall McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man*, (New York: McGraw-Hill, 1964).

mas apie jaunimo problemas, J. Marny[10]) taikliai pastebėjo, kaip nelengva nūdieniam žmogui pasisavinti, atskirti, kas tikra ir kas melas iš visų pusių ji puolančiuose masinės komunikacijos „pranešimuose". Bepigu bręsti totalitarinių kraštų karantinuose, kur valdžia, „veiksniai", nusprendžia, kas svaigalas, kas gira.

Gal Sovietijos inteligentas irgi panašiai suvokia amžiaus dialektiką, bet žodis „epocha", „Era" (pasak Mieželaičio) jam dažnai tik paprasta, nuvalkiota retorinė puošmena. Pakanka pasklaidyti ruselių knygas, tegu ir liepsningais pavadinimais,[11]) kad praregėtai tos metaforos štampą.

Čia žodžiu „epocha" liaupsinama, nutylint klaikaus smurto reiškinius (sovietai naudoja žodelį „ašibki," suprask „paklaidėlės"), socializmo statyba Rusijos imperijoj. Giesmelė maždaug tokia: Nuvertus buožių ir kapitalistų valdžią, sugriuvus patvaldystei, išvaikius interventus, išaušo šviesus rytojus... Po to neišvengiamai suminima karunkoj Didysis Tėvynės karas, pokario statybos, kosmonautai ir t. t. ir, pagal rašančiojo ūpą, smarkiau ar švelniau pagrasoma karo kurstytojams. Prisimenama, be abejo, ir likusios žmonijos dalies problemos, rasinė nelygybė, skurdas, bet tik tam, kad pasigyrus savais „laimėjimais" ir pasišvaisčius tuščiomis frazėmis, jog kapitalizmo laikrodis mušąs neteisingą laiką ir panašiai.

Yra, gal būt, trečia epochos-šiandienybės samprata, gyva sąmonėse tautų, virš kurių kybo genocido kardas. Jiems „epocha" prasidėjo dar taip neseniai,

---

10) Jacques Marny, *Les adolescents d'aujourd'hui: culture, loisirs, idoles, amour, religion.* (Paris: Editions du Centurion, 1965).

11) V. Ja. Kirpotin, *Pafos buduščego* (Moskva: Sovetskyi Pisatel, 1963); M. Gus, *Literatura i epocha* (Moskva: Sovetskyi Pisatel, 1963).

sugriuvus Stalino patvaldystei. Nors neįmanoma nematyti skaudžių negerovių, staigių ekonominių-socialinių perversmų padarinių, nualintam, kolonizuojamam krašte, kurį tvarko „Kremliuj budinčio išminčiaus visur esanti dvasia", vis vien norima tikėti tos epochos priešaušrio realumu.

Dėl savaime suprantamų priežasčių nesitikėtina ten išgirsti tokių karštakošiškų išsišokimų, filipikų, kaip kad kadaise daug ką sujaudinęs, primenąs Milovan Djilas, K. Paustovskio „Žodis Drozdovams".[12])

> Atsirado mūsų krašte naujas socialinis luomas, nauja biurgerių kasta, kuri netramdoma, ir iki tam tikro laipsnio bujodama klesti. Tai naujas veltėdžių, valdančiųjų luomas, kuris neturi nieko bendro nei su revoliucija, nei su mūsų santvarka, nei su socializmu. Tai cinikai, tamsūs obskurantai, kurie nesidrovi pliaukšti antisemitines šnekas. Kaip mes prie to priėjom? ! Iš kur atsirado išnaudotojai, padlaižiai, gešeftsmacheriai ir išdavikai, kurie pasiglemžė teisę kalbėti liaudies vardu, tuo tarpu kai, tikrumoj, jie tą liaudį dergia ir jos nekenčia.
>
> Visi jie, kožnas vienas tų Drozdovų gali laisvų laisviausiai lipti į tribūną ir pliaupti apie tai, *ką liaudis galvoja, kaip liaudis galvoja.* Jie įprato žiūrėti į liaudį kaip į mėšlą. Jų ginklais yra išdavimas, šmeižtas, moralinė arba fizinė žmogžudystė. Su tais žmonėmis mes susiduriame kasdien, visur aplink save. Atrodo, tarsi jie būtų išlieti iš vienos tos pačios formos, taip jie panašūs, net rėdysenoj. Jie naudoja tą patį kalbėjimo būdą, jie kalba negyvu, biurokratų žargonu, dergiančiu rusų kalbą. Jie tapo galybe, slegiančia mūsų kraštą...

Dievas (ir Palanga) žino, kiek tokių Drozdovų maišosi ir sočiai gyvena mūsų žemelėj, bet, visumoj, šios išvirkščios gyvenimo pusės atvaizdavimų dabartinės prozos puslapiuose nėra kažinkiek. Grupinėj nuotrau-

---

12) Drozdovas, pramonės bonza, yra Dudincevo apysakos *Ne vien duona gyvi* neigiamas personažas. Cituojama iš: Juergen Ruehle, *Literatur und Revolution: die Schriftsteller und der Kommunismus* (Koeln: Kupenheuer und Witch, 1960).

koj tenykščiai prozaikai, jų tarpe ir satyros žanro puoselėtojai, atrodytų kaip „Ąžuoliuko" choras — nuprausti, dailiai sušukuoti vaikeliai.

* * *

Ar nederėtų iš viso pasiklausti, ko vertas šis rašinys, ši pastanga rekonstruoti šiandienybę ir jos atspindį nūdienėj Tarybų Lietuvos prozoj, iš anksto žinant, kad tenykščio rašytojo kūrybinė laisvė suvaržyta, kad jam yra tabu asmeninės, erotinės, metafizinio nerimo temos. Kada žinomi atvejai, kuomet net ir pagal socialistinio realizmo trafaretą sukirptam kūrinyje buvo įžvelgta dekadentinių tendencijų, defetizmo nuotaikų. Visažinanti ir visagalinti kompartija neklaidingai (pagal komunistinę mistifikaciją) atspėja žmonijos raidą. Socialistinio realizmo uždaviniu yra parinktais gyvenimiškais pavyzdėliais iliustruoti tos pusiaureligines, pusiau-filosofines doktrinos teisingumą. Nedaugiau. Kaip yra gražiai palyginę kai kurie literatūros žinovai[13]), socrealizme esama panašumo į šventeivišką, moralizuojantį krikščionišką realizmą, kurio atstovai stengtųsi vaizduoti būtį, remdamiesi postulatu, kad visa tikrovė atskleidžianti ir subėganti į amžinojo Logoso harmoniją. Abram Tertz[14]) pabrėžia, kad socialistinis realizmas taikąs egzistuojančią realybę fiktyviai, idealiai pramanytai pasaulio vizijai.

Gal būt, paprasčiausiu atsakymu į priekaištą, kad mūsų „žvilgsnis pro aprūkusį stiklą" nieko nesuteiksiąs, būtų pabrėžti, kad rašiniu nesiekiama pateikti dokumentinės informacijos **apie padėtį krašte.** Tarybininkai yra nekartą priekaištavę išeivijos spaudai, kad pastaroji iš šipulio priskaldanti vežimą. Kaip, brolau, nepri-

13) G. J. Becker, ed., *Documents of Modern Realism* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1963).
14) Abram Tertz, *On Socialist Realism* (New York: Pantheon, 1960).

skaldysi, jei gaunama informacija toks grūstas stiklas, kad jokio vitražo nesudaigstysi. Nenuostabu, kad koks sakinėlis, nekalta poezijos eilutė, palaikomi „reveliacijom", tuo tarpu kai krašte gyvenantiems, pažįstantiems rajoninę spaudą, tie tikrovės elementai yra kasdieniniuose pokalbiuose nudilę žetonėliai. Tiesa, praeina geras laiko tarpas, kol tos temos įsipilietina raštijoj, bet, savaime aišku, siekiant informacinio pranešimo apie gyvenimą krašte, spaudos analizė,[15]) sociologinės-ekonominės studijos (jei jų būtų) yra pernelyg dėkingesnė medžiaga. Eilė sociologų (Inkeles,[16]) Brodersen[17]) ir kt.) seniai yra pabrėžę nematą didesnio skirtumo tarp Sovietijos ir laisvojo pasaulio eilinio žmogaus, ypatingai kvalifikuotų darbininkų, pažiūrų į gyvenimą, auklėjimą ir t.t. Nėra jokio pagrindo nesutikti su jų išvadomis, juo labiau, kad palaisvėjus susirašinėjimui, išvykoms, kiekvienas žinome, kad „gyvenimas eina savo keliu".

Tačiau būtų vienašališka ieškoti dabartinėj Lietuvos raštijoj vien tik nuorodų į generacijų konfliktus, korupciją, visuomenės buržuazėjimą, alkoholizmą, šei-

---

15) Nathan Leites, *A Study of Bolshevism* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1953).

16) Alex Inkeles and Raymond A. Bauer, *The Soviet Citizen: Daily Life in a Totalitarian Society* (Cambridge: Harvard University Press, 1959).

17) Arvid Brodersen, *The Soviet Worker: Labor and Government in Soviet Society* (New York: Random House, 1966). Griežtai laikydamasis K. Markso jaunystės raštų (Markso, kol jis nepasidarė marksistu) teorijos apie alienaciją Brodersen randa reikalo perspėti sovietų mokslininkus, kad jiems pats laikas susidomėti laisvojo pasaulio tyrimais industrinės sociologijos srityje, liautis veplenus apie buržuazinio gyvenimo liekanas, kol gyvenimo raida, individo jutimasis bejėgiu anoniminiu padaru neiššauks dar aštresnio, negu moderuoto kapitalizmo sąlygose, alienacijos sindromo. Svajojantiems apie lietuviškąją diasporą Broderseno mintys anaiptol ne naivios.

mos irimo problemas, žodžiu, visas socialines problemas, kurias atnešė mūsų amžius. Norėtųsi kiek galint išvengt tų padidinimų („Blow-up", kaip Antonioni filme). Bet literatūra negali išvengt neatspindėjus (kad ir kaip blankiai) tam tikros gyvenimo tikrovės, ir neišvengsim nepaminėję tos šiandienybės atšvaitų. Nepasinešdami į kruopščią spaudos analizę, neturėdami patikimesnių socialinių Lietuvos gyvenimo studijų, negalime tikėtis, kad mūsų etiudas būtų kuo kitu, kaip „žvilgsniu pro aprūkusį stiklą". Tačiau argi sociologai, ekonomistai, antropologai taip jau paniekinančiai žvelgia į literatūrinius kūrinius?

Kalbėdamas apie visuomenės mokslų skirtingumą nuo tiksliųjų, gamtos mokslų, Norman McKenzie[18]) sako:

> Visuomeniniai mokslai yra tradicijos, paveldėtos iš literatūros bei filosofijos, tęsėjais, tradicijos, kuri yra pagrįsta intuicija ir nevisada pajungiama kvantifikacijai. Nedera, pavyzdžiui, ieškoti *Little Dorrit* romane tikslaus aprašymo, kaip buvo kalinami už skolas žmonės Dickenso laiku Anglijoj, lygiai kaip netenka laikyti *Passage to India* sociologine studija apie tai, kaip anglai tvarkėsi Indijoj. Bet mūsų suvokimas to, ką reiškia kalinimas ar imperializmas sumenkėtų, jei mes atmestumėme įžvalgius Dickenso ir Fosterio vaizduotės skrydžius.

Kaip blanki, vienoda,[19]) persunkta naivia propaganda, atrodytų mums Tarybų Lietuvos proza, kaip banalūs, šabloniniai pasirodytų rašytojų pasisakymai autobiografijose, jie, kaip mėginsim atskleisti, padeda apčiuopti rupią, šiurkščią tenykštės buities faktūrą.

Aprašinėdamas savo įspūdžius iš viešnagės JAV,

---

18) Norman McKenzie, ed., *A Guide to Social Sciences* (London, Weidenfeld & Nicholson, 1966).

19) Šia prasme tikra staigmena rašantiesiems buvo Vyt. Žilinskaitės šmaikšti paskirų autorių manierizmų parodija, tilpusi paskutiniam *Angelo virš miesto* skyrelyje (Vilnius: Vaga, 1967).

J. Baltušis[20]) (o jo knyga irgi gali būti palaikyta liudijimu, kaip tenykščiai rašytojai supranta „epochą") nepagaili komplimentų 15-tajai Sovietų Sąjungos respublikai. Suprantama yra jo nostalgija,[21]) suprantama, kodėl jis jaučia pareigą kalbėti apie savo tautą. „Būtent savo **tautą**, pakėlusią šitokius sunkumus praėjusio karo metais, paveldėjusią nusiaubtą žemę, išgriautus miestus, sunaikintų vertybių pelenus, savo sūnų ir dukterų kapus, ir, vis dėlto, sugebėjusią tvirtai atsistoti ant kojų, dar daugiau — galingu žingsniu žengti į priekį drauge su visomis broliškomis tarybinėmis tautomis".

Gal nevisi Lietuvos rašytojai vienodai mėgsta „tankinę rikiuotę", tą žengimą koja kojon (ir dar kažkur rikiuotės gale), kaip kad J. Baltušis, bet prisiminimas sunkumų, kuriuos teko pakelti, yra ryškus visame 1967 m. **Tarybų Lietuvos rašytojų** leidinyje. Prieš dešimtį metų tik vienas kitas rašiusiųjų (A. Venclova, J. Šimkus) užsiminė apie „audringus pokario metus" arba partizaninį judėjimą. Šiuokart retas, kas praleidžia tai negirdomis. Prieš dešimt metų tik gal vienas ar du rašytojai drįso paminėti, kad jie skaitą užsienio rašytojus. Dabar Hemingway'aus, Faulknerio, Mora-

---

20) Juozas Baltušis, *Tėvų ir brolių takais* (Vilnius: Vaga, 1967).

21) Kartais tėviškės ilgesys prasiveržia nuoširdžiai, lyriškai, kaip kad kvietime Kolderiui: „Ech, Kolderi, Kolderi... Atvažiuok, brolau, į Lietuvą. ... Ne vien Niujorku pasaulis gyvas. Yra dar Lietuva. Yra darbas, yra dainos, yra moterys, yra gyvenimas. Atvažiuok". Kartais Baltušis ima ir nuskiedžia apie „lietuvių literatūros Atėnais tapusius Anykščius", nekalbant apie kitą propagandinę „sielianką". Bet visumoj Baltušio kaip žmogaus, per tieką metų nenugaravusio Sovietijos smalkėse, liudijimas rodytų, kad rusiškas užsidarymas savam kiaute nėra dar galutinai apvaldęs Lietuvos žmogaus. Žr. Romas J. Misiūnas, „Šiaurės Amerikos pristatymas Lietuvos spaudoje", *Metmenys*, Nr. 13, 1967.

vios ir kitų vardai (bet ne A. Camus, ne Nabokovo, ne Kazantsakio, ne Malraux) suminimi dažnokai. „Pradėjau gauti ir skaityti naująją rusų literatūrą ir naujus užsienio literatūros vertimus, kurie, prisipažinsiu", rašo vienas jaunųjų poetų,[22]) „padarė didelę įtaką man, kaip rašančiam jaunuoliui. Tai buvo kūriniai apie šių dienų gyvenimą, apie **gyvąsias** kartas. Juose buvo daug gražios ir rūsčios tikrovės, **jais buvo galima tikėti**". Nenuostabu, kad „negyvėlių" kartos atstovai, kaip pvz. Narcizas Venclova, randa reikalo įterpti tokią pastraipą:

> Man patinka frazė be nereikalingų žodžių ir palyginimų, truputį ritminga kalba, sakiniai, ne tik gerai laisvai, plačiai skambą, bet ir kupini prasmės, minties, jausmo, vaizdo niuansų. Tokie, kokiais rašė Puškinas, Floberas, Fransas, Čechovas. *Suminėdamas šias pavardes, nebijau būti apkaltintas archaizmu ar „atsilikimu". Seku naujausią mūsų ir pasaulinę literatūrą, ir daug kas man joje patinka, bet...*

Tarp sekimo ir naujausios literatūros supratimo yra, be abejo, didelis niuansas. Jau minėtas M. Gus, sakysim, pateikia tokią „abstrakčiojo humanizmo" veikalų, kaip kad jis juos vadina (jų tarpe ir Salingerio **Catcher in the Rye**), interpretaciją, kad stačiai klaiku. Kaip juos supranta jaunieji autoriai (ne recenzentai), sunku būtų žinoti. Įdomesnis yra kitas pasisakymas:[23])

> Čia, universitete, (1952 metais) įvyko ir pirmoji pažintis su Jesenino kūryba. Tartum didžiausią brangenybę ir vos ne kaip nelegalios literatūros pavyzdį vienas

---

22) Yra žinomas faktas, kad, sakysim, teatruose statyti svetimi autoriai, kaip Arthur Miller, Salinger, net Brechtas neperšoko rampos. Kai kada kalta publika, atėjusi pasimėgauti nešvankybėmis, bet neretai veikalo minties ir charakterių nesuprasdavo režisierius ir aktoriai.

23) Tarybų Lietuvos rašytojų pasisakymai bus cituojami iš 1967 m. leidinio.

penktakursis pakišo man nedidelį melsvais apdarais jo lyrikos tomelį ir pasakė: „Skaityk. Terminas — iki ryto! Tik niekam nerodyk!" Su tuo tomeliu prasėdėjau visą naktį. Pirmiausia, vos perskaitęs keletą eilėraščių, smarkiai nustebau: „Argi *galima taip* rašyti?" Bet kuo toliau skaičiau, tuo labiau tolau nuo šio bauginančio klausimo — mane pavergė be galo nuoširdus poeto pokalbis su skaitytoju, drąsus sielos apnuoginimas, net virpantis nuo didžiulės dvasinės įtampos jausmas, netikėti minties posūkiai, išradingi vaizdai. Buvau tiesiog sukrėstas naujos poetinės žemės atradimo. Po to jau kitaip pradėjau galvoti apie poetinį žodį. *Tačiau priversti poetiškai skambėti savo žodį sekėsi ne iš karto.*

Siaubas, kada Sovietijos rašytojo, Sovietijoj išleistą knygą tenka skaityti vogčiomis. Reikšmingiau tai, kad „necenzūriška" knyga pasiekia vis vien nežinomais Viešpaties keliais skaitytoją. Ir toliau lietuvių literatūrą kuria Cvirkos savamoksliai. Dažnai nevisada veikiami savo laikmečio pasaulėjautos reiškėjų.

Autobiografijose nemaža nusiskundimų apie skurdų literatūros dėstymą mokyklose, kada „mokytojai nemokė pajusti gyvenimo grožio, jo įvairumo, per literatūros kūrinius, o tik žvilgčiodami į laikrodžius, pylė programinių poemų charakteristikas".

„Iš mokyklos išsinešiau tik Janonį", rašo vienas jaunas žmogus. „Bet ir tai ne pamokų dėka. Pirmiausia mane sujaudino jo tragiška ir kartu šviesi biografija. Labai pykau ant mokytojos[24]) nes ji nesakė, kad Janonis palindo po traukinio ratais, o aiškino, kad jis ‚žuvo' nesulaukęs išpranašauto Naujo Ryto. *Man tai buvo ne tas pat.*"

Objektyvumo dėlei paminėkim, kad yra ir labai šiltų atsiliepimų (suminint net pavardes) apie buvusius mokytojus, siūlymų rašyti žodį „mokytojas" didžiąja

---

24) Mokytoja, žinoma, elgėsi be priekaištų. Kaip yra įžvalgiai pastebėjęs Nathan Leites savo studijoj, bolševikai nelinkę akcentuoti mirties problemos. „Stimpa", „dvesia" liaudies priešai, nes tai užmokestis už jų nuodėmes.

raide. Panašiai nevienodi atsiliepimai apie studijas Maskvos literatūriniam institute, kurin, daugeliu atveju, buvo siunčiami mažaraščiai. Vieniems liko klaikus prisiminimas tos „hermetiškos, įtarios Maskvos", kiti nieko apie tą viešnagę neužsimena. Iš viso ždanovinės linijos gynėjų balsas metraštyje stiprus. Jei dvylika asmens kulto metų, vadinamoji „nekonfliktiškumo teorija" privertė rūdyti ne vieną talentą, grafomanams tai buvo riebūs metai, kurių daugelis nenori užmiršti. Gal todėl dabartinę prozos padėtį vykusiai išsako, mūsų manymu, šis vyresnės kartos asmuo:

> Į literatūrą, mano tvirtu įsitikinimu, turi eiti tiktai patys gabiausi, išskirtinai talentingi žmonės. Tada mes turėsime daugiau gerų knygų ir mažiau nelaimingų, tai yra, nevykusių žmonių literatūroje. Iš to bus daug sveikatos visiems, kadangi geros knygos sudaro gerą literatūrą, kai tuo tarpu nevykėliai sudaro vien sunkų balastą, žlugdantį tikrus talentus, tempiantį visą literatūrą žemyn. Ypač tai svarbu įsiminti dabar, kai, pakilus ir toliau kylant žmonių išprusimui, vis daugiau atsiranda pliečių, pajėgiančių parašyti daugiau ar mažiau raštingą knygą. Tegu tai skamba kaip paradoksas, tačiau, faktas lieka faktu, kad kylant žmonių raštingumui, drauge *kyla ir grafomanijos bei chaltūros antplūdžio pavojus. Simptomų jau yra. Ir gana stiprių.*

Grįždami prie to jaunuolio, kuriam Jeseninas buvo naujo poetinio žemyno atradimu, pastebėkim, kad jis tiksliai ir teisingai nusako dvasinį procesą, prasidedantį naujo „percepcijos lauko" (behavioral field) atidengimu, pareikalaujantį po to ilgo pasisavinimo, integravimo savyje laikotarpio, ir tik vėliau, daug vėliau, prasiveriantį nauju žodžiu. Poezijos atveju ši raida gali būti pagreitinta, spartesnė. Tai priklauso nuo rašančiojo jausmingumo, improvizacinės galios. Prozaikui, kurį už kiekvieną nekonvencionaliai, neschematiškai sukurtą charakterį gali pakaltinti „karatajevščina", žymiai sunkiau išsivaduoti iš siužetinių schemų, apybraižos formato. Ypatingai jei jis siekia „ne ko-

mercinių, bet kūrybinių laimėjimų" ir nori išlikti „ištikimu revoliucijos dvasiai, o ne jos vakarykštei uniformai ir frazeologijai", jei nori „matyti gyvenimą ir žmogų sudėtingą, nuolatos besivystantį, ir pasakoti apie tai objektyviai ir atvirai".

Kad eilė Tarybų Lietuvos autorių taip supranta ar bent deklaruoja suvokią rašytojo funkciją visuomenėj, liudija gausūs pavyzdžiai:

Rašytojas privalo sakyti tiesą apie tikrovę. Jei jis to nedaro — jis ne rašytojas. Negalima kaltinti rašytojo, kai jis paliečia neigiamus reiškinius, nes pats neigiamų reiškinių atskleidimas jau yra teigiamas faktas.

Mano supratimu, rašytojas visą laiką gyvena „pradžios būsenoje"; kiekvienoje knygoje jis tarsi prasideda iš naujo. Žmogui per maža gimti vieną kartą, ir nelaimingas tas rašytojas, kuris laikosi įsikirtęs vienos knygos — kaip vystyklų. Reikia nuo kažko pasitraukti, kad galėtum prie kažko prieiti. Kiekviena nauja knyga — didelė ir sunki kelionė. Rašytojas laimingas tol, kol jis n o r i ir g a l i eiti. *Kol gyvas jame tiesos pažinimo troškulys.*

Kūrybinė konkurencija, stilių kova — būtina sąlyga normaliam, natūraliam literatūros vystymuisi. Tai — elementarus dialektikos dėsnis. Ir kai mes tik pabandom jį ignoruoti, norom nenorom turime jį pakeisti jau pakankamai susikompromitavusiu kurios nors vienos kūrybinės krypties diktatu. Visa laimė, šitokiam diktatui dabar nepalankus klimatas. Ir tai mane džiugina.

Būdinga taip pat, kad tiek kritikai, tiek patys rašytojai trokšta įžiūrėt, ir kad būtų kūryboj įžiūrima individuali asmenybė.

Literatūroje bandau ieškoti žmogiškumo, o rašytojuje gyvo žmogaus. Esu įsitikinęs, kad literatūra negali būti suprasta ir pažinta vien sociologiniais ir filosofiniais metodais. Betarpiškas estetinis kūrinio išgyvenimas man tebėra svarbiausias kritikinės analizės momentas.

Gerbiu kritiką, kuris supranta autoriaus individualybę ir nepaskandina jos teorijų bei literatūrinių faktų samplaikoje. Tik tokia kritika padeda man.

Ir išeiviui skaitytojui norėtųsi žiūrėti į tenykštės prozos kūrinius per tą „gyvo žmogaus" prizmę. Deja, jam lieka vien pusiau oficialios autobiografijos. Vienaip skamba P. Treinio **Saulėlydžio vieversys,**[25]) nežinant autobiografinių detalių, kitaip (nors autorius vertas „beržų košės" už švaistymą talento ragauskiškam menkaverčiavimui) patyrus, kad pokario metais jis netekęs brolio. Vienaip prasišviečia rašytojuje gyvas žmogus, kai skaitai:

> Agitavo mane, agitavau ir aš, vadovavo man, vadovavau ir aš kitiems... Ir visur mane lydėjo šventi, tada beveik malda tapusieji, žodžiai:
>
> — Taip reikia!
>
> O pasirodo, daug ko ir nereikėjo. Pasirodo, nemaža man tada labai artimų ir brangių žmonių žuvo be reikalo,

kitaip — kai girdi tokį balsą:

> Mes atėjom į gyvenimą kaip nuoširdūs, geri, paprasti žmonės, o gyvenimas padarė mus kareiviais, kartais prokurorais ir teisėjais. *Ir mes nesigailime.* Juk kažkas turėjo likviduoti ginkluotas gaujas, juk kažkas turėjo parašyti kaltinamąjį aktą ir padaryti nuosprendį buržuaziniam nacionalizmui. Visa tai buvo skirta mūsų kartai. Ir mes vykdėme savo pareigą, kartais ne pagal pečius, bet visuomet pagal sąžinę. Kartais klydome, bet klydome vardan didelių dalykų, kartais *ne visai aiškiai suvokdami jų prasmę*, bet tikėdami jų didingumu. Ir mokėjome už savo klaidas. Kartais tai buvo priešo kulka į nugarą... Kartais rūstus draugų teismas... Gal jie nevisada teisingai teisė, *bet jie buvo mūsų draugai ir turėjo teisę.* Teisę teisti ir klysti... *Nes jų tarpe nebuvo piktos valios žmonių. Mes ne krikščionys ir piktos valios žmonėms neatleidžiame.* Tačiau kam šiandien pakiltų ranka sviesti akmenį į draugą, kuris turėjo teisę suklysti, kaip ir tu pats. Nebedidinkim praradimų ir netekimų skaičiaus. Jis ir taip užtenkamai didelis.

Kaip sakėme, užuominų į audringus pokario laikus leidiny pažymėtinai gausu. Ar tai atspindys ko-

25) Pr. Treinys, *Saulėlydžio vieversys* (Vilnius: Vaga, 1965).

lektyvinio tautos katarsio, ar tik negyvėlių kartos teisinimasis prieš jaunąją kartą, nelengva spręsti. Tik ieškant to „gyvo žmogaus" rašytojuje, kažkaip sunku nepatikėti žodžių nuoširdumu:

> Norėčiau neprarasti džiaugsmo — išvysti pirmą žolę ir pirmą sniegą.
>
> *Norėčiau neprarasti tikėjimo žmogumi, kuris taip pat kartais būna šimtaveidis.*

rašo vienas jaunas žmogus.

> Buvo didelė tiesa, buvo ir skaudžios neteisybės, visam gyvenimui įsispaudusios širdyje. Pergyvenau visa tai, ką pergyveno tūkstančiai tokių pat jaunuolių, ir papasakoti daug neturiu ko, niekuo negaliu nustebinti. Tik prisimenu daug žmonių, gerų ir blogų... Kartais truputį ima pavydas, žiūrint į pačią jauniausią kartą, brėstančią jau šiapus didelių pakitimų šalies ir visuomenės gyvenime ribos. Bet tai nereiškia anaiptol, kad gyventi pasidarė lengviau. Man atrodo, jei anksčiau buvo kovojama dėl duonos, tai dabar reikia kovoti už žmogų, už taurią ir šviesią jo asmenybę ir be to, kartais dar sudėtingesnėmis sąlygomis.

rašo kitas.

Skaitant autobiografijas visu klaikumu išryškėja „gyvenimo universitetai", kuriuos teko pereiti daugeliui rašytojų:

> Įkurdintas Tarybų Sąjungos gilumoje, šiaurės pašvaistei spindint, per trejetą metų aš įsigijau visą eilę naujų profesijų: laivų kroviko, malkų piovėjo, pečkurio, skalbyklos ir lentpiūvės darbininko, miškakirčio, dirbau užkrečiamų ligų palatoje sanitaru... O netrukus, apsikrėtęs nuo ligonių, ir pats vos nenumiriau...
>
> Baigęs 1953 metais institutą, iškart stojau į besikuriantį Klaipėdoje Atlanto silkių gaudymo laivyną. Tik ne nuotykių ar „medžiagos" ieškodamas. Tiek naivus jau nebuvau. Ieškojau savo „fronto", savo karšto ir šalto; gyvenimo kondensacijos. Ir gavau su kaupu. Vertelgos-grobuonys kapitonai, matrosai, pusiau pamišę nuo girtavimo krante ir nežmoniško darbo jūroje. Žmogaus orumo ir gyvybės nepaisymas (vieną naktį paskendo trys laivai), kibimas į gyvenimą, iššūkio žavesys.

Neatsimenu nė vieno vokiečio, nė vieno degančio lėktuvo... Karas išardė mano šeimą, motiną paguldė Barstyčių kapinaitėse, tėvas atsidūrė tolimojoj Komijoj, kaip mes tada ją vadinom... Kai mokykloje klausdavo, kur tėvas, atsakinėdavau, kad nežinau, nors matydavau, kaip senelė virdavo žirnių košę, grūsdavo į puodus ir dėdavo į fanerines siuntinių dėžutes, o senelis piaustydavo tabokos lapus. Žinojau, kad tai tėvui...[26])

Mūsų mokykloje mokėsi vieno kolūkio pirmininko sūnus. Jo tėvas buvo mokyklos tėvų komiteto narys. Retkarčiais per šventes jis pasakydavo mums kalbą apie savo kolūkio laimėjimus ir apie tai, kad reikia gerai mokytis ir klausyti mokytojų. Pirmininkas atvažiuodavo savo mašina, užlipdavo į braškančią tribūną ir kalbėdamas dusdavo, nes buvo labai storas. Tuo metu aš skaičiau Janonį. Nereikėjo geresnės vaizdinės priemonės įsivaizduoti ponui. Po to aš pastebėjau, kad jo sūnus turi kelis kostiumus, o aš vaikštau su šiurkščiu puspalčiu, persiūtu iš senelio geležinkelietiškos milinės. Janonis tapo suprantamu ir mėgiamu. Gal tas pirmininkas buvo visiškai doras žmogus, bet jis buvo panašus į poną, ir aš pykau ant jo ir ant jo sūnaus.

Pamenu, kaip mane patį, jau partijos kandidatą, su visais komjaunimo kelialapiais ir komunistų rekomendacijomis kuo šiurkščiausiai išgujo iš aukštosios jūreivystės mokyklos Leningrade vien už tai, kad aš gyvenau okupuotoj teritorijoj ir todėl galėjau būti užverbuotas fašistinės žvalgybos. Ir kai aš, tos baisios neteisybės apakintas, neišlaikiau ir politinėj komisijoj pakėliau balsą, manęs mokyklos viršininkas paklausė:

— Tai ką, užsigavai? Ant tarybų valdžios užpykai? Ir ką aš jam tada turėjau atsakyti?

— Ne, — papurčiau galva, — ant jos aš neturiu teisės pykti, aš komunistas.

— Tai ir gerai! — jis linksmai paplojo man per petį, bet dokumentus atidavė atgal.

.....

Palengva nusiraminau... užmiršau visas nuoskaudas ir nusikračiau „kleimuoto" žmogaus savijautos...

---

26) Tėvo grįžimą iš Komijos įspūdingai atkuria J. Mikelinskas savo šiaip jau skystokam romane *O laikrodis vis eina* (Vilnius: Vaga, 1966).

Bet ir čia kažkas iškniso ir prisiminė, kad, man dar negimus, 1926 metais nuo fašistų į Braziliją pabėgo vienas mano dėdė. Už tą jo „nusikaltimą" mane visai be reikalo nubaudė, o vyresnį brolį išgrūdo iš operatyvinių darbuotojų karinės mokyklos.

Brolis pradėjo gerti, o aš vėl neradau ramybės ir, parašęs pareiškimą, pasiprašiau atleidžiamas iš darbo.

— Tai ką, užpykai? Ant tarybų valdžios užsigavai? — vėl klausinėjo mane, o aš, sukandęs dantis, dirbau kaip dirbęs.

„Taip reikia, bet taip neturi būti" — pirmą kartą pagalvojau tada iš tikro įsiutęs, kad vienoje šalyje, net vienoje partijoje gali būti pirmarūšiai ir antrarūšiai žmonės. Bet po kiek laiko man ir vėl prireikė atsiimti savo žodžius. Tie patys žmonės, kurie mane barė ir baudė, rekomendavo mane srities komjaunimo sekretoriun, o komjaunuoliai vienbalsiai išrinko.

Tas faktas manyje galutinai sutvirtino pasitikėjimą partija.

Taip aš formavausi kaip žmogus, toks atėjau ir literatūron.

Vėl gi baugu, kad šios išnašos, suvertos ant iešmelio, kaip koks „shashlik flambé", gali sukurti optinę iliuziją, kad tas gyvo žmogaus balsas pernelyg stipriai skamba dabartinėje Lietuvos raštijoje. Taip nėra. Norėjome tik pasakyti, kad sukaupta gyvenimiška patirtis galėtų „tinkamose klimato salygose" prasiskleist turtingais žiedais. Jei būtų laikomasi Cvirkos pamokymo: „Reikia rašyti apie tai, ką žinai".

Vien tik gyvenimiškos patirties nepakanka, reikia ir literatūrinių sugebėjimų, talento, žodžio kultūros. Net keli autoriai pripažįsta jo būtinumą:

Talentas ir yra tas „rožių aliejus" nustelbiantis prakaito kvapą, kurį palieka įtemptas triūsas. O kiek mes sulaukiam „ištupėtų" knygų, kurios greičiau yra amatininko, o ne kūrėjo darbo rezultatas!

O J. Baltušis, kuriam talento nebūtų galima užginčyti, sako:

Garbė — ne kiškis, į girią nepabėgs. Jeigu tikrai esi jos vertas, tai ir gausi, o kada — visai nesvarbu.

Kiekvienam aišku, kad rašytojas, net ir didžiausią talentą turįs, privalo būti pačios aukščiausios kultūros, aukščiausio išsilavinimo, giliausio intelekto žmogus. *Talentas be kultūros — tiktai rūdos gabalas, nepabūvojęs aukštakrosnėje.* Apie kokią savo kultūrą galėčiau šiandien kalbėti aš, nepajėgęs užbaigt net pradžios mokyklos, neišmokęs nė vienos Vakarų Europos kalbų, apgraibomis tesusipažinęs su pasauline literatūra?

Kieti tai žodžiai sau, bet teisingi. 1965 m. išleistas J. Baltušio novelių rinkinys **Valiusei reikia Alekso,**[27]) tai patvirtina. Kol Baltušis laikosi savo tereno, kaimo buities, tol jo žodis skamba įtikinamai, tvirtai, bet vos tik paliečia šių dienų buitį, jo vaizdeliai darosi stereotipiniai, banalūs.

Minėjom, kad yra įvairių epochos sampratų, ir bent viena jų (Kirpotinų, Gusių, Zimanų) vargu bau ar prisideda prie rašytojo akiračio praplėtimo. Toji „starobriatsų" mokykla vis dar skatina rašytoją minti pedalius, kad „suspėtų su Programa", puoselėti savo darbą laikraštyj korespondentu, dažniau išvykinėt į komandiruotes, kreipt dėmesio į visuomenines apystovas, „stropiau užsiiminėti savišvieta".[28]) Būdinga, kad išdrįstama pažvelgti skeptiškai į tuos ukazus:

O apysaka, vaizduojantį elektrinės statytojus, taip ir liko gulėti stalčiuje. Matyt, neužtenka apsiauti gumīniais batais ir užsimauti brezentines pirštines, norint pasijausti darbininku... Žodžiu, supratau, kad rašytojas, ką jis beveiktų, visados liks rašytoju. Montuotojai ir be manęs sėkmingai suklos vamzdžius, o eilėraščių niekas už mane neparašys...

Labiau tikima rašytojo pralavėjimu, mokantis iš pasaulinės literatūros lobyno.

---

27) J. Baltušis *Valiusei reikia Alekso* (Vilnius: Vaga, 1965).
28) V. Ja. Kirpotin, *op. cit.*

Mokytis darbo reikia iš visų menininkų. Todėl manau, kad parašyti pakenčiamą knygą gali tik tas, kuris visų pirma perskaito kelis šimtus gerų knygų.

Pridėtumėm, kad rašytojui augti, tobulėti, padeda ir auditorija, taip pat perskaičiusi tuos šimtus knygų, įsigijusi pomėgį „juoko, drąsos, šmaikštumo, išmonės", dalykų, kurių buvo pašykštėta tarybiniams rašytojams mokyklose. Labai abejotina, ar toji skaitančioji publika Lietuvoj gausi.[29]) Vis tai dalykai, kurie paaiškina dabartinės prozos situaciją Lietuvoje.

Iš tiesų, jei būtų galima pasinaudoti gerokai nuvalkiotu palyginimu ir palyginti tenykštę prozą su kuklios upės tėkme, galėtumėm sakyti, kad ji tik ką išsimušė iš kemsynų, durpynų ir vos vos ima sraunėti pirmuose slenksčiuose. Galima būtų net sutikti su vieno rašytojo tvirtinimu ir sakyti, kad prozininkų tėra du: Sluckis ir Avyžius, nors mes būsim liberališkesni. Iš tikrųjų „lietuviško žodžio dirvoje dar yra vietos ir daugiavagiam plūgui, ir žagrei, ir kauptukui, su sąlyga, kad ambicijos būtų proporcingos įrankio dydžiui ir atliktam darbui". Džiugiausia apraiška, mūsų manymu, yra tai, kad rašytojuose atsiranda toji saiko nuovoka. Bet grynai siužetine prasme M. Sluckio novelistika aprėpia visas prozoj vaizduotas temas.

---

29) Pažymėtinai blankių memuarų rašytojas A. Venclova tvirtina: „Mūsų šalyje knyga gerbiama, netgi mylima. Ja drugoj takoj strani neznaju, kur taip gerbiami ir mylimi rašytojai".

Prisiminęs, tur būt, Ilja Ehrenburgo mintis (Atsakymas į vieną laišką — rinkinyje *Alyvų šakelė ir kosmosas*, (Vilnius: Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1961), Baltušis savo įspūdžiuose iš Amerikos pasakoja apie pilietį, negirdėjusį apie Hemingway'ų.

Keista, bet pažymėtinai didelis skaičius žmonių, turėjusių progos pasišnekučiuoti su elitu, apsilankiusiu 1967 metais Vakaruose, pastebėjo visiškai priešingą dalyką, *absoliutų nesidomėjimą lietuvių poetais bei rašytojais ir aplamai apatiją literatūrai.*

„Blogiausia“, juokauja vienas Lietuvos rašytojų, *„kai autorius neturi nieko, išskyrus nosį ir amžiną plunksną.* Nosis jam padeda atspėti, iš kur pučia vėjas, ir jis galvoja, kad meno kūriniui šito pakanka“.

Gausioj M. Sluckio kūryboj esama daug balasto, schematinių apybraižų, dalykėlių, kurių pats autorius dabar viešai gėdisi, lėkštų, grubių terlionių. Bet neužginčytina, kad sizifas Sluckis nestovi vietoj. Visa jo kūryba pernelyg autobiografinė, lyrinė. Poeto gyslelė, intuityvus pajautimas, kad tikrovė nėra tokia paprasta, kaip kad nuteškiama plakate, bus prisidėję prie to, kad Sluckis nesiliauja žengęs priekin. Naujausias jo romanas **Adomo obuolys** skiriasi nuo jo novelių stiliaus atžvilgiu, ir gali tapti prototipu naujai prozos krypčiai Lietuvoje. Neturėdami R. Lankausko knygų (už jas autorius yra gavęs pylos), nedrįsim spėlioti, ar Sluckis yra turėjęs jam įtakos. Bet gal nesuklystumėm pasakę, kad kiti pragiedruliai nykiam prozos skliaute — Just. Marcinkevičiaus **Pušis, kuri juokėsi,** I. Mero **Ant ko laikosi pasaulis,** R. Budrio — **Audra, pušis ir mano aviliai** — *gimiringos* Sluckiui lyrine, atitrauktine, gyvenimo pagava. Jei, kaip sakėme, poetas pirma išgyvena „šoką“, kad galima **kitaip** rašyti, o tik po to jam susiklosto pirmosios eilės, tai, gal būt, novelė, trumpa apysaka ir yra to proceso atspindys prozos atveju.

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų,kad Avyžius yra kur kas vienišesnis vilkas. Iš tiesų jo romanas **Kaimas kryžkelėj** buvo pasitiktas kaip staigmena, net „drąsi“ knyga. Dokumentine prasme Avyžiaus veikalas, žinoma, įdomus, kaip kad įdomūs kai kurie Bieliausko **Rožės žydi raudonai** puslapiai. Bet kaip tik šis gimiringumas (o to žanro rašytojų yra ir daugiau) verčia laikyti Avyžių „ištupėtų knygų“ krypties patronu.

Tvirtinome, remdamiesi rašytojų pasisakymais au-

tobiografijose, kad jų gyvenimiškoji patirtis taip turtinga, kad gali suteikti siužetinės medžiagos begalei tikroviškų kūrinių. Paliekant Nosį (uoslės dovana pasigauti, apie ką **jau galima** rašyti) į šalį, tenka pastebėti gyvenimo faktą, kad jaunas, žalias rašytojas dažnai mėgina pirmuosiuose kūriniuose išpilti visą, ką girdėjęs. Icchokas Meras, žydų tautybės lietuvis rašytojas, gali būti palaikytas tokiu tipingu rašytoju. Pirmieji jo apsakymai (Geltonas lopas), romanas **Lygiosios trunka akimirką** vaizdavo ghetto buitį. Nežiūrint paskirų lyrinių švystelėjimų, ryškus juose dokumentinis perkrovimas. Nemažiau noro viską, viską papasakoti, yra jo vėlesnėj knygoj, taip pat autobiografinėj **Ant ko laikosi pasaulis.**[30]) Bet ji verta didesnio dėmesio. Visumoj tai vėl metraštininko darbas, bet to „vienuolio-skribo" turima saiko nuovokos, jei ne lyriko dovanos. Romaną būtų net galima perkrikštyt avyžiškai į „Žmogų kryžkelėse". Tai pasakojimas apie paprastą kaimo merginą, kuri stipraus motiniško instinkto vedina, pasiima globoti eilę karo našlaičių. Autorius nepašykšti dramatiškų epizodų, nes vaizduoja įvykius, ištikusius Lietuvą paskutinio amžiaus ketvirčio būvyje. Minimi išvežimai, žydų skerdynės, partizaninės kovos ir penki stulpai, pokario valymai, vokietukų klajonės po kaimus, ieškant duonos, ir t. t. **Ant ko laikosi pasaulis** pavadinta „romanu-balade", ir iš tikrųjų išeiviui, nepažįstančiam sunkumų, kuriuos turėjo pakelti Lietuva, knyga daro slegiantį įspūdį. Tarytum Meras būtų kai ką perforsavęs. Gal dokumentine prasme kai kas ir „užglostyta". Užmirškim vietos koloritą, ir mūsų įspūdis keisis. Nes veikalo centre yra gyvas žmogus — Veronika, kuris knygos gale perauga į simbolį.

---

30) I. Meras, *Ant ko laikosi pasaulis* (Vilnius: Vaga, 1965).

Kiek metų šiai moteriai? Šimtas? Du šimtai? Tik va akys meluoja. Kiek gi metų šiai moteriai *Tiek, kiek mūsų žemei?*

Kartais reikia mokėti skaičiuoti ir skaičiuojant būti teisingam. Negalvoti apie keturis metų laikus, apie tris šimtus šešiasdešimt penkias ar šešias dienas.

.....

Kai bus rinkimai ir kai eisit balsuoti, išrinkite mane. Aš noriu būti savo gimto miesto šeimininku nors vieną kartą. Gyvenimą aš sustabdysiu tik akimirkai. Ir išsiauginsime visi kartu žaliam skvere paminklą.

Jie ne tik mirusiems.
Kartais jie turi būti ir gyviems.
Patiems gyviesiems.
Jei ne, tai pasakykit man.
Ant ko pasaulis laikosi?

(— Ne! Nereikia paminklų gyviems! Juk jau buvo! — sušuko jinai.)

— Ne. Nereikia paminklų gyviems. Juk jau buvo! — sušuko jinai.

Aš tyliu.
Jeigu kitas, ne ji, taip būtų pasakęs.
Aš tyliu.
Juk nepaklausiu aš jos taip, kaip jūsų:
— Ant ko laikosi pasaulis?

Iš Mero rašymo manieros, „elektrinės gitaros" stiliaus, žodyno neturtingumo, daug kas pasišaipo. Iš tiesų **Ant ko laikosi pasaulis** primena labiau scenarijų filmui, negu tradicinį, „brendu gilų purvynėlį", natūralistinį romaną. Romanas turi nesudėtingą, bet stiprią konstrukciją (Meras pasinaudojo TV interview pavyzdžiu: „Aš ne teisėjas, o ji ne teisiamoji. Aš tik duodu klausimus, o ji atsakinėja. Mano klausimų galite neskaityti. Perskaitykite jos atsakymus"), ir šis betarpiškumas (impact), gausus ir sumanus naudojimasis vidiniu monologu, suteikia Mero kūriniui žmogišką šilumą, kurios ilgai teko laukti tenykštėj prozoje.

Tolygaus šviežumo, spontaniškumo kupina yra ir Just. Marcinkevičiaus apysaka **Pušis, kuri juokėsi.** Gal jau pats faktas, kad ji per trumpą laiką buvo išversta į daugybę kalbų, net ir satelitinių (Rumunija) kraštų, liudytų, kad lyrikas („Mediniai tiltai") Marcinkevičius užgavo tikrą akordą, piešdamas dabartinės jaunuomenės portretus. Nors šiaip veikalas pasiutusiai tezinis.[31]) Kaip matysim, Sluckis **Adomo obuoly** kur kas giliau pažvelgia į jaunimo psichologiją. Gal čia kaltas tas termostatas, reguliuojantis Rašytojų Draugijos rūkomojo temperatūrą.

> Yra žmonių, kurių gyvenimas kaip vieversio giedojimas: paprastas, kuklus, o širdį jaudina ir tiek...

rašo Pr. Treinys, savo knygos **Saulėlydžio vieversio** aplanke. Apie tuos aukštaitiškos žmonių gimines vieversius ir norėjo papasakoti autorius savo knygoj. Kaip kad Meras, jis pasišovė „išdėti viską", bet, nežiūrint aiškių talento žymių, išėjo kratinys. Truputis „Colas Breugnon" dvasios, kelios stiprios vidaus karo graviūros, šis tas apie spekuliaciją, o už vis daugiau naftalinu kvepiančios XIX amžiaus pirmeivystės. Aišku, kad autorius, gabus vaikinas, dar ieško savęs. Linkėtina, kad jis ieškotų ir kultūros, kaip siūlė Baltušis.

Kitaip užsirekomenduoja iki šiol rašęs apsakymus vaikams Rimantas Budrys savo novelėse **Audra, pušis ir mano aviliai.**[32]) Iškart pajunti, kad jis turi savo tereną — gamtą, girią. Ir didelę lyriko dovaną. Jo novelėse nėra nuobodaus buitiškumo, etnografijos. Eina jis per spindžiais iškapotą Lietuvos miškelį, tvir-

---

31) Zigmas Papečkys, „Justinas Marcinkevičius", *Metmenys*, Nr. 13, 1967.

32) Rimantas Budrys, *Audra, pušis ir mano aviliai* (Vilnius: Vaga, 1967).

tu eigulio, medžiotojo žingsniu, o novelėse sušlama Daukanto miškai. Kalba apie traukiamą iš pelkių properšos briedį, pašautą vilkę, o neoromantinė jo plunksna sukuria kone buities simbolius. Lietuvos peizažas, jos žmogus beveik egzotiškas, ir, šiandienybės ieškodamas išeivis skaitytojas jaučiasi toje buityje pasimetęs.

Bet ir Avyžiaus **Kaimas kryžkelėje** nebe tas, kurį pažinojom. Dokumentine prasme romanas neabejotinai įdomus. Žemės ūkis visada buvo Sovietijos „Achilo kulnim". Daug kas, politikologai, (Ged. Galva **Drauge**), palaikė Avyžiaus romaną drąsia knyga. Iš kitos pusės, romanui atiteko 1965 m. Respublikinė premija. Ir iš tikrųjų, atidžiau pažvelgus, tai jokia kolūkinės sistemos kritika. Ekonomistai tartų galutinį žodį, bet net ir žurnalistų įspūdžiuos iš TSRS [33]) rastumėme panašių „reveliacijų". Literatūrine prasme Avyžiaus „romanas-brasta" (sekliam vandeny ir paprasti akmenėliai švyti brangakmeniais) yra **traktorinio romano tąsa.** „Pakeltos velėnos", kurią, sakoma,[34]) turėję skaityti ir permąstyti sovietiniai žemės ūkio pareigonys, pakartojimu. Esama tam tikro epiškumo,[35]) bet visumoj romano veikėjai blankūs, schematiški (Lapėnas); net ir pats stilius kažkaip epigoniškas.[36])

Sakėme, kad veik visos Tarybų Lietuvos prozoj

33) René Dumont, *Sovkhoz, kolkhoz ou le problématique communisme* (Paris: Editions du Seuil, 1964).

34) Paul West, *The Modern Novel*, Vol. 2 (London: Hutchinson University Library, 1965).

35) Lietuvių prozos kilmę, gal būt, galima būtų išvest iš dviejų rašytojų: Žemaitės ir Biliūno. Rašantiesiems probobutė Žemaitė — akligatvis. Prozos tradicija eina nuo Biliūno per Krėvę, Savickį, Cvirką, Grušą, Vaičiulaitį.

36) Vytautė Žilinskaitė puikiai pagavo, mūsų manymu, Avyžiaus stiliaus manierą:

„Ir Grytutėje liepsninga merga pabudo. Nusilenkė jai išsi-

naudotos temos yra atsispindėjusios Sluckio gausioj novelistikoj. Utilitaristinė, propagandinė Sluckio proza, iš tiesų, gali būti „kovojančio už tarybinės literatūros **partiškumą**“[37]) publicisto kūryba. O tačiau gyvenimo kondensacija, kurią pavyksta išgauti autoriui, padės išlikti ne vienam propagandai pramanytam kūriniui. Tokios yra novelės iš vaikystės ciklo, vaikystės, praleistos prieglaudoj Rusijos plynėse, ir daug kitų:

> Aš žiūriu į lentą. Kažkada ji tviskėjo juodai, kaip antracitas. Dabar nuo kreidos gerokai pražilusi. Ji kaip dvynukė panaši į tą lentą, prie kurios mane šaukdavo Lietuvoje. Sakytum, senoji mūsų klasės lenta atsivijo mane per fronto ugnį. Miestai liepsnojo, žmonės ugnyje degė, o *lenta nesudegė*. Ji akla ir kurčia, lyg nebūtų karo, ir vokiečiai negultų Maskvos.

Tikra kūryba, autentiškas, nemeluotas autoriaus išgyvenimas, stiliaus kultūra atpažįstami literatūroj, kaip toji vaikystės lenta. Iš visų dabartinės Lietuvos rašytojų Sluckis yra tasai, kuris iš kronikinės medžiagos sugebėjo iškristalizuoti meniškosios tikrovės elementus. Kai skaitai meistrišką novelę „Žmogus, kuris nemato“, nenoromis galvoji, kaip tas jaunas žmogus: „Nesuvokdamas, kas kaltas, kas ne, neapkenčiau vieno: **mirties**. Priverstinės, per anksti atėjusios mirties“. Tur būt, Sluckiui rūpėjo desantininkai, bet mes (jau dabar) matom **situaciją** ir **žmogų**:

> Baltais drobiniais marškiniais, stačia kauburiuota kakta ir trumpu, raumeningu kaklu, žmogus buvo panašus į sugaržėjusį stuobrį. Ir kaip stuobrys atrodė giliai sulei-

---

čiustijęs bernas, ir ji nulėkė ratu kaip paklaikusi, ko neplyšdama iš puikybės, net sproginėjo pūslės nuo mėšlamėžio.

— Buina mergica. Ir rūrelė neplika!
— Pupytė uoga, ply!
Dzingul, dzingul dzinguliukai,
Dzingulėliai, uha-ha!“

37) *Literatūros ir meno metraštis, 1961* (Vilnius, 1961).

dęs šaknis į juodą žemę. Į tą juodą, kurčią žemę, kur stovėjo jo troba, augo jo duona ir lašiniai. O jie įgriuvo iš nežinios, iš drėgmės ir tamsos, ir kažkuo irgi priminė medžius, bet vėtros išgriautus ir aplaužytus.

Slucko novelėse esama puikių gamtos vaizdų, lyrinės nuotaikos, graudumo ir ironiško šypsnio, atvirumo vaiko pasauliui („Kelias suka pro mus"), kaip kad esama „atgyjančios fašizmo hydros Europoje pasmerkimo" ir stereotipinio tautos „atplaišų" vaizdavimo. „Laikas ir liaudis" atrinks, kas gyva.

Mūsų pasirinktai temai reikšmingesnis jo paskutinis romanas **Adomo obuolys**. Ironiška, jei **Kaimą kryžkelėj** kas rekomenduos, kaip privalomą pasiskaitymą kaimo darbuotojams, Sluckio **Adomo obuolys** tiktų į Baedekerius, „Guide bleu" kiekvienam turistui, keliaujančiam į Lietuvą. Retu atvirumu autorius nupiešia padėtį krašte, neslėpdamas socialinių negerovių, buržuazėjimo reiškinių, alkoholizmo, jaunuomenės pakrikimo ir t.t. O tačiau įsiskaičius knygą skaitytoją pavergia ne informacija apie butų padėtį, batų kainas, perkimštus autobusus, angliškų žodžių gausą jaunimo žargone, naujaturčių balius, bet pagrindinių veikėjų — Kamanio ir Kamanienės psichologinė situacija. **Pirmą kartą tenykščian romanan įžengia gyvas žmogus,** žmonės, nes ir antriniai veikėjai pakankamai spalvingi, tikroviški. Romanas rašytas keliais planais, painus, kubistinis, pilnas užuominų į nereikšmingas, iš pirmo žvilgsnio, bet vėliau pasiteisinančias situacijas; jo audinys — ypatingai tankiai susukta vilna. Bet net ir neigiamo personažo portretas nupieštas ne trafaretiškai, bet, sakytumėm, škėmišku aitrumu bei sodrumu. Turinys nesudėtingas: inteligentų šeima pradeda dar vieną darbo dieną, „kuri nieko neatneš ir nieko nenusineš". Abu kvalifikuoti darbininkai, sunkiai kovoję už būvį, atsisakydami šeimos, vaikų. Abu švarūs žmonės, bet graužiami „kentėjimo saldybės, aukštinančios

juos savo pačių akyse". Nedrįstą pasakyt niekam bent kartą atvirai, ko jie verti. O viršininkai, prisiplakėliai naudojasi. Kamanis negalėjo atlikti biologinių tyrimų, nes jo hipotezė prieštaravo senuko Engelso ir šarlatanų à la Lysenko pažiūrom. Jo viršininkas Karalius, pasinaudojęs jo darbu, gina disertaciją („o mūsų laikais būk nors genijus, bet išsirūpink laipsnį ir titulą".)

„Gal būt, tave šiandien sveikintų — ne mane," sako Kamaniui Šefas, „bet sunkiu metu pradėjai... Prieš srovę ėjai, brolau... Prieš srovę visada pražūsi. ... Pasroviui tai, ir plaukti nemokėdamas, išplauksi"...

Kamaniams toji doktorato gynimo diena yra sąžinės apyskaitos diena. Krizės diena. „Atsiminkit", sako vienoj vietoj autorius, „didžiosios didžiųjų klaidos ir kaltės neišperka mūsų mažų kalčių". O tų mažų kalčių mažiau būtų, rodos, sako Sluckis, jei naujom akim, kvestijonuojančiu žvilgsniu pažvelgtumėm į savo buitį, jei nevisada būtumėm tikri savo žinojimu, kas gera ir kas bloga. Romanas aiškiai siūlo liautis knisinėjusis po praeitį. Visą, ką Kamanis paveldėjęs iš tėvo, tai tą Adomo obuolį ir baimę gyvent. O jos, esą, gana! „Kankiniai išėjo iš mados — istorijai pabodo juos gaminti serijom".

Pirmą kartą pavergtos Lietuvos raštijoj pasijunta pastanga suvokti epochą, kaip ją suvokia Vakarų sociologai. Pirmą kartą pasirodo Vilnius. Ne spalvotų atviručių Vilnius, apie kurį kalba ricinos-politrukai („atvažiuok, Kolderi! Į mūsų dainų šventes atvažiuok!.. Susėsim patyliukais nuošaly, ir kai ims žengti moterų gretos į estradą, marguodamos nacionalinių drabužių spalvomis, švytėdamos baltais nuometais, parodysiu aš tau, brolau, kas yra moteris!.."), bet gyvų žmonių, Vilniaus herbo žengiantis Vilnius. Jei psichologinės tiesos ieškojimas paveiks ir kitus jaunus rašytojus, vargu ar tektų abejoti Lietuvos prozos ateitimi.

Baigiant kalbą apie gyvus veidus, sujudėjusius grupinėj prozaikų nuotraukoj, tektų pora žodžių paminėti Vytautę Žilinskaitę. Autobiografijoj ji sako: „O mano biografija? Paprastas standartas: pradinė, vidurinė, aukštoji, redakcija, dabar — laisvas paukštis". „Interviu su savim" į klausimą: „Kokia lietuviškosios nūdienės satyros vieta pasaulinėje arenoje" atsako: „Esame jau gerokai pralenkę sijų gentį, o dabar sėkmingai galinėjamės su papuasais". O mūsų kuklia nuomone Žilinskaitė pirmoji lietuvė humoristė, sugebanti pažvelgt į tikrovę, Lietuvos šiokiadienius giliau ir atkurianti Būties groteską. Jos vaizduotės lakumas grakštus, subtilus. Ankstyvesnė jos knyga **Mano neapykanta stipresnė** (apybraižos apie komjaunuolius rezistentus Vokietmetyje) galėtų būti palaikyta Žilinskaitės diplominiu darbu žurnalistikoj. Jame yra stipriai parašytų puslapių. Autorės literatūrinė erudicija rodytų, kad į prozaikų eiles ateina jau **kitaip paruošti žmonės.**

Autorių nedviprasmiški pasisakymai kaslink kūrybinės autonomijos, Sluckio posūkis į psichologinį romaną, Žilinskaitės humoro vakarietiška elegancija, modernios kinematografijos poveikis, paskirų autorių lyriški švystelėjimai rodytų, kad tarybinė lietuvių proza nepasibaigė su Borutos **Baltaragio malūnu**, Sruogos **Dievų mišku** ir Putino **Sukilėliais.** Ilgai užgaišom aiškindamiesi, kaip tenykštis rašytojas suvokia „epochą". Gal kitaip ir negalėjom, nes kaip sako R.-M. Albérès:[38])

38) R. M. Albérès. *L'aventure intellectuelle du XX siècle: panorama des literatures européennes 1900-1959.* Nouvelle édition revue et augmentée (Paris: Albin Michel, 1959).

Panašią mintį išreiškia ir Wyndham Lewis: „The artist is always engaged in writing a detailed history of the future, because he is the only person aware of the nature of the present".

Vien tik rašytojai atspėja savo laikmečio dramą. Literatūra lieka vieninteliu „barometru", leidžiančiu atspėti ateitį ir *suprasti dabartį*. Tik tie, kurie rašo, užuodžia oro atmainas, moralinį ar nemoralinį vėją, kuris ims pūsti rytoj, nuspėja Istorijos audras.

Mums lieka tik viltis, kad tai pasitvirtins Lietuvos rašytojų atveju.

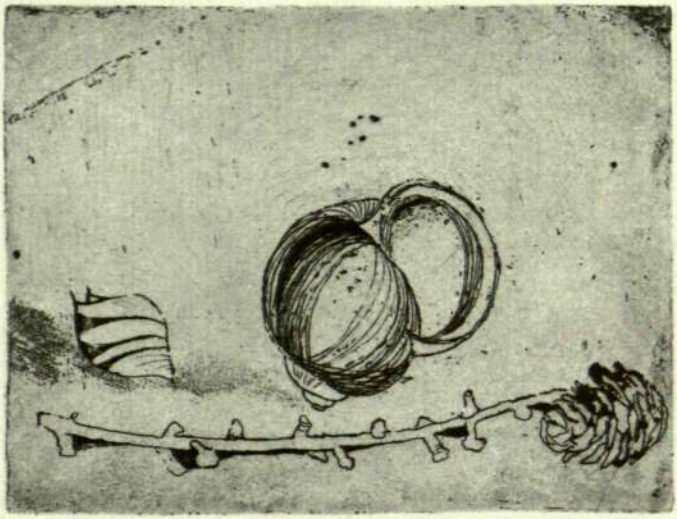

JONAS DOVYDĖNAS

Gimė 1939 m. 1965 m. baigė Browno universitetą, dar studijavo Rhode Island School of Design ir Chicago Design Institute. Foto darbais dalyvavo Art Institute of Chicago, Illinois Arts Council ir Minneapolis Museum of Fine Art parodose.

Šešios nuotraukos iš „Miesto vaizdų" ciklo.

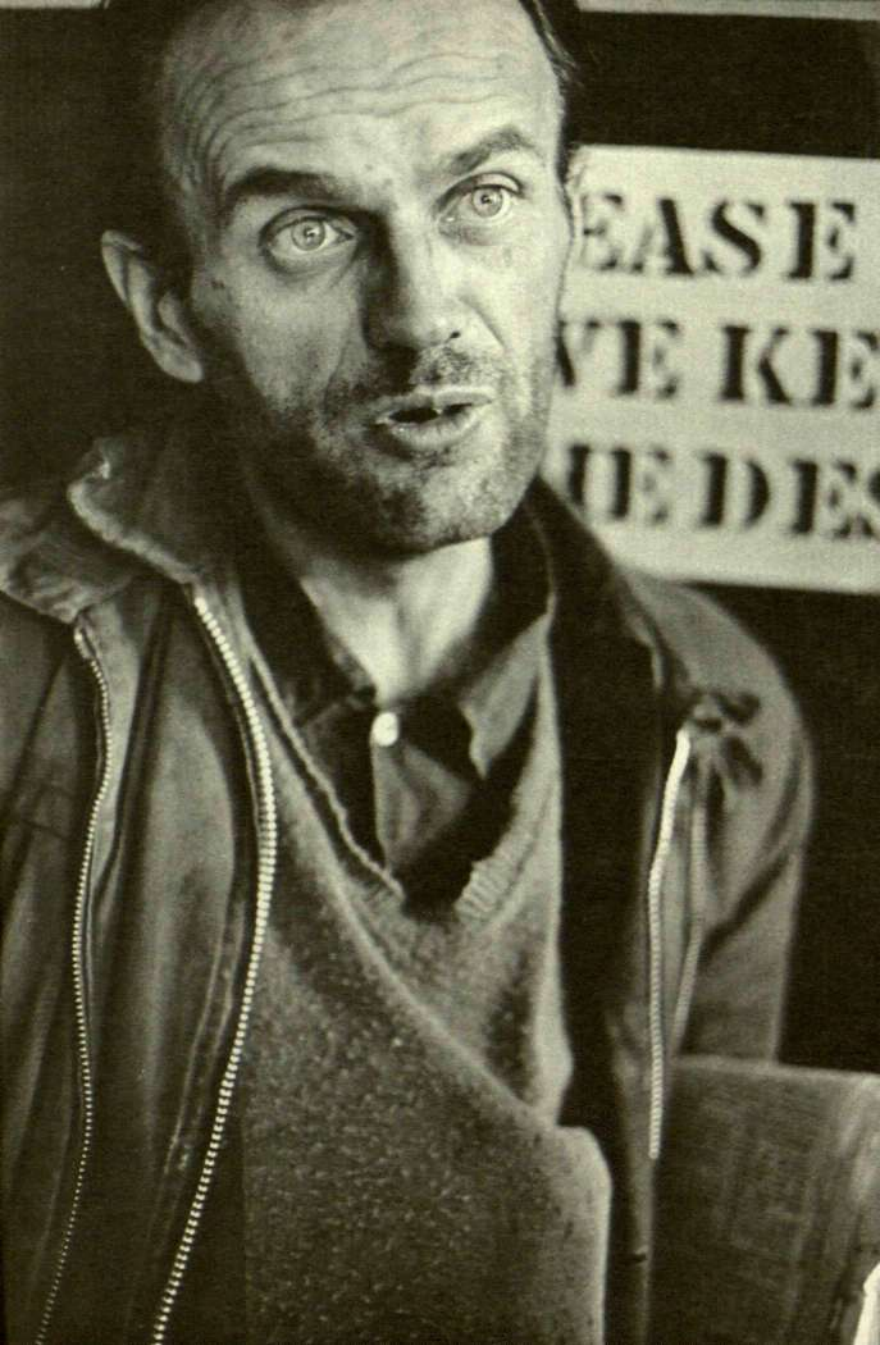
EASE
VE KE
IE DES

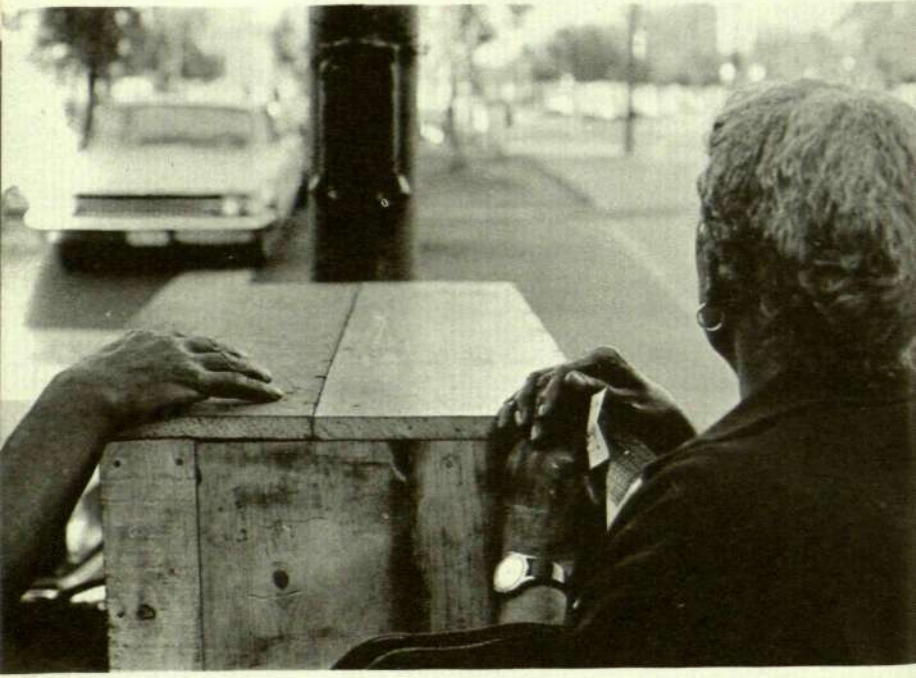

HONORARY
CHAIRMAN

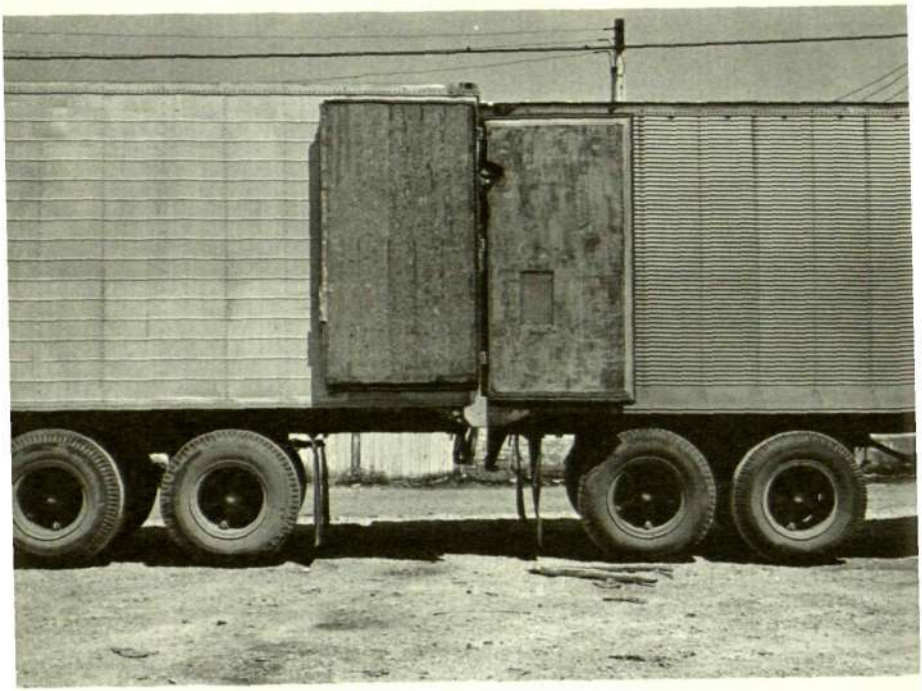

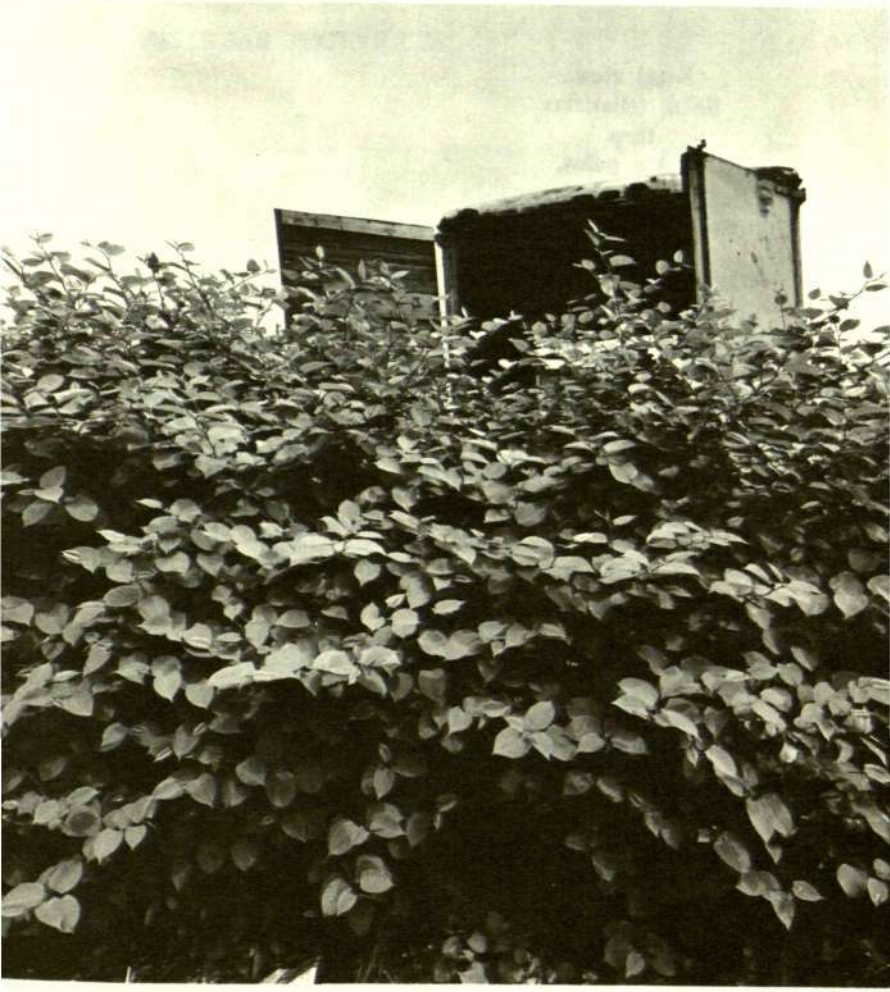

RŪTOS SMĖLYJ

JURGIS JANAVIČIUS

Segsi rūtą,
Seksi tekančias
tarp
Pirštų gėles,
Seksi linijas pirštu,
Seksi — nesuseksi
Rūtas
Išbraižytas smėlyj.

DEBESYS VIRŠ PORT JACKSON

Žaliai dažytos pakulos, tai viksvos,
Alksnius išlankstom iš vielos,
Kai norim vakaro, ant siūlo
Leidžiame žemyn lempelę;
Mes žaidžiam Lietuvą:
Žiūrėk, mažu slėniu maža Dubysa teka,
Ant vieškelio vežimai ir, va,
Malūnas — modelis „Mirskiškiai“:
Ketvirtis šimtmečio nusigręžimo,
Pilaitės vizijų, suvirusių
Stiklų, dejavimo.

Debesys virš Port Jackson balti —
Aukštos sidabro galvos.

IDEALIZMAS IR REALIZMAS LIETUVIŲ GYVENIME

FELIKSAS JUCEVIČIUS

I

Tauta yra dinaminė bendruomenė. Jos egzistencija išsisako tapsmu. Tautos tapsmas — tai tauta istorijoje. O tautos istorija yra realizuotų galimybių suma. Savo istoriniame kelyje tauta susiduria su begale galimybių. Vienas iš jų jį realizuoja, pro kitas praeina, o yra ir tokių, kurių ji net nepramato. Štai kodėl galime sakyti, kad tautos istorija yra galimybių dialektika. Susitikimas su galimybėmis tautai reiškia susidūrimą su savo laisve. Laisvė yra tautos egzistencinė dalia. O tautai būti laisvai reiškia pasirinkti šią ar aną galimybę realizuoti. Pasirinkimas galimybių yra motyvuotas. Motyvas slepia savyje tikslą. Tautai pasisakyti už šią ar aną galimybę — tai pasisakyti už šį ar aną tikslą. Pasisakymas už tikslą liudija tautos laisvę.

Galimybių realizavimo dialektika turi dramatinę įtampą: kiek galimybių tauta berealizuotų, tiek daug jų liks dar realizuoti. Šiuo atžvilgiu tautos likimas turi kažką bendro su žmogaus dalia: kiek jis priartėja prie horizonto, tiek tas horizontas nutolsta nuo jo.

Kai mes analizuojame tautos tapsmą galimybių realizavimo formoje, tai susiduriame su idealizmo bei realizmo problematika. Bet noriu tuojau pastebėti, kad idealizmas bei realizmas šičia pažymi ne tiek ryšį su

gėriu, kiek santykį su tapsmu. Idealizmas bei realizmas yra du skirtingi tautos tapsmo momentai. Tapsmas turi kryptį. Jis taip pat turi kelią. Kryptis — tai tikslas, tai galimybė, tai idealas, tai tas „kur" ar „į kur". O kelias — tai tas „kaip", tai metodas, tai tvarka. Kitaip sakant, idealizmas siejasi su tikslu, su galimybėmis, su idealais, o realizmas — su keliu, su metodu, su tvarka. Šiuo atveju idealizmas bei realizmas nėra metafizinės kategorijos. Nėra jie nei moraliniai postulatai, o tik tapsmo mechanizmo struktūriniai elementai. Tautos istorinis likimas priklauso nuo idealizmo bei realizmo santykio dialektikos tapsmo eigoje, t. y. nuo to, kokias ji galimybes pasirinko ir kaip jas realizavo.

II

Lietuviškasis gyvenimas šiandien sudaro vieną iš mūsų tautos tapsmo momentų. Mūsų tautai atsiveria galimybių jūra. Ji gali pasisakyti už vieną galimybę ar kitą. Ir faktiškai ji pasisako. Kaip minėjau, galėti pasisakyti už vieną ar kitą galimybę — tai galėti būti laisvam. O kas yra laisvė? Determinizmo neigimas? Ne. **Laisvė yra labiau determinizmo nugalėjimas bei panaudojimas.** Mano supratimu, ne determinizmas apsprendžia žmogų, bet apsisprendimas nugalėti determinizmą. Tai galioja ir tautoms. Determinizmas yra tautos dalia. O nugalėti determinizmą — jos istorinis imperatyvas. Determinizmas primena tautai, kad ji yra, o jei ji nori gyventi, tai ji turi ryžtis nugalėti determinizmą.

Lietuvių tauta yra nuo amžių determinuota geografiniai, ir, daugiau ar mažiau, fiziologiniai. Ji taip pat determinuota istoriniai. Šiandien sovietinis režimas ją dar determinuoja politiniai, kultūriniai, ekonominiai. Jeigu lietuvių tauta nori ne tik būti, bet ir gyventi, tai ji turi pasisakyti už determinizmo nugalėjimą.

Atsisakyti nugalėti ar panaudoti determinizmą — tai atsisakyti būti laisvai. O atsisakyti būti laisvai reiškia atsisakyti pilnai gyventi. Tauta yra tik tuomet tikrai nelaisva, kai ji atsisako nugalėti determinizmą. **Kitaip sakant, ne determinizmas padaro tautą nelaisva, bet jos atsisakymas nugalėti determinizmą.** Net laisva tauta yra nelaisva, kai ji atsisako panaudoti bei nugalėti tą determinizmą, kurį sukuria laisvė. Tai reiškia, kad tautos laisvė gali būti kartais tautos nelaisvė. Tai nėra paradoksas, o paprasta tautos tapsmo mechanizmo logika.

Tauta yra tikrai laisva tik tuomet, kai ji nuolatos pasisako už naujų galimybių realizavimą. Būti laisvam — tai vis artėti prie horizonto, kuris nuolatos tolsta nuo mūsų. Kalbant tapsmo mechanizmo kategorijomis, idealizmas reiškia pasisakymą už determinizmo nugalėjimą, arba, tiksliau sakant, už panaudojimą tų galimybių, kurios veda į determinizmo nugalėjimą. O realizmas reiškia tvarkos dimensiją galimybių realizavime. Realizmas yra idealizmo išsisakymas istorinėje, konkrečioje tikrovėje, o idealizmas yra realizmo pasisakymas galimybių begalybėje.

III

Sovietinis režimas Lietuvoje reiškia determinizmą, ir tai politine, tautine, kultūrine, religine bei ekonomine prasme. Šio režimo akivaizdoje yra atviros dvi galimybės: iš vienos pusės, galima neigti, kad sovietinis režimas reiškia determinizmą, o iš kitos pusės, mėginti jį nugalėti. Sovietinio režimo akli šalininkai pasisako už pirmąją galimybę. Tačiau neigti sovietinį determinizmą reiškia kartu neigti laisvės galimybę, nes laisvė realizuojasi determinizmo nugalėjime. Už antrąją galimybę pasisako sovietinio režimo priešininkai. Sovietinis režimas jiems reiškia determinizmą, ir jie ryžtasi jį nugalėti. Tačiau nemanykime, kad Va-

priderėtų elgtis mūsų tautos laisvinimo organui. O jis nepajėgė elgtis, kadangi jis niekada nebuvo tuomi, kuo save laikė.

Iš logikos žinome, kad jei nors viena prielaida klaidinga, tai savaime klaidinga ir išvada. Su VLIKu yra dar blogiau. Jo išvadinė prerogatyva remiasi dviem prielaidom, kurios abi klaidingos. VLIKas save laiko mūsų tautos valios pagrindiniu reiškėju, nes jis įkūnijąs tautos norą kovoti už savo laisvę, ir savo struktūra tęsiąs demokratines lietuvių tradicijas. Mano supratimu, pirmoji prielaida neišlaiko politinės logikos kritikos, o antroji — prieštarauja pačiai istorinei tikrovei. Ar pasisakymas kovoti tautos vardu už laisvę padaro VLIKą lietuvių tautos valios pagrindiniu reiškėju? Jokiu būdu, nes **bet koks** politinis organas gali sakyti, kad jis kovoja tautos vardu už josios laisvę. Kai VLIKas sako, kad jis būtų gavęs įgaliojimus iš tautos, jei ji būtų galėjusi tai padaryti, tai dalyko nepakeičia. **Politinės teisės logika funkcionuoja ne sąlyginiu „jei", bet faktiniu „taip".** Jei VLIKas nežinojo, kad jis neturi teisės kalbėti tautos vardu, tai jam tai labai aiškiai priminė Anglijos vyriausybė savo atsakymu į jo pasiųstą laišką mūsų aukso reikalu. VLIKas negali kalbėti net išeivijos vardu, ir tai dėl to, kad jis niekada nėra gavęs iš jos įgaliojimų kalbėti josios vardu. Jis tik tuomet galėtų kalbėti jos vardu, kai jį sudarytų visos išeivijos išrinkti asmenys.

Neatitinka tiesai nei VLIKo teigimas, kad jis savo struktūra tęsiąs mūsų tautos demokratines tradicijas. Kaip jis gali laikyti save demokratiniu organu, jei jo struktūra remiasi partijų aritmetika, kurią padiktavo rinkimai prieš keturiasdešimt metų? Demokratiniai organai yra gyvosios tautos valios išraiška. Šiandieniniai politiniai organai turi būti šiandieninės tautos valios išraiška. VLIKą sudarančios partijos yra mūsų senelių ir mūsų tėvų partijos, bet jos nėra mūsų ir

mūsų vaikų partijos. Štai kodėl VLIKas negali savęs laikyti demokratiniu organu, o tik cezarizmo lietuvišku vertimu.

Tai nereiškia, kad turime atmesti VLIKą kaip principą. Mes esame reikalingi vyriausio organo, kuris koordinuotų mūsų išeivijos politinį darbą. Bet šis organas turi būti šiandien gyvenančių lietuvių valios išraiška. VLIKą turi sudaryti ne atstovai tų partijų, už kurias balsavo mūsų seneliai, bet atstovai tų organizacijų, už kurias balsuoja šiandieniniai lietuviai. Kitaip sakant, mūsų politiniai organai turi atitikti mūsų gyvenimo socialinėms struktūroms, kurias diktuoja mūsų tautos istorinis tapsmas. Jeigu mūsų politiniai organai nesilaikys socialinio gyvenimo dialektikos dėsnių, tai jie liks tik muziejinės senienos. Jie bus ne lietuviškojo gyvenimo judintojai, o tik mirusio mūsų tautos laikotarpio paminklai.

Mūsų tautoje yra įsišaknijusi tendencija būti tuomi, kas nesame, ir nenorėti būti tuo, kas esame. Ta liga serga ne tik pavieniai asmenys, bet ir politiniai organai. Tai ypač ryšku išeivijos gyvenime. Taip atsitinka todėl, kadangi išeiviai neturi drąsos tikrovei pažvelgti į akis. Jie mieliau susikuria iliuzinį pasaulį ir jame pristato „ispaniškų pilių". Kai mūsų tautos draugai Paryžiuje, Washingtone ar Bonnoje pataria atsikratyti iliuzijų, mes apkaltiname juos, kad jie mus išduoda. Ne jie mus išduoda, bet mes išduodame save, nes nenorime gyventi tikrove, o mitu. Kai peržvelgiame mūsų istorijos paskutiniuosius dešimtmečius, tai pastebime, kad mūsų didžiausi priešai, be mūsų priešų, buvo mūsų susikurtieji mitai.

V

Idealizmo bei realizmo dialektika įgauna aštriausias formas, kai susiduriame su mūsų santykių su kraštu klausimu. Idealistinis momentas išsisako mūsų tiks-

lu nugalėti sovietinį determinizmą, kurį suprantu ne tik politine, o taip pat tautine, religine, socialine prasme. Štai kodėl to klausimo realistinis požiūris įgauna taip pat politinį, tautinį bei religinį pobūdį. Mūsų politikų iliuzijos pasiekia aukščiausią laipsnį, kai jie santykių su kraštu klausimą padaro tik politine problema. Šiuo atžvilgiu daugelio mūsų politikų laikysena nesiskiria nuo komunistų, kurie taip pat visą gyvenimą supolitina.

Šiandien lietuvių tautos pagrindinis rūpestis yra išlaikyti savitumą sovietinėje jūroje. Jai tai labai sunku, nes sovietinis spaudimas neįsivaizduojamai didelis. Sovietinio gyvenimo apraiškos vis labiau ir labiau veržiasi į lietuviškąjį gyvenimą. Jei nepriklausomybės laikus pažįstanti karta lengviau atsispyrė svetimai įtakai, tai dabartiniame režime išaugę lietuviai nebeturi imuniteto sovietinei epidemijai atsispirti. Kokiu būdu ateities Lietuva galės išlikti savita sovietiniame pasaulyje? **Tik santykiaudama su Vakarais ir Vakaruose esančiais lietuviais. Jeigu lietuvis nebegaus dvasinės pagalbos iš Vakarų, tai jis ilgainiui bus suniveliuotas sovietinio gyvenimo.** Tačiau mes klystumėme, jei manytume, kad jaunoji karta ieškos tų ryšių su mumis. Tų ryšių turės ieškoti Vakaruose gyvenąs lietuvis, jei jis norės, kad jo brolis išlaikytų savitumą. Mūsų politiniai organai tai išleidžia iš akių. Iš viso, jie nemato ir nenori matyti tos problemos. Jie galvoja, kad tauta pirmiau politikuoja, o tik paskiau gyvena.

Kad mūsų politiniai organai neturi mūsų dabartinių problemų supratimo, tai manęs nestebina. Kaip mūsų oficialioji politika nuo 1940 m. rodo, jie niekada lietuviškųjų problemų tinkamo supratimo neturėjo. Ką mūsų politiniai organai darė nuo 1946 iki 1953 metų, kai lietuvis savame krašte turėjo iš pelenų ir kraujo statyti savo gyvenimą? Jie vedė žūtbūtinę kovą tarp

savęs, kuris iš jų turės Lietuvoje sudaryti naują vyriausybę. Mano giliu įsitikinimu, nėra nieko patetiškesnio, kaip klausytis kai kurių mūsų politikų patriotinių kalbų. Jau būtų jiems laikas žinoti, kad jie turi ne kitus mokyti patriotizmo, bet pasimokyti iš kitų.

VI

Santykių su kraštu klausime iškyla taip pat religinė problema. Jokia lietuviškojo gyvenimo apraiška nėra taip paveikta sovietinio determinizmo, kaip religinė. Krikščionybė tik rusena Lietuvoje. Jei nenorime, kad ji visai išblėstų, tai turime ieškoti galimybių įnešti religinės ugnies į lietuviškąjį gyvenimą. Lietuvis padarytų nedovanotiną skriaudą savo kraštui, jei jis religinius reikalus subordinuotų politikai. Man atrodo, kad mes tą klaidą esame padarę, ir, kas blogiau, toje klaidoje pasiliekame, ir net nenorime prileisti, jog esame klaidoje. Mes žvelgiame į mūsų tautos religinius reikalus iš grynai politinio taško, kaip tai dažnai liudija mūsų katalikiškoji spauda ir kai kurių mūsų religinių vadų laikysena. Nevienam lietuviui krikščioniui mūsų politinių organų „linija" yra svarbesnė, negu Vatikano II santarybos nutarimai ateizmo reikalu.

Kiekvieną kartą, kai verčiu Sibiro lietuvaičių maldaknygę, suvokiu, kaip mes Vakaruose esame jau nukrikščionėję. Mūsų politinis fanatizmas mus taip apakina, jog nepastebime, kad esame tiek pat nukrikščionėję, kaip ir tie, kuriuos vadiname krikščionybės priešais. Neapykanta savo artimui, ar jis būtų mūsų draugas, ar mūsų priešas, yra mūsų nukrikščionėjimo akivaizdžiausias liudininkas.

Švenčių progomis visi deklamuojame, kad „kovojame" dėl savo tautos gražesnio rytojaus, bet nerealizuojame, jog to niekad nepasieksime neapykanta. Istorijoje nieko nėra pasiekta neapykanta. Neapykanta

tegalima tik griauti. Iš tikrųjų, neapykanta yra pati didžiausia griaunamoji galia. Ji tokia buvo nuo pradžios ir liks visados. Tik meilė kuria gyvenimą. Meile suprantu ne kokį miglotą jausmą, bet valios aktą trokšti artimui gero. Mano artimas yra ne tik mano draugas, bet ir mano priešas. Lietuvis komunistas yra tiek pat mano artimas, kaip ir mano geras draugas. Jei kas to nesupranta, tai tas dar nesupranta, kas yra krikščionybė. Ir turime pripažinti, kad turime savo tarpe nemaža krikščionių, kurie nesupranta, kas yra krikščionybė.

VII

Mūsų santykių su kraštu klausimas atsistoja naujoje šviesoje, kai vis daugiau ir daugiau lietuvių iš anapus pasirodo mūsų tarpe. Expo 67 metais Montrealis buvo pats didžiausias susitikimo centras. Kaip reikia žiūrėti į šį lietuvių „antplūdį" idealistinėje bei realistinėje perspektyvoje?

Nėra jokios abejonės, kad lietuvių atvykimas iš Lietuvos yra sveikintinas dalykas. Turime džiaugtis, kad „geležinė uždanga" pamažu pradeda keltis. **Nes kuo daugiau lietuvių atvažiuoja pasižvalgyti į Vakarus, tuo geriau Lietuvai.** Mums šitie susitikimai irgi naudingi. Tai mums gera proga suvokti, kad komunistinis režimas yra lietuviškojo gyvenimo tikrovė. O tai padaryti mums nėra lengva. Mes sunkiai norime prileisti, kad lietuvių tautos likimas šiandien komunistų rankose, ir kad nuo jų priklauso didele dalimi mūsų tautos ateitis. Lietuvis išeivijoje kaip buvo, taip ir liks tik stebėtoju. Skaudu nevienam iš mūsų tai pripažinti, bet tai turime padaryti. Istorines tiesas kai kada kartu nuryti.

Man atrodo, kad mūsų spauda ir mūsų organai mūsų su iš Lietuvos atvykusiais susitikimo klausimą apgaubia mitine skraiste. Tuomi nereikia stebėtis, nes

mitai yra neatsiejami nuo mūsų gyvenimo tikrovės. Tačiau būtų geriau, jei pajėgtume šį klausimą spręsti žmogiškomis kategorijomis. **Mes niekada nepadarysime klaidos, jei patys būsime žmonės ir į žmones žiūrėsime kaip į žmones.** Ko aš labiausiai šią (1967 m.) vasarą pasigedau lietuviškoje spaudoje ir oficialiuose komunikatuose, tai lietuviško žmoniškumo, kuris buvo ir turėtų likti lietuvio pagrindine dorybe.

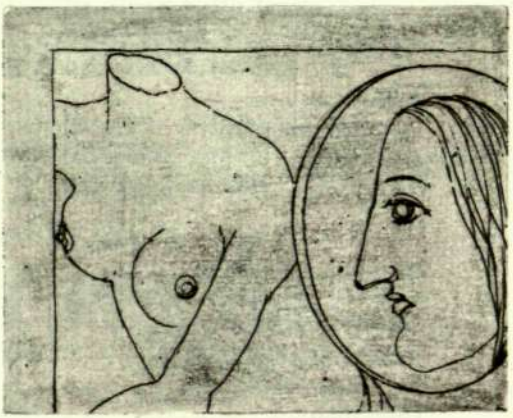

POETO LIKIMUI

BERNARDAS PRAPUOLENIS

I

Smėlis ir
Raidė S

Sraigė

Torso
sustingęs rėmuos
sofos senos.

II

Nublukęs pliušas —
seneliai ilsis sustingę vaške
žiedadulkės be vėjo
pakilti versme praeitis
be kvapo saldaus
šnerėjimo
jos
ir grįžimo slidaus.

III

Jūs —
ištempę bures
paleiskit laivą ant putos

jis skęsta ir
daina

kad laikas nebus
kitoks kaip kitados.

MIEGO VAIKAI

Jų sapne blįsta saulė
vysta obelys
o žvaigždės ridinėja.

Skaidrūs abrikoso vaikai
miega —
kai žemė maitina. Tik vienas

jo popierinė barzda
ir apsiaustas balsvas kometom
taria: Naktis — diena
Laikas
Mums miego vaikams
Sapnas
Snieguotas kalnas
Rogutėm slidinėti.

SOCIALINĖ EVOLIUCIJA IR MODERNUMO STILIAI

VYTAUTAS KAVOLIS

Ryškiausioji socialinės evoliucijos kryptis yra didėjąs žmogaus pajėgumas kontroliuoti gamtos jėgas. Jei meno stiliai atspindi socialines aplinkybes, kuriose jie išsivysto, tai ši evoliucijos kryptis galėtų būti išreikšta didėjančia tendencija mene vaizduojamiems objektams duoti ne jų pačių, o žmogaus valios ir vaizduotės jiems teikiamą formą. Gamtos jėgas technologijos pagalba kontroliuojąs žmogus apsprendžia ir savo mene vaizduojamųjų objektų pavidalus. Kaip nėra jis gamtai bejėgiškai palenktas technologijos užkariautoje erdvėje, taip nėra jai atsidavęs ir savo vaizduotės polinkius išreiškiančioje meninėje kūryboje.

Galima prileisti, kad meno stilius reflektuoja ir veikimą tų specifinių jėgų, kuriomis toje ar kitoje evoliucijos pakopoje žmogus mėgina kontroliuoti gamtą. Lėta, organiška, ritmiška ir aiškiai akimi pagaunama akcija — būdinga žmogaus, gyvulių ir augalų darbui — atsispindi meno stiliuose, išsivysčiusiuose prieš pramoninę revoliuciją. Pramoninės epochos suformuotieji stiliai vis dažniau atspindi eksplozyvias, mechaniškas ir akimi aiškiai nepagaunamas akcijos formas, būdingas mašinoms, laboratorijų reakcijoms, atomo skilimui ir pan.

Antra iš pagrindinių socialinės evoliucijos krypčių yra diferenciacija: anksčiau sutapusių bendruomenės ir kultūros elementų išsiskyrimas. Tiek, kiek meno stiliai atspindi socialinės evoliucijos aplinkybes ir jų kitimus, šią evoliucijos kryptį menai turėtų išreikšti didėjančiu stiliaus komplikuotumu. Jeigu tačiau bendruomenė įgyja tokią komplikuotą sąrangą, kad joksai egzistuojąs stilius nepajėgia jos visos apimti, jos visą esmę savimi išreikšti, — tai bendruomenės komplikuotumas išreiškiamas arba daugelio skirtingų stilių susidarymu, arba fragmentiškumo ir visumos nesuprantamumo pabrėžimu pačiomis meninės išraiškos stiliaus savybėmis.

Du evoliucinės diferenciacijos aspektai ypač reikšmingi menų vystymuisi:

(1) Kultūros atsiskyrimo nuo visuomeninės struktūros procesas reiškia, kad kultūrinės sąvokos ir įvaizdžiai evoliucijos eigoje vis labiau atsisieja nuo socialinio gyvenimo konkretybės. Kultūrinė kūryba tampa abstraktesnė, subjektyvesnė, labiau „nerealistiškos" vaizduotės apsprendžiama. Įvaizdžiai egzistuoja savyje ir nereikalauja būti kasdieninėje juos vartojančiųjų egzistencijoje „išbandomi".

Kultūros nuo visuomeninės struktūros atsiskyrimas išlaisvina kūrybinę vaizduotę nuo visuomeninių pareigų, bet kartu ir padaro ją ireleventiška — neturinčia reikšmės — socialiniam gyvenimui. Kultūros socialinis ireleventiškumas subjektyviai kultūros kūrėjų pergyvenamas jų egzistencijos „beprasmiškumu" ar „absurdiškumu". Šis savo darbo — kultūros kūrybos — ireleventiškumo pergyvenimas dažnai atsispindi ir visoje jų egzistencijos sampratoje.

Šito proceso pasėkoje meniniai stiliai, tapdami abstraktesniais, atitrūksta nuo bet kurios visuomeninės aplinkos specifinių žymių. Iš vienos pusės, jie tam-

pa socialiniais varžtais nesuveržto kūrėjo individualybės išraiška; iš kitos pusės, atsisieję nuo specifinių socialinės aplinkos žymių, meniniai stiliai tampa potencialiai universalūs. Bet kartu jų konstrukcija (ir turinys) atspindi kūrėjų egzistencijos pajutimą „beprasmiška" ir „atsitiktine": stiliuje daug atsitiktinių elementų, turiniu nesugestionuojamas joks praktiškai įmanomas gyvenimo būdas.

(2) Meno atsiskyrimo nuo kitų kultūrinių sistemų procesas reiškia meno išsilaisvinimą nuo pareigos perduoti tų sistemų — pavyzdžiui, religijos — simbolinį turinį. Atsikratęs šios pareigos, menas atsiduoda tam, kas jam pačiam specialiai būdinga — išraiškos formoms.[1]) Nuo religijos diferenciavęsis menas tampa mažiau simboliškas ir kartu labiau „formalistinis". Jo gyvenimas — stilius.

Nacionalistinėse ir totalitarinėse valstybėse, tiesa, nuo religijos diferenciuotą meną bandoma vėl jungti modernių ideologinių sistemų — nacionalizmo ar komunizmo — tarnybon. Grąžindamos meną į mažiau diferenciuotą stovį, tokios valstybės žengia atgal socialinės evoliucijos skalėje ir už tai apmoka savo meninės (ir apskritai kultūrinės) kūrybos lygio smukimu. Jei socialinė evoliucija tose valstybėse leidžiama, jos pasėka bus tokia pat meno diferenciacija nuo kitų kultūrinių sistemų ir nuo bendruomenės, kaip ir aukštesnio evoliucinio lygio pasiekusiose pažengusiose pramoninėse Vakarų valstybėse. Jeigu tokia evoliucija totalitarinių režimų nebus leidžiama, jų kultūrinės kūrybos pasiekimai liks menki, tuo žalodami tarptauti-

1) Ir atvirkščiai: religija socialinės evoliucijos eigoje irgi atpalaiduoja savo esminį turinį — gyvenimo prasmės ir tikslų sampratą — nuo meninės vaizduotės jai sugestionuotų apipavidalinimų, pavyzdžiui, krikščionybės atveju, Dievo, velnio, nekalto prasidėjimo, dangun žengimo vaizdų.

nę šių režimų reputaciją. O kadangi tarptautinė reputacija, įgyjama kūrybiniais laimėjimais, šiandieninėms totalitarinėms valstybėms ypač rūpi, tai tenka laukti, kad ir jos anksčiau ar vėliau leis socialinei evoliucijai veikti kultūrinės kūrybos srityje.

Kadangi menas evoliucijos eigoje, bet ypač pažengusiose pramoninėse valstybėse, laipsniškai vis labiau diferenciuojasi ir nuo socialinės struktūros, ir nuo kitų kultūrinių sistemų, — vadinasi, nuo tų visuomeninių faktorių, kurie bendruomenės nariams **bendri**, — jis tampa labiau individualia išraiška, negu kolektyvinės komunikacijos priemone. Pramoninėse civilizacijose — kontrastu gotiškajam, renesanso ir baroko amžiams — dar joks visai bendruomenei bendras stilius (nei mene, nei intelektualiniame galvojime) nėra iki šiol išsivystęs.

Socialinės evoliucijos eigoje diferenciacijos procesą lydi funkciškai išskirtų elementų integracija (kitaip bendruomenė iširtų į atskiras dalis). Integracija reiškia, kad tarpusavę autonomiją įgiję bendruomenės ir kultūros elementai (kaip mokslas nuo filosofijos ir religija nuo moralės) suranda būdą vieni į kitus veikti, neprarasdami savo nepriklausomybės. Tuo, kad elementai nepraranda autonomijos ir veikdami vienas į kitą, diferenciuota integracija skiriasi nuo primityvesnio, mažiau diferenciuoto elementų „sutapimo".[2]) Meniniame stiliuje ši integracinė tendencija atsispindi įvairiuose „menų sintezės" bandymuose, (Plg. New

---

2) Ši evoliucinė dimensija įdomiai atsispindi politinėje galvosenoje. Evoliuciškai atsilikusiųjų galvosenoje priešingų elementų bendradarbiavimas reiškia jų sutapimą: vienas „pasiduoda" kitam, „išduoda" savo tikslus, leidžiasi kito eksploatuojamas. Evoliuciškai labiau paženges politinis galvojimas prileidžia diferenciuotų elementų integracijos galimybę, neprarandant savo tikslų siekimo autonomijos.

Yorko happenings, Dariaus Lapinsko šamanistines inscenizacijas Čikagoje ir pan.).

Evoliucinis diferenciacijos ir integracijos procesas vyksta ne tik bendruomenės ir kultūros, bet ir asmenybės organizacijos plotmėje. Būdinga moderni tendencija yra asmenybės funkcijų — žinojimo, jutimo, vertinimo, valios — išsiskyrimas. Jei tokia psichologinė tendencija čia teisingai pastebėta, ji galėtų paaiškinti polinkį meninėje kūryboje ir jos pergyvenime irgi izoliuoti šiuos elementus. Kadangi menai yra pagrinde jausminės išraiškos priemonė, tai praktikoje ši tendencija juose dažniausiai pasireiškia jausminės (arba net juslinės) funkcijos izoliavimu nuo kitų asmenybės elementų.

Turėtų, be abejo, būti sunkiau griežtai diferenciuoti asmenybės funkcijas, negu bendruomenę nuo kultūros arba meną nuo religijos. Asmenybės funkcijas kategoriškai diferenciuoti sunku todėl, kad asmeninio identiteto pajutimas priklauso nuo jų integracijos. Nepajėgus asmenybės funkcijų savyje integruoti, neįgyjama konkrečiai pajuntamo savito identiteto ir negalima jo nė savo kultūrinėje kūryboje išreikšti. Neintegravus asmenybės, meninė kūryba turi likti **neasmeniška** net ir tada, kai ji paliečia intymiausias temas — jos kūrėjas tegali operuoti atskiromis savo asmenybės funkcijomis (protu, sensualumu ir t.t.), bet ne savo identiteto visuma.

Galima laukti, kad psichologinė būtinybė integruoti asmenybės funkcijas, ieškant savo identiteto esmės, vis ir vis iššauks ir kultūrinėje kūryboje sąjūdžius, siekiančius integruoti šiandieninėje evoliucijos stadijoje funkciškai diferenciuotus asmenybės elementus. Tačiau pažengusiose pramoninėse bendruomenėse tokia integracija jau nebegali būti spontaniška, kaip žemdirbių kultūroje. Net ir tada, kai asmenybės integracija pasiekiama, ji yra sąmoningai sukonstruktuo-

tas (ir todėl bent kiek „dirbtinis“) diferenciuotų psichologinių funkcijų artikuliacijos bandymas. Šis konstruktuotas „dirbtinumas“ atsispindi ir meno stiliuose.[3])

Jei socialinė evoliucija apskritai veda į platesnę integracijos skalę, įjungiant daugiau tarpusavyje išsiskyrusių elementų į evoliuciškai pažangesnes struktūras, tai tos krypties galima laukti ir evoliuciniame asmenybės vystymęsi. Ji taip pat turėtų atsispindėti ir meninės išraiškos bei intelektualinio galvojimo stiliuose, kuriems vis būdingesnis priešingumų gausybės sintetizavimas.

Pasaulėžiūriniame galvojime, pavyzdžiui, tikėjimas šiandien matuojamas ne entuziazmo patosu, bet abejojimo skausmingumu; tikėjimas ir pati aštriausia jo kritika sujungiami viename teigime. Savikritiško tikėjimo atsiradimas yra pirmasis radikalus tikėjimų evoliucijos šuolis po „pasaulinių religijų“ išsivystymo. Nežinau, ar „biaurumą vaizduojanti dailė“ analogiška savikritiškam tikėjimui. Bet jie abu tos pačios epochos gaminiai, sugestionuoją, kad evoliucijos eigoje ne tik plečiasi socialinės bei kultūrinės integracijos apimtis, bet lygiagrečiai intensyvėja ir tokios integracijos trūkumo — disharmonijos — pergyvenimas.

Šiandienis egzistencijos disharmonijos pajutimas iš dalies yra pereinamojo laikotarpio — civilizacijos persiorganizavimo industriniais pagrindais — simptomas. Bet pagrinde disharmonijos pajutimas yra išraiška toli pažengusio diferenciacijos vyksmo, ir todėl neiš-

---

3) Lietuvių literatūroje sėkmingais šitokių bandymų pavyzdžiais man atrodo Algimanto Mackaus poezija ir Algirdo Landsbergio dramos. Jų nepopuliarumas vyresnėje išeivijos kartoje ir intymus atgarsis jaunesniuosiuose paaiškintinas (tarp kitko) tuo, kad lietuviškoji visuomenė, išskyrus vieną kitą išimtį, tik kai kuriuose jaunesniuosiuose jos sluoksniuose tepradeda pabusti žmogiškajai pagreitėjusios socialinės evoliucijos problematikai visame jos aštrume.

vengiama evoliucinė tendencija. Modernioji kultūrinė kūryba ir turi uždavinį ne tik šį disharmoniškumo pergyvenimą autentiškai atskleisti, bet ir užgrūdinti šiandienykščių pajėgumą su disharmoninguoju evoliucijos aspektu savo egzistencijoje gyventi. (Kaip tik šį evoliucijos aspektą XIX a. evoliucinės teorijos, jų tarpe ir tradicinis — senojo Markso — marksizmas, buvo pražiopsoję pastebėti. Dėl to jos ir nepajėgė su dvidešimtuoju amžiumi susidoroti).

Evoliucinis bendruomenės diferenciacijos ir integracijos procesas įgalina ją savo struktūroje sutalpinti vis didėjantį žmonių skaičių. Gyventojų bendruomenėje gausėjimas ir yra trečioji čia diskutuosima evoliucinė tendencija. Vaizduotėje ji suformuoja polinkį į monumentalias ir pasikartojančias formas, atspindinčias bendruomenės didumą ir jos gyventojų gausumą. Masinė, biurokratiškai organizuota visuomenė taip pat sukelia anonimiškumo ir nuasmenėjimo pergyvenimus. Tiesa, ir šitokioje visuomenėje, prieš viešajame gyvenime vyraujančias neasmenines jėgas, išlieka ir net didesnę negu anksčiau žmogišką reikšmę įgyja draugystė, šeima, tautinės ar pasaulėžiūrinės identifikacijos grupės. Todėl ir moderniuose meninės išraiškos būduose randame, iš vienos pusės, anonimiškas, neasmenines formas (ir net polinkį į neasmenines medžiagas, kaip metalą, plastiką ir t.t.), iš kitos — intensyvų individualaus subjektyvumo išreiškimą.

Intymumo struktūrų, kuriose ir modernus individas gali įsišaknyti, atspindžiai infiltruoja ir jo labiausiai universalią kultūrinę kūrybą, suteikdami jai jo individualybės antspaudą. Tautiniai ar pasaulėžiūriniai elementai, kiek jie moderniame mene randa vietos, nėra įsisenėjusių tradicijų jų visumoje reprezentavimas (kaip, pavyzdžiui, viduramžių katedrų vitražuose). Tokie elementai įnešami į meno stilių fragmentais, identifikuojančiais jo kūrėjo asmeninę indi-

vidualybę; vaizduojuosi tai pasąmonėje vykstančiu procesu. Visiškai neasmeniška lieka tai, kas sukurta individų, neįsišaknijusių nė intymumo struktūrose. (Būdinga, kad abstraktaus meno pradininkais Amerikoje buvo imigrantai ir imigrantų vaikai).

Vertėtų pastebėti, kad tuo pat metu, kai, biurokratizacijai vykstant, socialinės rolės viešajame (administraciniame ir ekonominiame) gyvenimo sektoriuje vis preciziškiau definuojamos, privačiajame arba intymumo sektoriuje tradiciniai skirtumų apibrėžimai (tarp vyrų ir moterų, jaunų ir senų, socialinių klasių ir pasaulėžiūrinių grupių) praranda savo aštrumą. Kas aiškiai definuota (biurokratija), tampa žmogiškai svetima, kas emociškai reikšminga (intymusis sektorius), charakterizuojama neaiškumu. Jei meniniai stiliai atspindi šią socialinę situaciją, tektų laukti, kad modernumo stiliuose aiški objekto definicija reikš jo svetimumą žmogui, o neaiškus, daugiaprasmis vaizdavimo būdas reikš, kad bandoma paliesti tai, kas kūrėją emociškai angažuoja. (Ši šiandienio žmogaus pasaulėjautos būklė ir paaiškintų, kodėl „socialistinis realizmas" į jį nebegali apeliuoti ir todėl turėjo būti net ir „socialistiniuose kraštuose" atmestas, kaip savo efektyvumą praradusi ideologinės kovos priemonė).

Ketvirta minėtina evoliucijos kryptis yra kontaktų tarp bendruomenių, turinčių skirtingas kultūrines tradicijas, plėtimasis. Pažengusiose pramoninėse bendruomenėse viso pasaulio kultūriniai pasiekimai yra potencialiai prieinami, ir jų įvairumas neišvengiamai veikia vaizduotę. Tarpkultūriniai kontaktai, drauge su progresuojančia vidine visuomenės diferenciacija, skatina meno formų įvairumą. Bet ypač būdinga tarpkultūrinių kontaktų pasėka — paveldėtųjų bei savo tiesioginės aplinkos peršamųjų „tikrybių" ištirpimas. Iš to kyla neaiškumo ir reliatyvumo, atsitiktinumo ir nesuprantamumo pajutimas, viena iš būdingųjų modernaus

mentaliteto žymių. Iš kitos pusės, į reliatyvumo pajutimą reaguojama, ieškant to, kas galiotų **visoms** kultūrinėms tradicijoms, nepaisant jų skirtingumų. Meniniame stiliuje šį ieškojimą atspindi abstraktizmas (grynosios formos, nesurištos su jokios istoriškai specifinės aplinkos žymėmis ir todėl universalios). Alternatyva abstraktizmui galėtų būti pačių paprasčiausių — ir todėl irgi universalių, visur surandamų — žmogiškų pergyvenimų ir aplinkos elementų atskleidimas.[4]) Tačiau moderniajam, tarpkultūrinių kontaktų jau dabar giliai paveiktame pasaulyje šis paprastumas tegali susiformuoti, pirma atviru protu išgyvenus viso, kas istoriška, — taigi, ir savo paties gyvenimo būdo, — reliatyvumo reikšmę.

Penktoji reikšminga socialinės evoliucijos kryptis yra patsai kitimo tempo greitėjimas. Dvidešimtajame amžiuje ši evoliucinė tendencija yra suformavusi vaizduotės polinkį kitimą pajusti normaliu, autentiškais laikinumo momentais, o pastovumą — struktūriniu sustingimu, fasadais, atitrūkusiais nuo to, ką šiandienybė šiandieniam žmogui reiškia, ir dirbtinai stabdančiais kitimo procesą. Avangardiškumas šiandieniame mene (ir intelektualiniame galvojime) yra tų ne-

---

4) Intelektualiniame galvojime marksizmas buvo gana artimas pirmajai alternatyvai. Nors jis ir buvo bandomas remti empiriniais duomenimis, savo dialektiniuose pagrinduose jis yra „abstraktistinė" galvojimo sistema. Sovietų Sąjungai triuškinančiai įrodžius marksizmo provincializmą, dabartinis intelektualinis galvojimas — ten, kur jis žmogiškai reikšmingas — rodo nemaža tendencijų kryptį į antrąją alternatyvą: nagrinėti pačias bendriausias žmogiškas situacijas jų intymiame konkretume ir jų reikšmingumo *visiems* žmonėms perspektyvoje, — bet nespraudžiant jų į jokio „abstraktizmo" rėmus. Šio galvojimo stiliaus išdirbimas ir buvo išliekanti literatūrinio egzistencializmo reikšmė. Šioje plotmėje, man rodos, nemaža galimybių yra ir sekuliarizuotos, visokių neotomizmų nusikračiusios krikščionybės atgimimui.

pastoviųjų, bet ateitin baksnojančių kitimo momentų fiksavimas.

Tik tokie stiliai, šiandienybės universe, gali būti tikri, kuriuose sutelpa ir vis progresuojanti viešojo gyvenimo organizacijos racionalizacija, ir vis labiau įsisąmoninamas privatinio gyvenimo emocijų chaosas. Geometrijos griežtumas ir spalvų ugniakalnio ilgesys. Modernus stilius — schema nugalėti disharmonijai, kurios faktiškumą jis užregistruoja.

(Ši tema plačiau vystoma *Artistic Expression — A Sociological Analysis*, Cornell University Press, 1968, Ch. 13.)

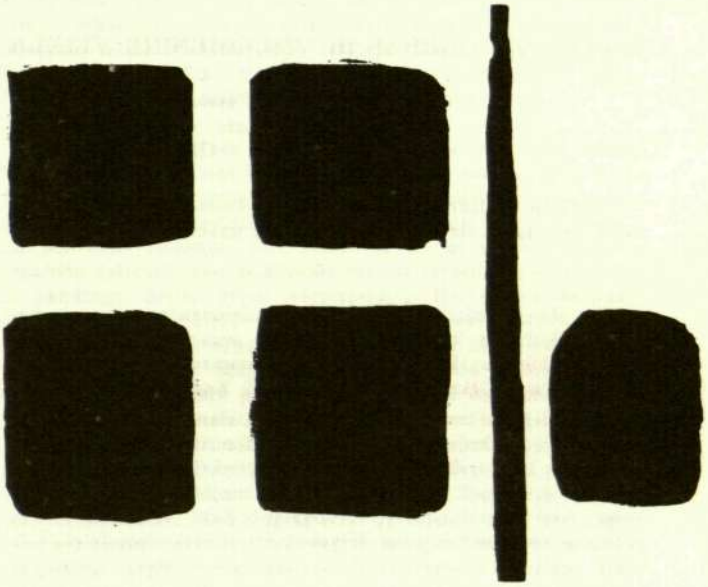

LAISVIEJI IR PAVERGTIEJI

KŪRYBINIS DARBAS IR VISUOMENINĖ VEIKLA

Šiaip manęs į visuomenines veiklas
daugiau nei pats velnias neprikalbės.
(Iš privataus laiško)

1967 m. Kultūros Kongreso proga *Metmenų* redakcija eilei kultūrinio darbo žmonių išsiuntinėjo šią anketą:

1. Ar galvojate, kad asmenims, užsiangažavusiems ir pajėgiems kultūros kūrybai, dalyvautina organizuotoje visuomeninėje veikloje apskritai ir išeivijos visuomeninėje veikloje (tokioje, kokia ji šiandien yra) specialiai? Kodėl taip galvojate?

2. Kiek veiksmingai išeiviškosios visuomenės kultūrinės veiklos organizacija — kultūros tarybos ir fondai, kultūros kongresai, konkursai ir pan. — atlieka tai, ką ji turėtų ir net išeivijos sąlygomis galėtų atlikti? Jei matote stambesnių trūkumų, kur ieškotumėte jų priežasčių? Kokį vaidmenį turėtų politiniai veiksniai ir juose dalyvaujantieji turėti kultūrinio veikimo „gairių" apsprendime? Ar įmatote išeivijoje galimybę sąžiningam kūrybiniam sąjūdžiui, nesubordinuojančiam kultūros jokiems jai pašaliniams tikslams?

3. Kaip vertinate išeivijos spaudą apskritai ir jos „kultūrinį vaidmenį" specialiai? Ar turime „laisvą," „žmogų gerbiančią" ir „kultūrą puoselėjančią" spaudą išeivijoje?

Atsakymus spausdiname maždaug jų gavimo eilės tvarka.

Jei veikėjai išmoktų groti dūdelėmis

1. Lietuviškos visuomenės organizacinis gyvenimas man šiek tiek primena prieš kiek laiko amerikiečių spaudoje kritikuotą „Little League". Kaip žinome, „Little League" yra skirta vaikams, beisbolo populiarinimo, sportinės dvasios ugdymo ir kt. tikslams. Problema yra ne su vaikais, bet su vadovais. Į jų tarpą yra susirinkę tėvai, kurie kadaise norėjo būti profesionalais beisbolo žaidėjais, bet jais nepasidarė, kurie norėjo būti menedžeriais, bet jiems nepavyko. Jie savo neišeikvotą ambiciją ir energiją pasuko į vaikų „Little League", užmiršdami pačius „Little League" tikslus.

Jei ši analogija yra bent kiek teisinga, tai kultūrininkų įsijungimas į visuomeninę veiklą gal sumažintų aiškiai pastebimą sveikos nuovokos ir intelektualinio sąžiningumo mažakraujystę mūsų visuomeninėje veikloje. Tačiau toks procesas būtų ilgas ir sunkokas. Sugestija, pateikiama antrajame klausime, gal būt, būtų efektyvesnė ir lengviau įvykdoma.

2. Mūsų kultūrinės veiklos organizacijos yra dalis visos lietuvių išeivijos veiklos ir todėl jos nėra, ir vargiai ar galėtų būti kitokio charakterio. Taip pat sunku užbrėžti ribą tarp politinio-visuomeninio-kultūrinio veikimo ir nereikėtų stebėtis, kad politiniai veiksniai turi įtakos ir kitose veiklos srityse. Negalima tvirtinti, kad kultūrinės veiklos organizacijos neatlieka naudingo darbo mūsų visuomenėje. Kiekvienas darbas, kiekvienas įvykis turėtų būti interpretuojamas pozityviu vien dėl to kad jis įvyko. Tačiau, jei žiūrėtume į mūsų kultūrinės veiklos organizacijas klausdami, ar jos atlieka geriausia, kas dabartinėmis sąlygomis įmanoma, tai manau, jog visi sutiksime, kad yra daug stambių trūkumų.

Šis klausimas, atrodo, veda į specifinį pasisakymą Kultūros Kongreso atveju. Šie kongresai visą laiką buvo palydimi su nusivylimu iš mūsų intelektualų pusės. Tas nusivylimas, man atrodo, nėra visiškai pagrįstas. Kadangi šis įvykis, tur būt, per nesusipratimą, buvo pavadintas Kultūros Kongresu, tai ir yra keliamas reikalavimas, kad jis atstovautų mūsų išeivijos kultūrinį judėjimą ir pristatytų mūsų visuomenei, kas

geriausio šioje srityje buvo atlikta. Šių kongresų rengėjai šio reikalavimo nesupranta, o jei ir suprastų, atrodo, kad jie niekad nebuvo planavę kultūros kongresų rengti tokiu tikslu. Kai kurias sritis veikėjai palieka tų sričių žinovams, pvz. muziką. Kol toje srityje dirba žmonės, pakankamai gerai suprantą savo amatą ir turį užtenkamai talento ir profesinio sąžiningumo, tol viskas vyksta gerai ir Kultūros Kongresas rodo savo pačią gerąją pusę. Tačiau jei veikėjai išmoktų groti dūdelėmis, tai ir muzikos srityje būtų kitaip, nes jiems ateitų noras parodyti savo naujai įgytą talentą.

Kitose srityse blogiau, nes jose nėra reikalaujama kokios specifinės technikos apvaldymo, kaip muzikoje, bet vyksta paskaitos, t. y. kalbėjimas. O kalbėtojų mūsų veikėjų tarpe yra dideli kadrai ir dar didžiulis neišeikvotas rezervas. Kadangi šie kongresai rengiami mūsų visuomeninių organizacijų, kitaip ir būti negali, kad kalbėtojai būtų renkami iš jų pačių ir tų žmonių, kurie tam veikimui yra padėję. Čia vyrauja paprastas dėsnis: kas dirba, tas ir kalba. Nemanau, kad būtų galima ginčyti teisę dirbantiems visuomeninį darbą į truputį laurų pasiskynimą ir jų padovanojimą savo pagalbininkams. Šiame procese, nelaimei, išjungiami asmenys, kurie galėtų kongresą padaryti įdomesniu ir mūsų visuomenei duoti truputį dvasinio ir protinio peno, vietoje šabloniškų kalbų. Mūsų kūrybingi asmenys ir intelektualiniai daugiau išprususi visuomenė vargiai ar turi teisę reikalauti iš veikėjų, kad šie jiems padovanotų Kultūros Kongresą. Jie tik turi teisę ginčyti patį Kultūros Kongreso pavadinimą (jis galėtų būti tiksliau vadinamas Veikėjų Muge), mūsų visuomenės apgaudinėjimą, jog šis kongresas atstovauja mūsų išeivijos kultūrinį lygį ir gal dar eikvojimą visuomenės lėšų savęs išvedimui į sceną. Šis paskutinis teigimas gal būtų nelabai tvirtas, nes lėšos yra sukeltos veikėjų, ne kultūrininkų pastangomis.

Kaip tik dėl šių priežasčių kultūrinio sąjūdžio sukūrimui šiuo metu būtų ypatingai geros galimybės. Mūsų visa kultūringesnė visuomenės dalis yra nusivylusi mūsų veikėjų tarpe pasireiškusiu intelektualiniu nesąžiningumu ir netolerancija, viską subordinuojant asmeninėmis ambicijomis. Toks sąjūdis, jei būtų vykdomas apimant visų ideologinių įsitikinimų asmenis, atliktų dvi labai svarbias funkcijas mūsų išeivijos gyvenime. Pirmoji tai įvairių ideologinių įsitikinimų intelektualų suvedimas į vieną vietą, kas visus praturtintų. Antra, tokia grupė galėtų su neginčijamu autoritetu veikti į mūsų visuomenę ir į visuomeninės veiklos organizacijas, tuo apsaugojant pačius

visuomenininkus nuo išeivijos veiklos žlugdymo ir nuo visuomenės skaldymo. Toks sąjūdis tačiau turėtų atokiai laikytis nuo pagundos įsivelti į tiesioginį veikimą.

3. Kaip visi žinome, paskutiniu metu mūsų spauda parodė, jog ji sugeba įvesti gana griežtą cenzūrą. Santykių su kraštu klausimas bendrai, krepšininkų išvyka specifiniai ir Kultūros Kongreso įvykiai buvo mūsų spaudos cenzūros taikiniai. Man neatrodo, kad būtų galima kaltinti mūsų spaudą blogais norais. Šis cenzūros įvedimas, reikia prileisti, buvo įvykdytas išeivijos vienybės vardan. Spaudos žmones galima tik kaltinti reikalo nesupratimu. Įvesdami šią cenzūrą, jie padarė žalą ir lietuvių visuomenei ir pačiai spaudai. Protingos diskusijos šiais visais klausimais padėtų reikalą išsiaiškinti, tylėjimas tik sudaro sąlygas įvairiems gandams. Cenzūra turėtų būti įvesta visiems laikams nesąmonių rašinėjimui, kas tačiau mūsų spaudoje pasitaiko dažnai. Kontroversinės ir įdomesnės temos, jei jos būtų spaudoje protingai diskutuojamos, padarytų spaudą įdomesne ir gal daugiau skaitoma, ypač jaunesniųjų tarpe. Jeigu susiskaldymo pavojus atrodo labai didelis vyresniųjų tautos vadų akimis žiūrint, tai jaunimo tarpe įvairios vidinės nesantaikos iš viso nieko nebereiškia. Tiems lietuviška visuomenė nėra įdomi, nes joje nieko nevyksta. Spauda, vietoje kad stengtųsi parodyti dar šiek tiek rusenantį gyvastingumą, pasirenka kelią to gyvastingumo reiškinius ignoruoti ir tai bendro išeivijos labo vardan.

D. Šatas

Lietuvybė ir laisvė yra neatskiriamas dalykas

Atsakydamas į *Metmenų* redaktoriaus anketos klausimus, norėčiau pasisakyti tik vienu reikalu, kuriame, man atrodo, daugmaž telpa visi trys iškeltieji klausimai.

Kad kultūros supolitikinimas yra labai pavojingas žaidimas, manau, kiekvienas, šiek tiek susipažinęs su nacinės Vokietijos ir stalininės Rusijos pavyzdžiais, sutiks. Užtat kalbėsiu tik konkrečiais, iš mūsų emigrantinės visuomenės kultūrinio gyvenimo paimtais pavyzdžiais, nesileisdamas į kultūros supolitikinimo teorijas.

Man kartais atrodo, mūsų visuomenė dažnai be reikalo ir nepakankamai apgalvojus mano, kad ji yra kovojanti visuomenė ir kad ji vedanti beveik totalinį karą prieš okupaciją ir dėl savo krašto laisvės. Kažin ar tai visiška tiesa. Net ir išplėtus kovos sąvoką ligi politinės kovos sampratos, mes, pirmoje ei-

lėje, galime kovoti tik dėl respublikonų ar demokratų laimėjimo rinkimuose, dėl negrų teisių ir laisvių, prieš korupciją, prieš raganų medžiokles ir t. t. Tokia kova eventualiai gali prisidėti ir prie mūsų krašto didesnės laisvės. Šiame lauke ir mūsų politikams, ir mūsų kultūrininkams yra vietos ir darbo.

Tačiau kai kas nors pasišauna mums primesti siaurai suprastos kovos sąvoką ir į tokią kovą įtraukti visus — ir kultūros darbininkus — reikalas pasidaro gana komplikuotas. Karas, iš viso, yra nemalonus daiktas, totalinis karas yra kažkas baisaus. Senovės romėnai sakydavo, kad žvangant ginklams mūzos tyli. Dabartiniai totalinio karo šaukliai norėtų, kad ir ginklams žvangant mūzos irgi netylėtų. Deja, tai yra beveik visiškai neįmanomas daiktas, dėl paprastos paprasčiausios priežasties: kova mėgsta drausmę, mūzos — laisvę. Kūryba be laisvės trokšta, kaip žuvis be vandens. O kadangi kūryba yra kultūros pagrindas, tad ir kultūra be laisvės dūsta.

Mūsų veiksniai dažnai ragina mus į susidrausminimą. Ir tai teisinga, kiek tai liečia politinę veiklą. Bet iš kūrėjų ir kultūros darbininkų reikalauti drausmės reiškia ne ką kita, kaip kultūros pajungimą politiniams tikslams arba jos supolitikinimą.

Deja, tokių kultūros supolitikinimo pastangų mes matome vis daugiau ir daugiau. Buvo tokia institucija — Lituanistikos Institutas, kurios pavadinimas nusako jo pobūdį ir tikslus. Prieš porą metų kai kas pasišovė į šią mokslo įstaigą įvesti politiką — kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės įsipareigojimą. Gavosi visiškas fiasko. Ne dėl to, kad pats įsipareigojimas būtų neteisingas. Kiekvienas žmogus, ir kiekviena tauta kovoja dėl laisvės. Bet ar tai ką nors bendro turi su mokslu ir kultūra? Ar archeologas turi tylėti, ties Balbieriškiu atradęs kokius nors slaviškos ar germaniškos kultūros pėdsakus? Užtat visa ta pastanga pasibaigė mažne paties Instituto griuvimu.

Arba vėl — 1967 m. buvo ruošiamas III Kultūros Kongresas. Atsirado aukštas vietas užimančių žmonių, matytis, totalinio karo šalininkų, kurie ėmė atranką daryti, kas to Kongreso programoje turi teisės dalyvauti, kas ne. Ir tos atrankos pagrindu aiškiai buvo ne kultūrinis ar kūrybinis vieno ar kito žmogaus pajėgumas, bet jo vienoks ar kitoks politinis nusistatymas, iš tikrųjų, ar kas rėmė krepšininkų kelionę į Lietuvą ar ne. Be abejo, dėl krepšininkų kelionės gali būti įvairiausių nuomonių. Bet ką tai bendro turi su Kultūros Kongresu?

Tačiau prie kultūros supolitikinimo pastangų daugiausia prisidėjo mūsų garbingoji spauda. Jau nuo seno ji pati per

daug susipolitikino ir ėmė beveik visiškai ignoruoti kultūrą (vieno laikraščio kūrybos ir mokslo skyriuje dažnai rašoma apie pilvo ir odos ligas). O pastaruoju metu ji, dar vis tebesitituluodama laisvojo pasaulio **spauda**, pati atsisakė laisvės. Užtat ji pasidarė jau nebe **politinė**, **bet beveik** *policinė spauda*, kuri pati apsprendžia, kuo ir kaip penėti visuomenę, kaip kokį mažą vaiką. Mūsų veiksniai policijos neturi. Ir to policininko vaidmens ėmėsi spauda. Ir blogiausia, kad, kaip ir dažnai visuomenei tuo keliu pasinešus, policija pasidaro galingesnė už pačius veiksnius. Šiandien galima visiškai drąsiai tvirtinti, kad mes gyvename lyg kokios *spaudos-diktatūros* laikotarpį. Ji gali tave apšmeižti, suniekinti, beveik tautos priešu padaryti, ir tu veltui bandysi teisintis. Ji tavo pasiteisinimus nuvarys į redakcijos „gurbą" ir basta.

Visuomenei turi kilti klausimas: o kas ten toje spaudoje sėdi, kokie išminčiai, kurie taip gerai žino, kaip visuomenę penėti tik tam tikru maistu. Gaila, bet bent kai kur ten, arba už jų nugarų, sėdi kartais nesveikos fantazijos, į isteriją ir paranoją palinkę žmonės, kurie visiškai nenori pripažinti, kad ir kitaip manantis žmogus ne visados klysta. O dar į klystantį ne visuomet jau reikia sviesti akmenimis.

Kaip kartais būna pavojinga būti kitų teisėju, galima pailiustruoti vieno tokio teisėjo pavyzdžiu. Jis prieš keletą metų puolė kitus su visokiais fantastiškiausiais įtarinėjimais (net abejodamas, ar tam tikras kolega žurnalistas yra vyras ar moteris). Šiandien atsirado kiti teisėjai, kurie jį patį teisia. Nėra abejonės, kad ir tiems pastariesiems teisėjams ateis eilė būti teisiamiems. Tai absurdas, bet toks jau absurdiškas mūsų gyvenimas, ne tik kai kurių teatro žmonių akyse. Absurdiškiausia, kad kai kurie baisiai švelnios ir humaniškos sielos žmonės visiškai nesijaudina, kai puolamas „ne savo" žmogus, ir lieja graudžias ašaras, kai puolamas „savo" žmogus.

Aplamai, visuomenė užsitarnauja to, ko ji nori, arba kas ji yra. Ir dėl mūsų spaudos dalinio išsigimimo ji kalta. Ji reikalauja redaktorių skalpo neva patriotizmo ar kovos dėl laisvės vardu. Ji kartais remia perversmus, kurie vilką pakeičia meška.

Padėtis visais atžvilgiais nėra gera. Kultūros supolitikinimas vyksta toliau. Net ir *Draugas*, kuriam *Metmenų* redaktorius tarpais daro reveransus, vis dar tikėdamas, kad šis marijonų laikraštis turėtų bent kiek paboti popiežių Jono XXIII ir Povilo VI prisakymus, visiškai ignoruoja rimtus kultūrinius

įvykius, arba atsisako dėti net pusėtinai rimtų žmonių oficialius pareiškimus. Tokiai padėčiai esant, kultūros darbininkams ir kūrėjams pasidaro labai sunku dalyvauti bet kokioje organizuotoje veikloje (kongresuose, spaudoje, tarybose ir t. t.). Jiems belieka arčiau prie širdies tie kūrybos židiniai, kur dar teberusena kūrybos laisvės ir, aplamai, laisvės kibirkštėlė. Reiktų tų židinių veiklą stiprinti, nekreipiant visiškai dėmesio, ką daro ir galvoja vadinamoji organizuotoji visuomenė. Toji visuomenė gali su laiku ir mirti. O lietuvybė emigracijoje turi gyventi ir likti. Tai ypač svarbu jaunos priaugančios kartos labui, kuriai *lietuvybė ir laisvė* yra tas pat ir neatskiriamas dalykas. Tas, kuris išsižada laisvės, išduoda lietuvybę. Be abejo, jis taip pat išduoda Kultūrą ir Kūrybą.

V. Trumpa

Ar turime teisės vadintis laisvę mylinčia tauta?

1. Mes neturime nei aristokratų, nei „High Society". Nesame turtingi ir intelektualais. Mes — apmiesčionėjusių kaimiečių tauta. Štai kodėl mes taip dažnai pasimetame didmiesčių pasaulyje. Kaip mums jame susiorientuoti? Į šį klausimą turėtų ieškoti atsakymo mūsų intelektualai.

Visuomeninis laukas nėra svetimas intelektualams. Tik prisiminkime jų vaidmenį XIX a. Anglijoje. Prancūzų politikai visados juos laikė savais žmonėmis. Jie atliko didelį vaidmenį Dreyfuso byloje. Jie aktyvūs ir šių dienų Prancūzijos gyvenime. Jų svoris didėja ir JAV. Todėl manau, kad mūsų intelektualai turėtų taip pat jungtis į mūsų visuomeninę veiklą.

2. Nemanau, kad mūsų kultūrinės organizacijos atlieka savo uždavinį. Taip yra iš dalies todėl, kad joms vadovauja žmonės, kurie save laiko intelektualais bei kultūrininkais, bet tokie nėra. Kita priežastis — tai prieauglio stoka. Mūsų akademikų grupė, kuri išaugo ir subrendo anglosaksų pasaulyje, sunkiai randa bendrą kalbą su mūsų kultūrininkais, kurie mokslus ėjo Lietuvoje bei Europos mokslo institucijose. Tarp vienų ir kitų yra plyšys, kuris yra ne tik generacijų, bet taip pat skirtingų mokyklų reikalas. Ne tik vienų ir kitų žodynas skiriasi, bet vieni ir kiti skirtingai formuluoja bei sprendžia tas pačias problemas.

Kiek tai liečia politinius veiksnius, tai manau, kad jie labiau pasitarnautų kultūrinėms organizacijoms, jei jas paliktų nuošaliai. Jose yra jau ir taip per daug intelektualinių analfabetų.

3. Išeivijos spauda yra apgailėtino lygio. Išskyrus gal kai kuriuos žurnalus, ar iš viso galima kalbėti apie jos „kultūrinį vaidmenį"? Mūsų dienraščių kultūriniuose prieduose užtinkame straipsnių, kurie savo logika ir savo žodynu primena komunistinės spaudos žurnalistikos „šedevrus".

Ar mes turime laisvą spaudą? Atsakymas — tai semantikos reikalas. Jei „laisva" suprantame redakcijos liniją ginti savo partizaninę nuomonę, tai mūsų spauda yra tikrai „laisva". Bet jei laisvą spaudą nusakysime kaip atvirumą priešingai ar skirtingai nuomonei, kaip pagarbą ieškančiam tiesos, kaip meilę žmogui apskritai, tai mes lietuviškos laisvos spaudos neturime, ir, abejoju, ar kada turėjome. Štai kodėl aš rimtai abejoju, ar mes turime teisės save vadinti laisvę mylinčia tauta.

Feliksas Jucevičius

Izoliavus kūrybingą šviesuomenės dalį

1. Ar dalyvautina visuomeninėje veikloje aplamai? —Taip, jei tas dalyvavimas per daug netrukdo pačiai kultūros kūrybai. Netiesiogiai kūrėjas dalyvauja visuomeninėje veikloje savo kūryba, pvz. rašytojas savo knyga, pianistas savo koncertu ir t.t. Tačiau „užsiangažavusių kultūros kūrybai" dalyvavimas organizuotoje visuomeninėje veikloje tėra įmanomas tik tam tikromis sąlygomis, būtent, kai tarp kūrėjų ir jų kūrybos priėmėjų išsilavinimo skirtumas nėra per didelis ir kai kūrėjų pastangos suprantamos ir vertinamos. Kai toji distancija tarp vienų ir antrų per didelė, „bendradarbiavimas" darosi neįmanomas. Pvz. rimtos muzikos kūrėjas vargu ką bendro galės turėti su visuomene, kuri tik šlageriams tėra priaugusi. Arba kokią bendrą kalbą galėjo rasti mūsų akademikai su Kultūros Kongreso rengėjais Čikagoje, kurie, nesugebėję net salės kongresui tinkamai paruošti (nors tai buvo beveik vienintelė jų kompetencija), tarėsi galį keisti Kultūros Tarybos priimtą programą bei prelegentus. Aišku, kad akademikams parapiniuose parengimuose nėra ko veikti. Bet izoliavus kūrybingą šviesuomenės dalį, visos bendruomenės kultūrinis smukimas neišvengiamas.

2. Nėra abejonės, kad mūsų kultūrinės institucijos būtų galėjusios daug daugiau padaryti, negu jos padarė, jei jos būtų turėjusios labiau kvalifikuotų tam žmonių. Viskas paprastai vyksta pagal priežodį: koks Pocius, toks ir palocius. Antra, be kvalifikacijų grynai kultūrinėje srityje, institucijų vadovams

reikalinga dar ir gera kultūrinės politikos orientacija, sugebėjimas problemas spręsti toliaesnės ateities perspektyvoje. Iš redakcijos suminėtų institucijų reikia išskirti Kultūros Tarybą, kadangi ji buvo tik patariamasis organas. Sprendė ir vykdė kiti. Kai KT prašoma bandė suplanuoti Kultūros kongreso programą, ji tuoj susidūrė su „aukštesnės" instancijos veto. Tuo tarpu tos aukštesnės instancijos, kaip pvz. Kultūros Fondas, tiek teparodė, kad kultūrinei institucijai vadovauti neužtenka žmonių, mokančių tik paskaityti ir labai mėgstančių politikuoti: reikia ir geros kultūrinės politikos orientacijos, kuria, deja, KF žmonės nepasižymėjo. Tam pailiustruoti užteks vieno pavyzdžio. Kai prie L. Dambriūno brošiūros *Lietuviškas auklėjimas šeimoje* buvo pridėtas ir vaikų literatūros sąrašas, kuriame buvo ir Lietuvoje išleistų knygelių (kataliko prof. Balčikonio ir kitų), tai brošiūros leidėjas KF, J. Jasaičio vadovaujamas, tas Lietuvoje išleistas knygas iš sąrašo išbraukė, nors pats KF per visą laiką neišleido nė vienos knygos vyresnio amžiaus (vidurinių mokyklų) jaunimui. Maža to, tas pats KF išleido seną komunisto Žiugždos lietuvių kalbos gramatiką, kuri dėl pasenusio metodo nevartojama ir Lietuvoje. Net ir naujausi Žiugždos vadovėliai Lietuvoje išeina iš mados, o čia jo seną vadovėlį KF perša kaip geriausią mokslo priemonę. Ar bereikia geresnio nusipolitikavimo pavyzdžio?

Mūsų kultūrinių institucijų ir apskritai LB organų politikavimo pamėgimas yra viena iš svarbesnių kliūčių sėkmingam kultūrinio darbo organizavimui. Štai ir vėl pavyzdėlis. Buvusi JAV LB valdyba taip mėgo politikuoti, kad ji negalėjo pakęsti net Kultūros Kongrese asmenų, kurie jai politiškai buvo nepriimtini. Koks kuriozas: vyriausiam politiniam organui (Vlikui) tas pats asmuo yra priimtinas bendradarbis, o Čikagos LB valdybai jis buvo nepriimtinas kongreso programos dalyvis. Toji valdyba norėjo pasidaryti išmintingesnė politikė, negu pats Vlikas. Viso to politikavimo rezultatas žinomas: Kultūros Kongrese negalėjo dalyvauti ne tik LB valdybai nepriimtini asmenys, bet ir kiti bent penki programos dalyviai bei šiaip asmenys, norėję dalyvauti kongrese. Maža to, tas politikavimas sugriovė per septynetą metų darniai vykusį Kultūros Tarybos darbą, išardė pačią Tarybą ir sutrukdė bent vieną kartą visokių pažiūrų kultūrininkams susėsti prie bendro stalo Kultūros Kongrese.

Bendruomenės organus politikavimo liga užkrėtė politikai, kartą Clevelande paskelbę totalistinį principą: kas kitaip galvoja, negu mes, tas išsižada Lietuvos laisvės — „Lietuvos Res-

publikos tęstinumo" ir tuo pačiu jau tampa patriotiškos visuomenės priešas. Politikomanams to ir tereikėjo. Pasigavę šią formulę, jie nuėjo toliau nei patys politikai, pasiryžę pagal tą formulę pravesti valymus visoj bendruomenėj. Ta proga norime pažymėti, kad nesame nei politikų, nei politikos priešai, nes laikome juos reikalingais. Tik mes skiriame politiką ir trumparegišką politikavimą. Tas nesubrendusių čikagiškių bendruomenininkų politikavimas buvo kaip vaikų žaidimas su ugnimi — nuostoliai tokiu atveju neišvengiami.

3. Mūsų spauda (turime galvoj dienraščius, savaitraščius ir pan.) yra tokia, kokie esame mes patys. Taigi, vėl tas pats Pocius ir jo palocius. Kaip organizacijoms, taip ir spaudai labai trūksta platesnių akiračių žmonių, originalesnių, drąsesnių asmenybių, ypač redakcijoms. Katalikų spauda, pavyzdžiui, seniai nebeturi Prano Būčio, Antano Kaupo tipo publicistų, kuriuos kadaise turėjo. Išskyrus kanadiškius *Tėviškės Žiburius*, niekas, pavyzdžiui, nedrįsta net pakomentuoti ar juo labiau kritiškai vertinti mūsų politinę veiklą, tur būt, manant, kad veiksnius ar jų veiksmus kritikuoti nedera, galima tik girti. Net ir tokius įvykius, kaip Kultūros kongresą, nedrįstama plačiau pakomentuoti. Ir kam komentuoti, jei, anot *Draugo* publicisto J. Daugl., „kongresas buvo tikrai gerai pasisekęs, susidomėjimas juo buvo labai didelis". Jei viskas taip labai gražu, tai, žinoma, kokia čia kritika begali būti. Užtat mūsų spaudoj tuščiažodžiavimo, banalaus plepėjimo, parapinio lygio „kūrybos" kiek tik nori. Reikia gi parašyti editorialą per dvi skiltis, o jei neturi ką įdomaus ir svarbaus pasakyti, skaldyk iš šiaudo vežimą ir bus užpildyta tuščia vieta. Taip ir daroma.

Antras nesimpatiškas mūsų spaudos bruožas — jos totalistinės tendencijos, noras primesti savo pažiūras skaitytojams ir tuo pačiu visai visuomenei. Ar ne dėl to pvz. PLB pirmininkas negavo balso *Dirvoj*, trys Kultūros Tarybos nariai *Drauge*, krepšininkų išvykos į Lietuvą žmonės beveik jokiame laikraštyje? Kartais net apmokamo pranešimo nespausdina. Sakoma, kad mūsų spauda atstovauja daugumai, bet daugumo yra vidutiniškumas su smukimo tendencija. Vidutiniškumas nepakenčia naujumo, originalumo, gilumo — jam būdingas paviršutiniškumas, konservatyvumas, kas reiškia stagnaciją ir neišvengiamą mirtį. Kūrybingiems žmonėms su tokia visuomene sunku sugyventi. Išeities reikia ieškoti, bet tai jau kita tema.

J. Banėnas

Privalu įsijungti į savo visuomenę, kokia ji yra

1. Asmenims, atsidėjusiems kultūros darbui ir ypač pajėgiems kūrėjams neišvengiamas dalyvavimas visuomeninėje veikloje. Jie jau savo kūryba ar šiaip kultūrine darbuote savaime jungiasi su visuomene, kuriai savo darbo vaisius skiria. Iš kitos pusės, ir visuomenė naudojasi jų darbais ir net jų pageidauja. Tad kultūrininkas yra neatskiriama visuomenės dalis, tariant, visuomenininkas par excellance. Iš esmingo sąryšio tarp kultūrininko ir visuomenininko seka išvada, kad kultūrininkui privalu įsijungti į savo visuomenę tokią, kokia ji yra.

2. Kultūriniams uždaviniams sukurtos organizacijos dirba naudingą darbą, kai siekia savo tiesioginio tikslo — puoselėti lietuvybę. Išeiviškose sąlygose joms tai sunkiai vyksta dėl mūsų visuomenėje prasikišančio politinio primato. Jų veikla būtų sėkmingesnė, jei politiniai veiksniai paliktų kultūros sritį vien jai atsidėjusiems.

Tikriems kultūrininkams, pajėgiantiems savo kūryba įsigyti vardą visuomenėje, niekas negali užkirsti veiklos kelio. Jiems galimas sąžiningas kūrybinis darbas, nusmelkiant politinių veiksnių statomas kliūtis. Apie jų darbą spręs visuomenė, kuri viršija politinius veiksnius.

3. Visai laisvos spaudos neturime. Mūsų išeiviškose sąlygose spauda yra įvairių grupių rankose. Grupės ją išlaiko, remia ir, žinoma, naudoja savo tikslams bei planams. Pašaliniams kultūros darbininkams, neturintiems spaudos grupių užnugario, kartais nelengva pasireikšti. Gera dalis mūsų spaudos nevertina kultūrininkų. O vien kultūrą puoselėjančios spaudos nėra.

J. Jakštas

Kultūrinio veikimo gaires galima nustatyti tik policinėj valstybėj

Atsakydamas į anketą, kalbėsiu ne apie kultūrą apskritai (tai per plati tema), o tik apie vieną kultūros šaką — meną.

1. „Asmenų, užsiangažavusių ir pajėgių kultūros kūrybai", dalyvavimas visuomeninėj veikloj yra jų asmeninis dalykas. Bloga būtų, jei politika (ypač nepakantri politika) imtų brautis, pavyzdžiui, į literatūros kūrinį, jei jame būtų puolami kiti vien dėl to, kad jie kitaip galvoja, negu politiškai anga-

žuotas rašytojas. Reikia atminti, kad „angažuotieji" retai tepasitenkina savo idėjų skelbimu. Jie linkę atakuoti, kaip buliai, pamatę raudoną skudurą, arba kaip tie patys keturkojai, prisirišę raudonus skudurus prie ragų. „Angažuotieji" ir jų bendraminčiai džiaugiasi tik tol, kol vanojami kitaip manantieji. Jie mėgsta angažavimąsi tik tada, kai jis reiškiasi jų pačių raštuose, o savo priešų angažuotą literatūrą jie laiko meniškos vertės neturinčiais pamfletais. Kaip aliejus nesimaišo su vandeniu, taip menas nesimaišo su politika. Žavėtis politikuojančiais menu kūriniais — tai tas pats, kaip gerti aliejaus-vandens „mišinį". Manau, kad net neatsiklausiant daktarų (ir rašto žinovų), kiekvienam aišku, kokie būtų tokio smaguriavimo rezultatai.

2. Politikai neturėtų tvarkyti „kultūrinės kūrybos". Kaip tokio tipo veikėjai sutvarko meną, rodo nacių ir sovietų pavyzdžiai. Kultūrinio veikimo gaires galima sėkmingai nustatyti (t. y. diktuoti veikalų temas, idėjas ar net formą) tik policinėj valstybėj. Demokratiniuose kraštuose valdžia, net ir šelpdama „neapsimokančias" meno šakas, nesibrauna į jas su savo politika.

Kai dėl klausimo: „Ar įmatote išeivijoje galimybę sąžiningam kūrybiniam sąjūdžiui, nesubordinuojančiam kultūros jokiems jai pašaliniams tikslams?" — turiu pasakyti, kad kiekviena tikra kūryba yra sąžininga, bet kad „kūrybiniais sąjūdžiais" aš *netikiu*. Sąjūdis — tai kolektyvas, *o meną kuria individai*.

Neturime su jokia srove nesurišto, nepriklausomo kultūros žurnalo, *ir jokių perspektyvų tokiam žurnalui atsirasti nėra*. Joks fondas tokiam reikalui pinigų neduos, o abėcėlei išleisti duos. Vienas iš argumentų, remiančių elementorių, būtų: pirma reikia išmokti abėcėlę, kad galėtum tokį žurnalą paskaityti. Naivesnis „geros valios žmogus" tokiai argumentacijai atsispirti negalės. Kadangi iki šiol tokio žurnalo niekas nepasigedo, tai jis, tur būt, ir nereikalingas.

3. Dažnai nukrypstama nuo Jūsų suminėtų kilnių principų. Pakanka pasiskaityti straipsnius kultūriniais klausimais. Čia ne tik pasitaiko blogos valios padiktuotų rašinių, bet netrūksta ir straipsnių, kurių autoriai nori mokyti „kultūros vartotojus" ar net rašytojus, patys būdami pusmoksliai, dažnai nemoką net padoraus sakinio parašyti. Bet, parafrazuojant žinomą posakį apie valdžią, galima pasakyti, kad kiekviena visuomenė turi tokią spaudą, kokios ji nusipelno.

Henrikas Radauskas

Kovoje už kūrybinę laisvę vyresnioji karta nepatvarus sąjungininkas

Politinės organizacijos ir kūrybinio darbo jungtis turėtų eiti prie skyrybų. Glaudi bičiulystė žaloja kūrybinio vyksmo autentiškumą, jam primesdama politiniais sumetimais pagrįstą kryptį — išeiviškąjį „socialistinio realizmo" atitikmenį. Krypties nustatymas yra kūrybinės laisvės varžtas, o varžoma kūryba dažniausiai yra prasta kūryba. Kuriamojo darbo atskyrimas nuo politinės organizacijos yra kokybės sąlyga.

Visa apimanti galia yra visų valdžių pagunda. Kūrybiškasis vyksmas į kiekvieną valdžią turi žiūrėti su tam tikru nepasitikėjimu. Politinės organizacijos kilniadvasiškumas — t.y., jos intencija savo domesį riboti — nėra savaime aiškus dalykas; jis reikia įrodyti. Pvz.: politinė organizacija remia *Lituanus* žurnalą. Ji žurnalą remia greičiausiai su sąlyga, kad jame bus išlaikyta tai organizacijai priimtina kryptis. O kas atsitiktų, jei *Lituanus* būtų redaguojamas akademinės laisvės pagrindu? Optimizmui pagrindo tikrai maža.

Laisvė paprastai siaurinama „aukštesnių" tikslų vardu. Bet nesuklyskim! — kas laisvę šiandien varžo dėl vieno dalyko, tas ją rytoj varžys dėl kito. Noras surasti laisvės apribojimą pateisinančią priežastį visada išsipildys. O tos priežastys juk taip gerai žinomos: „svetimų dievų" baimė ir įgeidis ieškoti „lietuviškų gyvenimo kelių", noras „suaktyvinti" (taigi, suvakarietinti) lietuvio charakterį „psichologinio perversmo" būdu, priešo pavojaus problema, visų (taigi, ir kūrybinių) pastangų sutelkimas „didžiajam tėvynės reikalui" ir t. t. Tai priežastys, kurios reiškė ir tebereiškia kūrybinės laisvės mažinimą. Pasikėsinimų prieš akademinę laisvę apstu, bet argi nuopelnas įrodinėti, kas savaime aišku?

Sąmokslas prieš kūrybinę laisvę vyresniosios kartos nemiga nekankina — nesvarbu, Vilniuj ar Čikagoj. Ir nenuostabu. Tradicija, kuri tą kartą formavo, laisvės varžymą dažnai suprasdavo, pateisindavo ar net vertindavo. Kovoje už kūrybinę laisvę tad vyresnioji karta tebus nepatvarus, dvejojantis, išsisukinėjantis sąjungininkas. Psichologiškai ji tokiai kovai net neparengta. Pavojaus atveju kūrybinę laisvę ji išduos.

Laisvės pusę palaikyti tenka jaunesniajai kartai. Ši paskirtis, galima sakyti, jai primesta. Jaunesnioji karta yra anglų-amerikiečių tradicijos augintinė, o ta tradicija atskiro asmens autonomiją vertina daugiau negu tai daro kontinentinė aplinka. Pavyzdžiui, savo paskirtį gerbią universitetai neretai atsisako

stambios valdiškų įstaigų paramos; reikiamas lėšas jie sutelkia savo pačių pastangomis. Tai parodo jų pasiryžimą išsaugoti savo akademinę nepriklausomybę ir pakelti dėl to daug nuostolių. Jaunuomenė turi sektinų pavyzdžių. Jos angažamentas yra tinkamoj psichologinėj parengty. Belieka jis vykdyti.

Akademinė laisvė nėra stabas. Kaip ir kitos laisvės, ji nėra absoliuti. Grėsmė vertybių visumai dažnai pateisina dalinį ir laikiną tą visumą sudarančiomis vertybėmis (taigi, ir kūrybine laisve) pasinaudojimo suvaržymą. Tokia galimybė tačiau yra išimties galimybė. Ją pateisinanti grėsmė turi visų pirma tikrai būti; o be to, ji turi būti aiški ir artima. Tiktai tada liberalios bendruomenės vadovybė gali bandyti pateisinti žodžio laisvės apribojimą. Šitokia kalba tačiau abstrakti: išeiviškosios bendruomenės toks pavojus net ištikt negali.

Ryšiai tarp politinės organizacijos ir kūrėjų įmanomi ir reikalingi, jei jie nepažeidžia pastarųjų laisvės. Sambūvis tarp abiejų bus teigiamas ir našus, kada politinė organizacija savo vaidmenį supras pagalbiniu. O pagalba galėtų būti štai kokia: moksliniams tyrimams reikalingų šaltinių sutelkimas ir priežiūra; medžiaginė parama rašytojams, kompozitoriams, vertėjams, moksininkams, programų atlikėjams ir spaudinių platintojams; kūrybinio darbo skatinimas premijų būdu; ir sudarymas sąlygų kūrybiniais laimėjimais pasinaudoti tiems, kurie randasi toli nuo lietuvybės versmių.

Leonas Sabaliūnas

Vardan to, kad kas gyva, galėtų gyventi

1. Principe mano atsakymas būtų toks: kai kurie kultūros žmonės iš esmės svetimi bet kokiam visuomeniniam veikimui. Nepripažįstu bet kam teisės juos į visuomeninį veikimą raginti. Bet tie meno ir minties žmonės, kurie visuomenės gyvenimu domisi (o jų nemaža), galėtų ir visuomenei naujo impulso duoti, ir kai kuriais atžvilgiais savo „kūrybinės tikrovės" pajutimą išbandyti, jei jie visuomeninėje veikloje dalyvautų. Ten, kur dalyvauti prasminga.

Išeivijos praktikoje šį principinį nusistatymą tenka modifikuoti ypač pabrėžiant frazę: *ten, kur dalyvauti prasminga.* Dalyvauti savo valia verta tik ten, kur yra galimybės savo dalyvavimu ką nors duoti, kur situacijos struktūra neatima galimybės duoti įnašą, kuriam esi pajėgus. Kur egzistuoja vienokia ar kitokia situacija, žinoma, tenka kiekvienam pačiam apsispręsti.

Gal tačiau vertėtų įžvelgti esminį skirtumą tarp „kultūrinių" veiksnių, kaip Bendruomenė, kuria protarpiais vis dėlto — kažkodėl, neišaiškinamai — norisi tikėti, ir „politinių", kaip Vlikas ir Altas, apie kuriuos geriausia kas galima pasakyti, tai kad jie tikrovėje jau kuris laikas nebeegzistuoja ir tėra vien sutrikusio mūsų vaizduotės funkcionavimo produktas. Bet net ir nebeegzistuodami, jie palieka pagrindiniu faktoriumi, atbaidančiu jaunąją kartą nuo lietuvybės. Šį uždavinį jie atlieka — net ir jų kritikai neužginčytų — visiškai pavyzdingai. Egzilio biurokratai — viso pasaulio biurokratijos puošmena.

(Bet net ir Bendruomenėje chroniškai veikią pradeda skambėti rūdim ir skarda).

2. Mūsų „kultūrinės institucijos" kūrybinių pastangų neskatina: savo pasikėsinimuose į kultūrą jos daugiausia domisi pedagogika ir propaganda, o avangardinę kūrybą (išskyrus muzikinę) beveik ignoruoja; dažniausiai, ypač rengiant Ekshibicionizmo Šventes (tfu! Kultūros Kongresus), nepajėgia pajusti skirtumo tarp jau išsikalbėjusių nuo senovės garsių vardų ir žmonių, gyvenančių ir kuriančių šiandien. Be to, pagrindiniu savo kultūrinės politikos principu, kuriam paaukotina visa kita šioje žemėje, o visų pirmiausia lietuvybės gyvybė ir savoji garbė, kai kurie įtakingi „kultūrinių institucijų" politrukai laiko „neortodoksišką" galvojimo žmonių moralinį sunaikinimą ir jų iš lietuvių visuomenės išstūmimą. (Plg. dabartines pastangas sutriuškinti *Lituanus* žurnalą už tai, kad jo redaktorius Tomas Remeikis, savo protu ir sąžine apsisprendęs, rėmė krepšininkų kelionę Lietuvon). Visa tai nepalankiai nuteikia kultūros kūrėjus, nors manoji generacija, manau, ir rastų juodo humoro situacijoje, kai kovai už laisvę, ne tik politinėje plotmėje (kaip jau įprasta), bet jau ir kultūrinėje, vadovauja opresoriai. Laimė tik, kad opresoriai išeivijoje — kišeniniai.

3. Šiandien JAV nėra nei vieno lietuviško periodinio leidinio redaktoriaus, turinčio teisę tarti: kovojau už žodžio laisvę *ne vien sau*, ir už kultūrinius standartus, ir mano laikraštyje jie saugūs. Kas Lietuvoje primesta okupacinio režimo, tą čia, laisvės krašte, patys pasirinkome, išduodami ir jo tradiciją, ir savo buvusią kovą. Ir tegul redaktoriai nesistebi, kad, pasėjus laikraščiuose cenzūrą, juose teužderi jų pačių veido nuolat atsispindintis nuobodulys.

À propos V. Bogutaitės „laiškas redakcijai":

Kartok ir kartok, kol aš daugiau nebegirdėsiu,
ir tavo žodžiai atsimuš pasąmonėj.
Tada susikviesim vaikus ir jiems tą patį
pakartosim.
Mūsų vaikai žaidžia nuorūkom gatvėje.

(*Draugas*, 1963 m. liepos 27 d.).

4. Sąžiningas kultūrinis sąjūdis anketoje minimąja prasme jau kuris laikas lyg ir spurda jaunesniųjų žmonių tarpe. Jam būdingas atvirumas kiekvienai rimtai, bet ypač avangardinei kūrybinei pastangai, nesvarbu iš kur ji kiltų ar ką savo turiniu reikštų, ką „gyvenimo būdui" ar „ideologijai" implikuotų; ir noras dalyvauti kūrybiniame procese intymiai, „iš vidaus", liberaliai išsišnekant su gyvaisiais, savo individualybės „vadovavimu visuomenei" neišdavusiais, niekada ex cathedra nekalbančiais šio proceso dalyviais. Mažiau būdinga šio sąjūdžio žmonėms yra intensyvus kūrybinis veržlumas. Kažkaip dalyvavimo ilgesys, šviežių ir autentiškų estetinių, intelektualinių, moralinių pergyvenimų pagunda retai tepakyla iki jėgos suformuoti ką nors sava, būtinai kitiems pasakytina.

Pagrindinėm šio sąjūdžio ateities problemom laikyčiau: pirma, kaip atrasti kelią iš atvirumo viskam į intensyvumą savy; antra, kaip sudaryti šitokiai asmens ir generacijos progresijai reikalingus visuomeninius rėmus. Šio besivystančio sąjūdžio — o vyksta jis pasauliniu mastu — žmonės teturi patys save ir savo nepažįstamų draugų asmeninę provokaciją. Norėtųsi, kad jie, užmiršę viską apie sutrikusio vaizduotės funkcionavimo visuomenėje padarinius, net jų vardą, dažniau prabiltų vieni į kitus tuo, kas juos tikrai iš esmės angažuoja — ar tai būtų skaudu ar džiaugsminga — ir išsidirbtų savo potencijai išvystyti būtinas generacines talkos formas. (Vaizduojuosi tai praktišku *atvirųjų solidarumu*, darbe ir draugystėje, perkertančiu tradicines organizacines diferenciacijas ir ideologinių schizmų seklumas, — vardan to, kad kas gyva, galėtų gyventi).

V. Kavolis

Įžiebti kūrybiškumo kibirkštį visuomeninio darbo tamsoje

1. Taip, dalyvautina. Net tokioj, kokia ji šiandien yra, nes tokiems asmenims joje dalyvaujant, ji gali kartais net tapti geresne, negu šiandien yra.

Tokio galvojimo racionalizacijai paimkime specifinį įvykį,

davusį paskatą šiai anketai, ir vieną asmenį, tame įvykyje suvaidinusį tam tikrą vaidmenį, bet šiaip jau taį užsiangažavusį ir pajėgų kultūros kūrybai. Neminint vardų — Kostą Ostrauską. Jei Ostrauskas nebūtų buvęs PLB Kultūros Tarybos nariu, nebūtų buvę kam protestuoti prieš tos institucijos pirmininko kapituliaciją trumparegiams veiksnių užmojams. Toliau — jei be šio Ostrausko kitas Ostrauskas būtų buvęs PLB KT pirmininku, anų gėdingų kompromisų nebūtų įvykę. Ir dar toliau — jei kiti du Ostrauskai būtų įėję Kultūros Kongreso rengimo komitetan, paskaitininkų skryningo klausimas nebūtų net iškilęs. O jei visas tasai komitetas būtų susidėjęs iš Ostrauskų, galimas dalykas, kad kongreso akademinė programa būtų tapusi kūrybingiau suplanuota ir gal net įvykdyta.

Netobulos sistemos akivaizdoje galima reaguoti dvejopai: protestuoti iš šalies, arba pozityviu darbu ją pakeisti iš vidaus. Protestas yra lengvesnis ir įdomesnis kelias. Tačiau, bent mūsų kultūrinio establishment'o atveju, jei mes iš viso rimtai norim jį patobulinti, veiksmingesnis kelias yra sprogdinti jį iš vidaus, visuomeninio darbo tamsoje įžiebiant kūrybingumo kibirkštį.

Reikia ir protesto. Bet protestuojančių pas mus ir šiaip netrūksta.

2. Visas klausimas glūdi tame: ką gi jie, tie kultūriniai „veiksniai", turėtų atlikti? Aš manau, kad mes iš jų per daug tikimės, tarsi laukdami, kad stadiono sargai mums laimėtų futbolo rungtynes. Gal dėl to ir esame taip smarkiai nusivylę ir tarybom, ir fondais, ir kongresais, na, žinoma, ir konkursais. Jei nesuteiksime toms apraiškoms kokios nors kultūrinio išganytojo aureolės, o prisiminsime, kad jų funkcija tėra sudaryti sąlygas kūrybiniam pasireiškimui, tuomet ir jų veiksmingumas gal neatrodys lygus nuliui.

Priimdamas ribotą organizuotos kultūrinės veiklos funkciją, pastarųjų kelių metų semestrui tai veiklai neišvesčiau kuolo, nes ji, nors ir neišlaikydama daugelio egzaminų, vistik kartais išpeša penketą. Kad ir šiame kongrese: atidaromasis posėdis buvo siaubingas, simpoziumuose buvo prišnekėta daug bereikšmių šnekalų, bet buvo „Maras". Taigi, vidurkis — trys su minusu. O pažymys žemas dažnai todėl, kad organizuotoj kultūrinėj veikloj mums trūksta žmonių, pajėgiančių pakilti virš trafaretinio spurdėjimo, efektingai planuoti ateičiai ir kūrybingai atlikti savo visuomeninius uždavinius.

Nepriklausomi kūrybiniai sąjūdžiai ir privati kūrybinė iniciatyva iki šiol buvo pagrindinis mūsų išeivijos kultūros varik-

lis. Bet koks bandymas tokius sąjūdžius ištirpinti, ar visus individualius pasireiškimus „suorganizuoti", būtų tikra savižudybė.

O politiniai mūsų veiksniai, už jų bet kokį bandymą regimentuoti kultūrinį lietuvių gyvenimą, turėtų būti negailestingai piketuojami.

3. Daug džiaugsmo girdėjosi po to, kai Washingtono politinė konferencija mūsų spaudai lyg ir suteikė „veiksnio" statusą. Man atrodo, kad čia įvyko ne tik krikštynos, bet šermenys. Spauda parsidavė, ir ne teoretiškai, bet (kiek tai galima spręsti iš *Draugo* dabartinės „žinių redagavimo" politikos) ir praktiškai. Taigi, laisvos lietuviškos spaudos ieškant, ar nereikės tik bristi per Detroito upę Kanados pusėn?

K. Keblys

SANTYKIŲ SU TAUTA PROBLEMATIKOS PRIEŽASTYS IR KREPŠININKŲ IŠVYKA LIETUVON

I. *Santykių su Tauta problematikos priežastys*

Išeivijos santykiai su tautos kamienu pasidarė problematiški vien dėl to, kad jie, politinių pasikeitimų Sovietų Sąjungoje po de-stalinizacijos pasėkoje, tapo įmanomi. Išeivijos „oficialieji" sluoksniai nei pramatė tokių galimybių atsiradimą, nei tinkamai visuomenę paruošė santykiauti su tauta ar pasiruošė tuos galimus santykius išnaudoti tautinių interesų labui. Išeivijos politinių vadovybių politika buvo ir kol kas dar yra esminiai priešinga bet kokiems ryšiams su tautos kamienu dėl keletos priežasčių.

Pirmoji priežastis, padariusi santykiavimą su tauta problematišku, yra politinio išeivio psichologinė trauma. Iš vienos pusės, tai yra „rojaus praradimas", iš kitos — nužeminimo išgyvenimas išeiviškoje ir svetimoje aplinkoje. Tam tik-

ra prasme išeivio mentalitetas yra fiksacijos stovyje. Jis yra nepaprastai prisirišęs prie to krašto ir tų vertybių, kurias paliko, o ne prie *dabartinio* krašto ir jo žmonių. Tuo pačiu savo išeiviškos situacijos kaltininką supranta absoliučio blogio prasme, neprileidžiant bet kokio pasikeitimo tame kaltininke laiko tėkmėje. Iš to išplaukia keletas išeiviui būdingų reakcijų. Pirmiausia, jis siekia atkurti *status quo ante* savo krašte, tuo pačiu paneigdamas istorinę kaitą. Kad pakęstų laikiną išeivišką padėtį, jis atkuria savo „prarastą rojų" miniatūroje. Antra, išeivio praradimo ir nužeminimo skausmas toks intensyvus, jog jam sunku, jei ne iš viso neįmanoma, priimti bet kokį sąlytį su tuo, kas, jo supratimu, yra visos padėties kaltininkas, t. y. su okupantu. (Su velniu kalbėti nevalia, nors tai politikoje ir neišvengiama). Skausmas užtektinai intensyvus, kad išeivį padarytų nejautrų ir nepajėgų atskirti okupanto nuo tautos. Tuo ir aiškintinas atsisakymas šiuos du dalykus skirti. Laikome iš Lietuvos atvykusius „okupanto agentais". O pati tauta okupacijoje vistik skirtumą daro; prisimintina tik tautos laikysena vokiečių okupacijos metu. Suprantama ypač „oficialiosios" visuomenės, t. y. vadovaujančiųjų žmonių labai emocinis santykių pergyvenimas, nes, gal būt, tai kategorija žmonių, kuri yra daugiausiai praradusi okupacijos pasėkoje.

Kitos santykių problematiškumo priežastys iš dalies kyla iš išeivio psichologijos, iš dalies ir iš ideologinio požiūrio. Pirmoje vietoje pastebėtinos legalistinės prielaidos išeivijos politikoje. Krašto legalinė padėtis apibrėžiama okupacijos sąvoka ir visa politika koncentruojama į valstybingumo atstatymą ir tarptautinių Lietuvos Respublikos teisių tolesnį išlaikymą. Absoliučiai legalistinė politika neleidžia jokių ryšių su kraštu, kol kraštas yra okupacijos padėtyje. Tuo politiniai veiksniai valstybingumo principą suabsoliutina, išjungdami politinius ėjimus tautinėje-kultūrinėje plotmėje. Politika tuomet praranda savo būdingą esmę, nes ji praranda lankstumą istorines sąlygas išnaudoti politiniams tikslams ir pavirsta į misionierišką veiklą, kuriai tikrovė yra antraeilis dalykas, o principas — absoliuti vertybė (à la vaikų žygis išlaisvinti Šventąją žemę). Tai ypač ryškiai atsispindi ir veiksnių formulėje dėl santykių su kraštu, kuri yra perdėtai legalistinė, neprileidžianti jokių santykių, jei ją nuosekliai taikome. Nenuostabu, kad veiksniai savo politikoje linkę atmesti kolonialinį Lietuvos padėties apibrėžimą, nes anti-kolonializmas yra daugiau faktinis, o ne legalinis požiūris į padėtį. (Tai buvo ryšku veiksnių reakcijoje į vadinamąjį Lapkričio 13 d. žygį).

Misionieriška išeivijos politikos esmė kyla ne vien iš valstybingumo principo suabsoliutinimo, bet taip pat ir iš tokio paties komunizmo sąvokos suabsoliutinimo. Per visą išeivijos laikotarpį komunizmo samprata išliko nepasikeitusi; komunizmas suprantamas taip, kaip jis buvo išgyventas pirmosios okupacijos metu. Išeivijos viešosios nuomonės formavimo institucijos tokią sampratą nuosekliai palaiko. Šitokia samprata tačiau istorijos niekad nebuvo patvirtinta ir jau bent nuo Vengrijos revoliucijos ir de-stalinizacijos laikų yra atmesta. Ne tik kad nepripažįstame svarbių pasikeitimų komunistinėje santvarkoje, komunizmas dar vis suvokiamas monolitiniu pasauliniu judėjimu (nežiūrint kinų-rusų nacionalistinio konflikto). Toks absoliutus, misionieriškas komunizmo supratimas užkerta galimybes bet kokiems sąlyčiams su žmonėmis sovietinėje santvarkoje.

Suabsoliutinant, galima teigti net sufetišuojant konceptus kaip „okupacija" ir „komunizmas", prieiname prie totalistinės visuomenės tendencijų — smerkti tai, kas nesiderina prie oficialios linijos. Šios tendencijos ypač ryškios po pirmos organizuotos sportininkų kelionės į Lietuvą, kada „raganų medžioklė" yra pasiekusi aukščiausią intensyvumą, kada visuomenėje siaučia baimė išsitarti už santykiavimą. Ir tai yra pačios išeivijos, o ne Kremliaus padaras. Paradoksiška, bet Clevelando veiksnių formulė dėl santykių yra tik Kremliui, o ne lietuvių tautos laisvės aspiracijoms naudinga. Nesunku įžiūrėti istorijoje faktą, kad politiniai judėjimai kaip tik yra gyvenimo suplėšomi, kada judėjimo principai tampa fetišais.

Tuo nenoriu pasakyti, kad reikia atsisakyti, kaip vienas intelektualas pastebėjo, „valstybingumo". Legalus Lietuvos statusas yra nepaprastos svarbos ir jį reikia visomis išgalėmis bandyti išlaikyti. Legalistinė pozicija tačiau tampa kenksminga, kada ji paneigia kitus kelius į laisvę. Ilgo laiko laisvės kovos perspektyvoje nemažiau, jei ne daugiau svarbu pasidaro ir tautinės gyvybės išlaikymas, tiek krašte, tiek išeivijoje. „Valstybininko" ir „tautininko" politikos yra abi svarbios, yra du paralelūs ir vienas kitam neprieštaraują keliai į tą patį laisvės idealą. Pabrėžimas vieno kelio nereiškia kito atsisakymo. Politikoje neišvengiama keisti ėjimų prioritetą, nes kas tikslu ir veiksminga vienose istorinėse sąlygose, dažnai tampa neveiksminga ir anachronistiška kitose. Dėl aukščiau minėtų priežasčių ne tik politikai, bet ir plačioji visuomenė dar nevisai tai pajėgia suprasti, ir kiekvieną sąlytį su tauta pergyvena lyg didžiausią tautinių interesų išdavimą. O kad tai nepagrįsta baimė, rodo kad ir krepšininkų pasivažinėjimas po Lietuvą, ir

bendrai faktas, kad jau gana platūs ryšiai su Lietuvos žmonėmis nepasirodė esą kenksmingi tautiniams interesams.

Ypač jaunesnioji karta, kurios politinio išeivio mentalitetas nėra taip daug palietęs ir kuri lengviau pajuto istorinių aplinkybių kaitą, yra blaiviau supratusi išeivijos rolę tautos istorijoje ir priima reikalingais ir „valstybininko" ir „tautininko" kelius. Tai ryškiai atsispindėjo Jaunimo Kongreso eigoje ir rezoliucijose. Nenuostabu, kad tos rezoliucijos „oficialiosios" visuomenės buvo ir puolamos ir ignoruojamos. Verta tad atmintinai pacituoti keleta Jaunimo Kongreso rezoliucijų punktų:

1. *Ilgalaikėje laisvės kovoje šalia politinio elemento iškyla ypač svarbus kultūrinis tautinės sąmonės išlaikymo tikslas. Didžioji dalis pastangų turi būti skirta tautinės kultūros ugdymui, kad, nežiūrint laisvės kovos ilgio, liktų sąmoninga tauta tautinei nepriklausomybei atstatyti.*

3. *Siekdami visomis jėgomis padėti savo tautai laisvės kovoje, turime kreipti ypatingą dėmesį į okupuotą Lietuvą, visomis išgalėmis stiprinti jos žmonių ryšius su Vakarais ir palaikyti jos laisvės ir nepriklausomybės viltis.*

5. *Santykiuose su okupuota Lietuva reikia skirti lietuvių tautą nuo jėga primesto sovietinio režimo. Kaip caristinėje, taip ir sovietinėje priespaudoje rusai nepajėgė ir nepajėgs užgniaužti tautos kūrybinės dvasios. Tai, kas šiandieną teigiamo Lietuvoje pasiekiama, yra tautos kūrybingumo pasireiškimas, o ne okupanto darbai. Neigiamas lietuvių tautos kūrybos pastangų vertinimas yra pagalba rusiškam komunizmui naikinant tautinius skirtumus ir kuriant vientautę imperiją.*

6. *Privalome sudaryti ir išnaudoti visas galimybes Vakarų pasaulio sampratoms ko plačiausiai pasklisti lietuvių tautoje. Jos yra mūsų priemonės lietuvių tautos laisvės troškimams skatinti. Turi būti stiprinamos ir plečiamos radio transliacijos į Lietuvą, ruoština speciali spauda tautai, išnaudotini asmeniniai ryšiai ir visos kitos priemonės, kurios stiprina tautinę lietuvių sąmonę ir ugdo laisvės troškimą Lietuvoj.*

7. *Lietuvos valstybės suvereninių teisių faktinis atstatymas ir sovietų okupacijos nepripažinimo užtikrinimas JAV ir kitose Vakarų valstybėse yra ir toliau kertinis išeivijos uždavinys. Naujų draugų ir Lietuvos laisvės darbo talkininkų ieškojimas visose pasaulio tautose turi tapti pagrindiniu darbu, įjungiant į jį visas išeivijos jėgas ir kartas.*

Santykiai su kraštu reikalingi dėl dviejų priežasčių. Pirma, be ryšio su tauta jokia išeivija negali ilgesniam laikui pratęsti savo tautinio identiteto. Mūsų lietuvybės išlaikymo viltys yra nepagrįstos be funkcinio ryšio su tauta, kuri, nors ir okupacinėje padėtyje, vistik kūrybiškai kol kas išsilaiko. Antra, išeivijos gali būti veiksniu tautos istorijoje, tik jei jos bus kontakte su tauta. Be sąlyčio neįmanoma tautos vystymąsi įtakoti. Santykių paneigimas tad yra tolygus savo istorinės rolės atsisakymui.

II. *Pagrindiniai faktai apie krepšininkų kelionę Lietuvon*

Amerikos lietuvių krepšininkų turistinė-sportinė išvyka į Lietuvą 1967 m. rugpiūčio antroje pusėje buvo pirmas didesnės jaunimo grupės atsilankymas ir pabendravimas su Lietuvos sportiniu jaunimu. Išvyka buvo iš Amerikos palydėta isteriškos lietuvių spaudos ir oficialiųjų sluoksnių reakcijos. Bendrai paėmus, ši privačiai organizuota išvyka, neįvėlusi jokios išeivijos organizacijos, buvo vienašališkai spaudos aiškinama, vengiant patikrinti žinias ir dažnai skelbiant jei ne nesąmones, tai bent nepagrįstus ir nepatvirtintus gandus. Kiek šio straipsnio autoriui žinoma, išvykos koordinatoriai buvo nutarę jokių viešų pranešimų nedaryti, nes jie šią išvyką laikė privačiu reikalu. Bet pasipylus spaudoje įvairiausiems spėliojimams ir įtarimams, išvykos koordinatoriai paskelbė visuomenei pagrindinius išvykos organizavimo faktus, kad bent iš dalies atitaisius skelbiamas insinuacijas. Šis vienintelis viešas pareiškimas tačiau buvo atspausdintas tik *Drauge* ir *Vienybėje*. Kad skaitytojui būtų aiškiau, apie ką kalbėsime vėliau, pateikiame šį pranešimą ištisai.

1. Amerikos lietuviai visuomet nuoširdžiai santykiavo su tauta krašte. Vienas iš gražiausių tų ryšių ir paramos lietuvių tautai pavyzdžių buvo Amerikos lietuvių krepšininkų pagalba Lietuvai Europos krepšinio pirmenybėse 1937 metais. Šiam įvykiui atžymėti ir tęsti Amerikos lietuvių tradicinius privačius ryšius su tauta krašte yra organizuojama Amerikos lietuvių krepšininkų turistinė-sportinė kelionė Lietuvon, kuri įvyksta š. m. rugpjūčio 14 — rugsėjo 3 dd. Mūsų krepšininkai yra kviečiami ir laukiami kaip svečiai Lietuvos Krepšinio Federacijos, kuri sudarys mūsiškiams sąlygas parungtyniauti su įvairiomis krepšinio komandomis, bei tiesioginiai susipažinti su iškiliaisiais lietuviais sportininkais ir aplankyti savo net niekada nematytas gimines. Išvykoje dalyvauja dešimt krepšininkų ir

penki sporto vadovai-palydovai, kurie padės krepšininkams tinkamai Lietuvoje pasireikšti. Krepšinio rungtynės bus Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Klaipėdoje ir kitur.

2. Išvykos mintis ir iniciatyva kilo iš kelių Amerikos lietuvių sportiniame gyvenime dalyvaujančių sportininkų. Pabrėžtina, kad išvyką organizuoja privačių asmenų-rėmėjų grupė ir jos vykdyme nedalyvauja jokia išeivijos sportinė, kultūrinė ar politinė organizacija. Išvykos koordinatoriai yra: Rytas Babickas, Rimantas Dirvonis, Vytautas Germanas, Jonas Kaunas, Raimundas Mieželis, Jonas Račkauskas, dr. Tomas Remeikis ir Romas Stakauskas. Į išvykos rėmėjų tarpą jau yra įsijungę visa eilė Amerikos lietuvių visų kartų asmenų, jų tarpe nemažai ir neseniai atvykusių iš Lietuvos nuolatiniam apsigyvenimui čia. Pradinį šių rėmėjų sąrašą sudaro: kapt. R. Aleksiūnas, B. Andriukaitis, R. Aninkevičius, dr. J. Anysas, R. Babickas, A. Barakauskas, V. Bazis-Baziliauskas, R. Blinstrubas, dr. G. Byla, E. Čelkis, Z. Degutis, R. Dirvonis, A. Gelažius, V. Germanas, dr. Giedraitis, dr. A. Gleveckas, A. Gureckas, V. Karpuška, J. Kaunas, dr. F. Kaunas, A. Kleinaitis, R. Kožėnas, J. Kregždys, T. Leonas, N. Martinka, dr. P. Mažeika, V. Martinaitis, V. Meménas, R. Mieželis, V. Mikūnas, R. Misiūnas, L. Mockūnas, G. Moors, P. Naris, dr. A. Paulius, V. Pauperas, dr. A. Petkus, G. Procuta, Z. Puzinauskas, dr. L. Ragas, J. Račkauskas, dr. J. Ramonas, dr. Z. Rekašius, dr. T. Remeikis, R. Stakauskas, L. Stankaitis, D. Stakytė, D. Šatas, A. Šenbergas, R. Šliažas, dr. J. Šmulkštys, dr. V. Užgiris, V. Vepštas, R. Vėžys, A. Vosylius, Z. Žiupsnys, S. Zubkus.)*

3. Išvykos kelionės išlaidos sieks $12.000. Visi reikiami pinigai bus sutelkti privačiu keliu tik iš išvykai pritariančiųjų rėmėjų Amerikoje ir Kanadoje. Visi JAV gyvenantieji rėmėjai savo įnašus išvykai gali nusirašyti nuo pajamų mokesčių, nes įnašai šiai išvykai yra klasifikuoti kaip „income tax deductible contribution".

4. Ši išvyka, kaip išeinanti iš privačios žmonių iniciatyvos, yra remiama privačios amerikiečių organizacijos People to People Inc., kurios tikslas yra privataus tarptautinio žmo-

---

*) Du ar trys iš šiame sąraše paminėtųjų vėliau laikraščiuose pareiškė išvykai „šiuo metu" nepritarią. Sąraše nepaminėtiesiems pareikšti išvykai pritarimą spauda, žinoma, neleido. *Red.*

nių santykiavimo skatinimas. Šios organizacijos Garbės Pirmininku yra JAV Prezidentas Lyndon B. Johnson, o jos įkūrėjas ir Direktorių Tarybos Pirmininkas yra gen. Dwight D. Eisenhower. Taip pat, kad vėliau išvykoje dalyvaujantiems sportininkams nesusidarytų sunkumų dėl mėgėjo sportininko statuso, yra gautas oficialus Amateur Athletic Union of the United States leidimas jiems šioje išvykoje dalyvauti.

5. Išvyka yra grynai turistinė-sportinė ir jos dalyviai jokioje politinėje ar šventinėje manifestacijoje Lietuvoje nedalyvaus.

6. Spaudoje pasirodę komentarai, kad ši išvyka neigia esamą Lietuvos legalų statusą, neturi jokio pagrindo tarptautinėje teisėje. Valstybės pripažinimas ar nepripažinimas yra valstybinis aktas ir privačių asmenų ar privačių grupių veiksmai esamam legaliam statusui neturi jokios reikšmės. Tai daug kartų yra nurodęs JAV Valstybės Departamentas savo pasisakymuose dėl turistinių ryšių bei konsularinės sutarties. Teigimai, kad sportininkų turistinė išvyka į Lietuvą kenkia Lietuvos statusui yra paprastas nesusigaudymas tarptautinėje teisėje ir politikoje.

7. Išvykos koordinatoriai teigia, kad Amerikos lietuvių krepšininkų turistinė išvyka į Lietuvą yra privatus ir paprastas lietuvio su lietuviu susitikimas. Tuo išvyka ir lieka išeivijos priimtuose „privataus bendravimo" rėmuose. Išvyka neturi jokių ryšių su išeivijos visuomeninėmis organizacijomis ir yra vykdoma visiškai privačiu pagrindu. Primintini taip pat ir Jaunimo Kongreso nutarimai, kurie pabrėžia, kad reikia „visomis išgalėmis stiprinti jos (Lietuvos) žmonių ryšius su Vakarais" ir kad santykiuose su kraštu reikia skirti tautą nuo režimo. Išvykos idėja yra pilnai sutaikoma su Jaunimo Kongreso nutarimais ir yra net jų įtaigojama. Tokie asmeniški lietuvio su lietuviu ryšiai jokiu būdu negali reikšti išeivijos pagrindinių siekių atsisakymo, ką šios išvykos rėmėjai ypač pabrėžia. Savo meile ir ištikimybe Lietuvai ir lietuvių tautai išvykos dalyviai, koordinatoriai ir rėmėjai neabejoja. Tvirtai tikime, kad ir plačioji lietuvių išeivija lydės šią išvyką tokia pačia lietuviškosios meilės dvasia.

Išvykos koordinatoriai

III. *Argumentai prieš išvyką*

Tokie yra pagrindiniai išvykos organizavimo faktai. Vienašališkose diskusijose spaudoje buvo teigiama, kad išvyka nepageidautina ar net smerktina, nes ji pažeidžianti Lietuvos tarp-

tautinę padėtį, esanti ne privačiu pagrindu organizuojama, būsianti panaudota komunistų propagandai ir revoliucijos paminėjimui, ir ardanti išeivijos vienybę. Į kiekvieną iš tų argumentų verta detaliau pasižiūrėti ir bandyti nustatyti jų vertę.

a. *Išvyka ir Lietuvos tarptautinė teisinė padėtis.* Garsioji 1966 m. Clevelande priimta rezoliucija santykių klausimu teigia:

> *Visų lietuvių yra tautinė pareiga vengti bet kurių veiksmų, kurie galėtų kenkti Lietuvos respublikos tęstinumui ir tiesiog ar netiesiog talkintų okupantui įteisinti savo agresiją prieš Lietuvą... Įgalindami laisvuosius lietuvius šiek tiek bendrauti su pavergtaisiais, okupantas siekia laisvuosius lietuvius pripratinti prie Lietuvos užgrobimo ir jo pripažinimo. Okupantas siekia laisvųjų lietuvių bendravimą su pavergtaisiais savo broliais paversti talkininkavimu okupacijai ir Lietuvos inkorporacijai į Sovietų Rusiją... Okupuotoje Lietuvoje yra tik vadinamos „LTSR" įstaigos ir organizacijos. O laisvųjų lietuvių bendravimas su vadinamos „LTSR" pareigūnais, įstaigomis ar organizacijomis būtų tolygus Lietuvos respublikos tęstinumo ir Lietuvos įjungimo į Sovietų Rusiją nepripažinimo atsisakymui.*

Atseit, joks santykiavimas, nuosekliai rezoliuciją taikant, nėra leistinas, nes jis įvelia vienokiu ar kitokiu būdu sovietines įstaigas (net ir turistas Lietuvon turi prašyti vizos iš Sovietų ambasados) ir todėl turi neigiamų pasekmių Lietuvos teisinei padėčiai(? !).

VLIKas savo pareiškime dėl krepšininkų sportinės-turistinės išvykos į Lietuvą išėjo prieš tą išvyką kaip tik pasiremdamas aukščiau išdėstytais argumentais — kadangi kvietimas gautas iš „Lietuvos Krepšinio Federacijos", atseit, iš „LTSR" įstaigos. Kaip savo pareiškime VLIKas teigė, „Taigi bendravimas su okupuotoj Lietuvoj esančiom institucijomis bei organizacijomis nėra bendravimas su pavergta tauta, o talkininkavimas okupantui griauti Lietuvos valstybės tęstinumą bei silpninti mūsų laisvės kovos ryžtą".

Kokie yra tokios pozicijos pagrindai tarptautinėje teisėje? Ar iš tikrųjų santykiai su tauta ar net kaip sakoma su „LTSR" institucijom gali reikšti okupacijos įteisinimą?

Pirmoje vietoje reikia pabrėžti, kad tarptautinė teisė ir praktika kategoriškai atmeta teigimą, jog privatūs veiksmai (tiek individų, tiek organizacijų) gali nustatyti valstybės pripažinimą ar nepripažinimą. Tarptautinėje teisėje tik valstybi-

niai aktai nustato suvereniteto buvimą ar nebuvimą. Išeivija gi, tarptautinės teisės požiūriu, neturi valstybinių institucijų (Lietuvos Diplomatinė Tarnyba yra ne išeivijos, bet Lietuvos Respublikos institucija), ir todėl bet kokie išeivijos veiksmai, net ir pačio VLIKo, sakysim, prašymas okupaciją pripažinti, neturėtų teisinių pasėkų. Todėl reikia protestuoti prieš tokį sąmoningą lietuvių visuomenės klaidinimą!

Reikia toliau pabrėžti, kad net valstybiniai aktai nebūtinai veda prie kokiam nors režimui suvereninių teisių į okupuotą kraštą pripažinimo. Pavyzdžiui, valstybiniai santykiai tarp Vakarų ir Rytų Vokietijų nėra privedę prie Rytų Vokietijos pripažinimo. Valstybiniame veiksme turi būti aiški ir pozityvi indikacija, kad veiksmas reiškia pripažinimą. Tai aiškiai yra nurodęs ir JAV Valstybės Departamentas ryšium su konsularinės sutarties su Sovietų Sąjunga ratifikacija ir to pasėkas Pabaltijo teisinei padėčiai. Valstybės Departamento Pasekretorius Kongreso Reikalams Douglas MacArthur II yra tuo klausimu pareiškęs: „Estijos, Latvijos ir Lietuvos įjungimo į TSRS pripažinimas, kaip ir visi pripažinimo atvejai, reikalautų arba teigiamo pasisakymo ta prasme, arba teigiamo akto, aiškiai rodančio intenciją pripažinti".

Panašus buvo JAV Valstybės Departamento atsakymas ir į užklausimą, ar sportininkų išvyka gali pakenkti teisinei Lietuvos padėčiai. Atsakymas, išgautas Šiaurės Amerikos Lietuvių Studentų Sąjungos Centro Valdybos Pirmininko Pauliaus Žygo, buvo išsiuntinėtas visai išeivijos spaudai. Jis buvo atspausdintas tik *Dirvoj* ir *Vienybėje*. *ELTA*, kuri paprastai Valstybės Departamento pranešimus atspausdina, atsisakė tai padaryti, nes, kaip matyti iš pasisakymo, VLIKo legalistinės tezės dėl privačių santykių Valstybės Departamento yra visiškai atmestos. Kadangi atsakymas nebuvo plačiai paskelbtas, jo išverstą tekstą verta pateikti ištisai.

Mielas p. Žygai:

Dėkoju už Jūsų birželio mėn. 15 d. laišką, liečiantį galimą Amerikos lietuvių krepšininkų kelionę į Lietuvą.

Jūs esate teisingas savo supratime, kad Valstybės Departamentas laiko šios kelionės rėmimą visai privačiu reikalu ir kad ji nevyks mūsų pasikeitimų su Sovietų Sąjunga sutarties rėmuose. Kaip Jūs žinote, Jungtinių Valstybių Vyriausybė nepripažįsta priverstinio Baltijos Valstybių įjungimo į Sovietų Sąjungą.

Privatūs Jungtinių Valstybių piliečiai, žinoma, yra laisvi

keliauti Rytų Europoje, ir šios Vyriausybės politika yra žiūrėti simpatingai į privačiai pradėtus ir remiamus kontaktus su Rytų Europos žmonėmis. Tokie privatūs veiksmai jokiu būdu nekeičia ir nepakerta Jungtinių Valstybių stiprios ir nuoseklios nepripažinimo politikos, kiek tai liečia Sovietų prievartinę Baltijos Valstybių aneksiją. Šių valstybių inkorporacijos pripažinimas reikalautų iš Jungtinių Valstybių pozityvaus pareiškimo ar veiksmo, ir pavienių Jungtinių Valstybių piliečių veiksmai nereiškia pripažinimo.

Nuoširdžiai Jūsų,
Walter J. Stoessel, Jr.,
Europos Reikalų Pasekretorius

Kaip ir valstybinėje, taip ir privatinėje plotmėje, okupacijos pripažinimas yra intencijos dalykas. Yra pilnai sutaikomos okupacijos nepripažinimo ir santykių su kraštu pozicijos. Tik tokie santykiai nepriimtini, kurie okupaciją pripažįsta. Todėl, kol išeivija savo santykiais su tautos kamienu neturi intencijos okupaciją įteisinti, tol tokio įteisinimo ir negali būti. Tuo pačiu metu išeivija gali ir santykiauti, ir politiškai remti valstybių okupacijos nepripažinimą.

Kai kas argumentuoja, jog faktiškas privatus individų ar grupių santykis su tauta yra priešingas lietuvių tautos interesams, nes tokie veiksmai politiškai padeda, sakysim, JAV Valstybės Departamentui, okupaciją pripažinti, kada jis to panorės. Čia iškyla išeivijos pajėgumo nustatyti Amerikos ar kurios kitos valstybės užsienio politiką klausimas. Pirmoje vietoje, kol išeivija nėra okupacijos priėmusi, ji gali politiškai įtakoti Valstybės Departamentą tokią politiką išlaikyti. Iš kitos pusės, turėtume suprasti savo jėgų ribotumą. Amerikos politika pagrįsta jos gyvybiniais interesais. Ir jei Amerikos gyvybiniai interesai bus įvelti, pvz. galimame Amerikos-Rusijos pagrindinių problemų Europoje sprendime, joks spaudimas į Valstybės Departamentą nepadės. Prisimintini šį klausimą įvėlę Vatikano, aukso ir konsularinės sutarties atvejai, kad suprastume, jog išeivijos spaudimas yra tiek efektyvus, kiek siekiama politika suderinama su valstybių interesais.

Mes per dažnai save apgaudinėjame legalistiniu ir moralistiniu požiūriu į tarptautinės politikos esmę. Teisė ir moralė turi savo vietą terptautiniuose santykiuose, bet jie politikos nenustato ir yra įgyvendinami tiek, kiek jie susiderina su valstybiniais interesais. Nėra nieko nuostabaus, kada mūsų legalinis ir moralinis skundas prieš okupantą neranda jokio at-

garsio net Jungtinėse Tautose, kurios neva tai tarpvalstybinius santykius turėtų paversti įstatymų objektu. Pono Lozoraičio skundas U Thant dėl Diržinskaitės-Piliušenko gali turėti reikšmės tik pačiam skundėjui, suteikdamas jam moralinę satisfakciją. Jau vien tik šios padėties supratimas turėtų paneigti perdėtai legalistinę ir moralistinę politiką, kurią išeivijos veiksniai praktikuoja. Kare, sako, viskas galima ir bandytina. Mes tačiau, pavyzdžiui, dėl savo moralinio požiūrio nedrįstame eiti ginti savo interesų į komunistines ambasadas. Su velniu riešutauti nevalia!

b. *Išvyka ir „privatumo" sąvoka.* Minėta Clevelande veiksnių priimta rezoliucija daro skirtumą tarp „privačių" ir ne privačių ryšių. Joje pvz. pasakyta, kad „Tautinė drausmė reikalauja tol, kol Sovietų Rusija Lietuvą laikys okupuotą ir paverstą Sovietų Sąjungos dalimi, laisvieji lietuviai ribotųsi privačiu bendravimu". Gaila, rezoliucijoje „privatumo" sąvoka nėra apibrėžta. Dėl to rezoliucijoje randame nenuoseklumų, jei ne priešingybių. Pirmoje vietoje, neaišku kaip „privatūs" santykiai iš viso įmanomi, nes tokio dalyko kaip „privatūs" totalinėje visuomenėje apskritai nėra ir, be to, neįmanoma apseiti be kontakto su sovietinėmis institucijomis. Net turistas, pagal rezoliuciją, nusikalsta „tautinei drausmei", nes jis turi prašyti vizos iš Sovietų Sąjungos ambasados ir paklusti Intouristo taisyklėms. Čia ne vien su „LTSR" institucijomis santykiaujama, bet ir su paties okupanto. Leisti „privačius" santykius ir tuo pačiu neleisti sąlyčio su sovietinėmis institucijomis yra paprasčiausia priešingybė.

Antra problema, kylanti iš santykių formulės, yra ta, kad kiek tai liečia išeiviją, nėra kitokių galimų santykių su kraštu kaip tik „privatūs". Jau buvo nurodyta, kad teisiniu požiūriu išeivija neturi „valstybinių" institucijų ar asmenų.

Tad kaip čia dabar suprasti, kas „privatu" ir kas ne pagal VLIKo rezoliucijas? Iš pasisakymo prieš krepšininkų išvyką aiškėja, jog išvyka „išena iš privataus bendravimo ir pereina į santykiavimą su okupantu", kadangi yra įsteigta American Lithuanian Sports and Cultural Activities Committee, atseit, organizacija, ir palaikomas ryšys su Lietuvos TSR Krepšinio Federacija, atseit „LTSR" įstaiga. Kiek tai liečia santykį su sovietinėmis įstaigomis, jau buvo nurodyta, kad net turistas be to negali apsieiti. Kiek tai liečia išeiviją, iš pasisakymo dėl išvykos, atrodo, privatumą nustato arba organizuotumas arba dalyvių skaičius. Jei, pavyzdžiui, vienas žmogus nuvažiuoja į Lietuvą ir ten parodo savo kūrinius dailės parodoje — ar tai

privatu ar ne? O jei du dailininkai tai padaro — kaip tada? O jei dviejų dailininkų meno paroda nuvežama į Lietuvą American Lithuanian Sports and Cultural Activities Committee — kaip tada? Neišvengiamai prieisime prie absurdiškų plonybių, darydami tokias distinkcijas tarp „privataus" veiksmo ir neprivataus, kurias neva tai bando daryti cituota rezoliucija.

Kaip jau buvo pabrėžta, teisiniai organizacijų santykiai yra lygiai tiek pat „privatūs" kaip ir individų. Nedarykime bereikalingų ir nepagrįstų teigimų, kad organizuoti santykiai lyg tai prilygtų „valstybiniams" santykiams. Net ir tokiu atveju, be intencijos sovietinį režimą pripažinti, okupacija nebūtų įteisinta. Be to, grupinis santykiavimas skiriasi nuo individualinio, kalbamo klausimo kontekste, ne esminiai arba kokybiniai, bet laipsniškai arba kiekybiniai. Nuosekliai taikant Clevelande priimtą rezoliuciją, santykiai tiek pavieniu tiek grupiniu pagrindu yra draudžiami, nes neįmanoma ir vienu ir antru atveju apseiti be sąlyčio su „okupacinėmis įstaigomis".

Privatumo sutapatinimas su individu yra ekstremiškai siaura pažiūra, svetima anglo-saksiškai teisei ir atvirai visuomenei. Išeivijos visuomenė, deja, kaip tik tokias tendencijas rodo. Dviejų žmonių pasikalbėjimas dažnai tampa visuomeniniu (jei ne „valstybiniu") aktu. Išeivija dar nepajėgė atsikratyti organinės visuomenės ideologijos, kurią atsivežė iš Lietuvos. Detališkai miniatūroje atsikūrus Lietuvoje egzistavusią socialinę santvarką, siekiama organiškai integruoti visus. Organinėje visuomenėje „privatumas" yra beveik išnykęs, nes viskas turi visuomeninės reikšmės ir visuomeninis gėris yra individo gėris. Pluralizmas ir individualizmas tampa organinės integracijos aukomis. Mūsų išeivijoje tokios tendencijos labai ryškios. Bet koks organizuotas (daugiau kaip vieno žmogaus) ar net privatus veiksmas tampa visuomeniniu ir todėl sankcionuotinu ar pasmerktinu egzistuojančių „vyriausybinių" organu. Taip ir krepšininkų išvyką į Lietuvą veiksniai ir spauda nepajėgė laikyti privačia, taip ir privatus pasimatymas su Vilniaus Universiteto rektoriumi beveik suardė Jaunimo Kongresą. Priėjome ir prie absurdiškų sprendimų, kada net pats „vyriausias politinis veiksnys" atsiduria krizėje vien dėl to, kad kai kurie jo nariai netyčia atsidūrė toje pačioje salėje su „okupanto agentu". Įgauname uždaros ir organinės visuomenės pobūdį, kada reikalaujame kiekvieno žingsnio patvirtinimo „iš aukščiau" ir prarandame toleranciją tiems, kurie nesilaiko „tautinės drausmės normų" ar Clevelande priimtų nutarimų. Viso šito pasėkoje surandame savo tarpe tiek daug „komuna-

rų", „išdavikų", „kolaborantų", „paraudonavusių", jog, anot vieno blaiviai galvojančio visuomenininko, reikia visiems raudonuoti iš gėdos. Išeivija susinaikins save, jei, gyvendama atviroje visuomenėje, save bandys organizuoti fašizmu atsiduodančia organinės visuomenės ideologija, jei ji pasmerks pluralizmą ir suvisuomenins visus veiksmus.

c. *Išvyka ir išeivijos „vienybės" sąvoka.* PLB Valdyba savo pasisakyme apie krepšininkų išvyką jai nepritarė, nes ji „skaldytų dėl Lietuvos laisvės kovojančią išeivijos lietuvių visuomenę". Nejaugi tuo pačiu norėta pasakyti, kad tie, kurie išvyką remia ir joje dalyvauja, yra tos laisvės atsisakę? Apie „tautinę drausmę" ir „vienybę" mūsų spaudoje daug kalbama, tad verta iš esmės pažvelgti į tų sąvokų reikšmę.

Yra dvi vienybės sąvokos: viena būdinga pluralistinei ir atvirai visuomenei, antra — *monolitinei ir uždarai-organinei* visuomenei. Pirmuoju atveju vienybė suvokiama kaip sutarimas dėl pagrindų ir priėmimas „lojalios opozicijos" kaip pagrindinio principo visuomeniniuose sprendimuose. Antruoju atveju vienybė suvokiama kaip besąlyginis nustatytų normų laikymasis, neprileidžiąs nei opozicijos nei lojalumo galimybių. Tai kontrastas tarp demokratinės ir totalistinės vienybės.

Visas pakeltas triukšmas dėl išvykos pasėkų „vienybei" rodo, kad išeivija, deja, rodo ryškias tendencijas priimti totalistinę vienybės sampratą ir neprileidžia nei pluralistinės politikos nei lojalumo, t. y. tie, kurie iš anksto nustatytos linijos nesilaiko, laikomi nelojaliais ir pasmerktinais. O juk išvykos rėmėjai ir rengėjai ne tik kad neatsisakė, bet ir pabrėžė laisvės ir nepriklausomybės troškimą savo tautai. Jei pluralistinė vienybės sąvoka egzistuotų, niekam net nekiltų klausimas, ar išvyka ardo vienybę ar ne. Vienybę ardo kaip tik tie, kurie, laisvame pasaulyje gyvendami, bando *visiems* primesti savo vienybės normas. Organinės valstybės teorija ir čia pasireiškia.

d. *Išvyka ir komunistinė propaganda.* Spaudoje buvo plačiai argumentuojama, kad, va, „kvaili" sportininkai nuvažiuos ir bus išnaudoti agitpropo ir kitų propagandos įstaigų. Žinoma, tai galėjo atsitikti, *jei* sovietinis režimas to būtų norėjęs, ir *jei* išvykos dalyviai tokiam išnaudojimui būtų pasidavę. Tačiau tokio panaudojimo šansai buvo minimalūs, nes dalyviai aiškiai pabrėžė, kad jie nesileis į bet kokias propagandines situacijas ir kad išvykos tikslas — tiesioginis lietuvio su lietuviu susitikimas. Tai buvo nedviprasmiškai pasakyta įstaigoms Lietuvoje

ir tai iš jų pusės buvo nedviprasmiškai suprasta ir priimta. Šis, galima sakyti, džentelmeno susitarimas, vistik buvo išlaikytas iš abiejų pusių.

Iš perspektyvos matome, kad tikrai buvo daug „propagandos" sovietinėje spaudoje, bet ta propaganda buvo ne komunistiniam režimui ar Kremliaus naudai, o lietuvių tautai. Sovietinė spauda ir žmonės, tiek „privatūs", tiek oficialūs, krepšininkus priėmė kaip brolius iš užjūrio, ilgai lauktus ir ateityje lauktinus svečius. Tai buvo stebėtinai objektyvi ir šilta *propaganda mums*, ypač kai palyginsime išeivijos spaudos „objektyvumą" išvykos atveju. Nereikėjo niekam nei internacionalo giedoti, nei „padus laižyti", nei revoliucijos minėti. Kai kurie išeivijos „patriotai", tiek ekstremiškoj kairėj, tiek dešinėj, tur būt, turėjo smarkiai dėl to nusivilti! Gaila, bet daug kas užmiršta, kad propaganda turi du galus.

IV. *Veiksnių ir visuomenės reakcija*

Politinių ir nepolitinių junginių pasisakymų dėl išvykos pagrindinius argumentus jau svarstėme. Lieka dar pastebėti keletą kitų reakcijos aspektų.

Pirmiausia krinta dėmesin didelis organizacijų skaičius, vienaip ar kitaip pasisakiusių prieš išvyką. Be „didžiųjų" veiksnių — VLIK, PLB, ALT ir ALB — pasisakė ir visa eilė „mažųjų" veiksnių — Lietuvių Tautinio Akademinio Sambūrio Čikagoje Valdyba, L. S. T. Korp! Neo-Lithuania Vyr. Valdyba, ŠALFAS Komitetas, ALT Čikago skyriaus valdyba, ir mažiau tiesioginiai visa eilė partijų ir organizacijų. Atrodytų, kad lietuvių visuomenė išvykai visiškai nepritarė. Nepilnas šiuo reikalu pasisakiusiųjų sąrašas rodo perdėtai supolitintą išeivijos gyvenimą. Neužteko tik politinių veiksnių — jautė kompulsiją pasisakyti ir su politika nieko bendro neturį vienetai. Tai yra jau minėtos organinės visuomenės žymė: kiekvienas veiksmas paliečia visus visuomenės vienetus ir reikalauja iš jų reakcijos. Tokia reakcija sukuria visuomeninės isterijos atmosferą, kurioje „raganų medžioklė" tampa pagrindiniu užsiėmimu (kuris nieko bendro neturi su Lietuvos laisvinimu).

Sveikoje visuomenėje įvairios organizacijos atlieka savo specifines funkcijas. Reakcija į išvyką rodo nemaža patologijos, kada nepolitinės organizacijos randa reikalo „politikuoti". Visiškas visuomeninio gyvenimo supolitinimas veda prie kraštutinio partiškumo ir tuo iškelia pavojų visuomenės lygsvarai. Visuomenės organinė integracija ir politizacija priveda prie

nuolatinių krizių, kai ir mažas nukrypimas nuo „normų" pastebimas ir smerkiamas. Ta krizė apima visas visuomenines plotmes ir todėl labai pavojinga. Pavyzdžiui, krepšininkų išvyką rėmusiems buvo skelbiami ne tik politiniai „pasmerkimai", bet atėjo ir grasinimai, išmesti jų vaikus iš lituanistinių mokyklų. Ar ne dėl to ir iš praėjusio Kultūros Kongreso buvo „išvalyti" visa eilė numatytų kalbėtojų, dėl ko ir PLB Kultūros Taryba suiro?

Atrodytų, kad išmintinga politika bandytų istorines sąlygas kuo pilniausiai išnaudoti siekiamiems tikslams. Tik lanksti ir pragmatiška politika gali būti gera politika. Tik prisiminkime tą politiką, kurią vedė Lietuvos nepriklausomybės akto signatarai. Jie buvo sėkmingi, nes veikė su istorinėmis sąlygomis, o ne jų nežiūrėdami. Santykių su kraštu atveju politiniai veiksniai daugiau laimėtų tų santykių neneigdami, nes jie ne nuo veiksnių priklauso ir tikriausiai jie dar daugiau plėsis (jei neįvyks radikalių pasikeitimų sovietiniame režime), o atvirkščiai, santykius bandytų išnaudoti lietuvių tautos reikalams. Paradoksiška, kad vadinamoje geležinėje uždangoje atsiradus plyšiams, patys pasistatėme sau politinę sieną nuo tautos, panaudodami tam nepagrįstus legalistinius argumentus.

Nežiūrint beveik isteriškos veiksnių reakcijos, yra abejotina, ar plačioji „neoficialioji" lietuvių visuomenė santykius su tauta taip pergyvena. Vien tas faktas, kad ta visuomenė labai dosniai parėmė išvyką, rodo kitokį nusistatymą negu rasime veiksnių pareiškimuose ar spaudos vedamuosiuose. Prisimintina ir tas didelis organizacijų skaičius, kurios klausimą svarstė ir nerado reikalo prieš išvyką pasisakyti; prisimintinas ir Jaunimo Kongresas, kuris santykius kaip tik teigiamai įvertino ir net juos įtaigojo.

Iš viso to ryškėja du išeivijos veidai — isteriškai nusiteikęs „oficialusis" ir šaltai, skeptiškai besišypsąs „neoficialusis" veidas. („Pritariu išvykai, bet rėmėjų sąraše pasirašyti negaliu, nes tai sunaikins mano politinį efektyvumą"). Mūsų gyvenime tai pavojingas reikalas. Skilimas tarp vadų ir masės prives prie visiško išeivijos bankroto. Visuomenei vadovauti įmanoma ne iš paskos ir atitrūkus bėgant, bet kartu ir jos viduje einant!

V. *Pabaigai*

Jei kam atrodytų, kad čia pasakyti žodžiai yra per aštrūs (jie iš tikro aštrūs ir yra), siūlyčiau pažvelgti į mūsų spaudoje paskelbtus straipsnius, rezoliucijas, pasisakymus, vienas kitą

koliojimus ir pravardžiavimus, ir apskritai raganavimo siaubą. Visa tai rodo nemaža patologijos, kurią reikia suprasti ir pašalinti, jei išeivija nori pasilikti vieninga, sveika ir veiksminga savo kovoje už laisvę. Čia pateikti samprotavimai to ir tesiekia.

Audrius Pykalis

ATSIŲSTA PAMINĖTI

1) Kazys Almenas, *Gyvenimas tai kekė vyšnių* (Chicago: Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo Fondas, 1967). Birutės Bulotaitės aplankas.
2) *Books Abroad*, An International Literary Quarterly, Summer ir Autumn, 1967, Winter, 1968. University of Oklahoma leidžiamas ir *Metmenų* bendradarbio esto prof. Ivar Ivasko redaguojamas neanglų kalbom pasirodančiai literatūrai skirtas tarptautinis žurnalas nuo 1968 m. žiemos numerio yra įsivedęs ugro-finų ir baltų literatūrai skirtą apžvalgų skyrių, o redakcijos kolektyvo narių skelbiamas Rimvydas Šilbajoris, nuolat recenzuojąs lietuvių knygas, vėliausiame numeryje — Antano Škėmos *Raštų* I t.
3) *Film Culture*, Nr. 44.
4) A. J. Greimas, *Modelli semiologici* (Argalìa Editore Urbino, 1967).
5) *Jaunā gaita*, Nr. 64 ir 65.
6) JAV Lietuvių Bendruomenės Tarybos 1967 m. gruodžio mėn. Sesijos Rezoliucijos.
7) *Lituanus*, 1967, Nr. 2.
8) *Mūsų sparnai*, 1967 gruodis, Nr. 23.
9) Pedagoginis Lituanistikos Institutas. Siūlymai III Kultūros Kongresui. Čikaga, 1967.
10) Vladas Šlaitas, *34 eilėraščiai* (Boston: Juozas Kapočius, 1967). Pauliaus Jurkaus viršelis.
11) *Technikos žodis*, 1967, Nr. 5 ir 6.
12) *Treji vārti*, 1967, Nr. 5 ir 6.

RUSIFIKACIJOS REIŠKINIAI LIETUVOJE: II

Keletas pastabų Ant. Venclovai ir kitiems draugams

Šalia chroniško vadovėlių trūkumo, nemažiau kenksmingas faktorius lietuvių kalbos ir literatūros mokymui vidurinėje mokykloje yra nepakankamas tų dalykų pamokų skaičius mokymo programoje. Čia taip pat ryški rusifikacijos įtaka. „Pavartykime mūsų programas. Jos sudarytos tuo pačiu chronologiniu principu, kaip ir RTFSR [Rusijos Federacijos] mokyklų programos. To paties principo laikomasi ir naujose programose, pagal kurias 9-11 klasėse pradėsime dirbti sekančiais metais. Ši programa papildyta rusų bei tarybinės literatūros kūriniais. *Pagal naują programą bus tik rusų literatūrinių skaitinių pamokos, o žymiuosius rusų literatūros kūrinius nagrinėsime per lietuvių literatūros pamokas. Be to, lietuvių literatūros pamokose turėsime nagrinėti užsienio literatūros kūrinius, pradedant Homero Odisėja 9 klasėje.*"[57]) Keleta metų vėliau „mes susiduriame su keistu reiškiniu: reorganizuojant mokyklą, *literatūros pamokų kiekis mažėjo, o programos platėjo.* Šalia lietuvių literatūros istorijos buvo dar įvestas užsienio ir rusų literatūros istorijos kursas. Tai jau kažkas panašaus į bandymą milžiną apvilkti vaiko marškinėliais".[58])

Ypač vyresnėse klasėse (9-11), kada susiformuoja sąmoningesnė moksleivijos pažiūra į literatūrą ir gilesnis jos pergyvenimas, rusų kalba ir literatūra nustumia lietuvių literatūrą

57) *Literatūra ir Menas*, 1962 gruodžio 22. (Mano pabraukta).
58) V. Auryla, *op. cit.*, psl. 148. (Mano pabraukta).

ir ypač kalbą į antrą vietą. Toks švietimo programos suformulavimas kėsinasi sunaikinti lietuvių tautinį integralumą ir paneigia bet kokį, kad ir tarybinį, Lietuvos suverenumą.[59]) Vidurinės mokyklos paskutinėse (9-11) klasėse lietuvių kalbai skirtos 88 pamokos, o rusų — 179.[60]) Seka pamokų skaičius, skirtas lietuvių, rusų ir visuotinos literatūros rašytojų kūrybai nagrinėti 9-11 klasėse:[61])

Lietuvių rašytojai	
Cvirka	12
Nėris	10
Donelaitis	9
Mykolaitis-Putinas	9
Krėvė	8
Maironis	8
Vaičaitis	8
Vienuolis	7
Vaižgantas	6
Baranauskas	5
Kudirka	5
Montvila	5
Strazdas	5
Baltušis	3
Gudaitis-Guzevičius	3
Mieželaitis	3
Simonaitytė	3
Tilvytis	3
Venclova	3
Viso	115

Rusų rašytojai	
Gorkij	37
Majakovskij	24
Puškin	20
Lermontov	15
Šolochov	13
Gogol	12
Turgenev	10
Fadejev	6
Tvardovskij	5
Simonov	2
Viso	144

Visuotinos literatūros rašytojai	
Goethe	5
Mickiewicz	5
Shakespeare	5
Byron	4
Moliere	3
Viso	22

59) „Už TSRS Konstitucijos 14-jo straipsnio (liečiančio gynybą, tarptautinius santykius, sutartis, ir t. t. R. T.) ribų Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika valstybinę valdžią vykdo savarankiškai, visiškai išlaikydama savo suverenines teises". *Lietuvos Tarybų Socialinės Respublikos Konstitucija*, II skyrius, 13 straipsnis.

60) „Programiniai nurodymai lietuvių dėstomąja kalba bendrojo lavinimo mokykloms 1965-1966 mokslo metams", *Tarybinis Mokytojas*, 1965 rugpiūčio 22.

61) *Ibid.* Išskyrus dalį Gorkiui, Majakovskiui ir Šolochovui nagrinėti skirtų pamokų, rusų literatūra lietuviškose mokyklose dėstoma rusų kalba. *Ibid.*, ir *Pergalė*, 1966, Nr. 4, psl. 154.

Pamokų skaičius programoje, skirtas atskirų rašytojų kūrybai nagrinėti, ryškiai parodo rusiškos kultūros dominavimą. Yra visiškai nenormalu, kad lietuviškos mokyklos 9-11 klasėje Donelaičio, Maironio, Krėvės ir Putino kūrybai skirta mažiau pamokų kaip M. Gorkio, kad Lermontovui skirta beveik tiek pat pamokų kaip Baranausko, Kudirkos ir Vaižganto kūrybai drauge. Kokiu, jei ne rusofilišku kriteriumi vadovaujantis, Puškino kūrybai mokytis skirta dvigubai daugiau laiko kaip Šekspyro ir Goethės? Beje, iki 1955 m. Lietuvoje buvo išleista 580.100 Puškino knygų, Šekspyro 49.200 ir Goethės nei vienos.[62]) „Tautų suartėjimo" politika mokyklos programoje yra aiškiai orientuota į didžvalstybinę rusų asimiliaciją. Ne atsitiktinai kitų TSRS tautų literatūrai per tuos tris metus skirtos 4 pamokos. Turtingai ir visuotinos reikšmės turinčiai anglų, prancūzų ir vokiečių literatūrai skirta mažiau kaip vienas aštuntadalis rusų literatūrai skirtų pamokų! Suprantama: asimiliaciją lengviau vykdyti, izoliavus mokinius nuo kitų kultūrų įtakos.

Nors formaliai Komunistų Partijos programa užtikrina „visišką laisvę kiekvienam TSRS piliečiui kalbėti, auklėti ir mokyti savo vaikus bet kuria kalba, nedarant jokių privilegijų bei apribojimų ir neverčiant vartoti vienas ar kitas kalbas", tačiau gyvenime šios garantijos tik iš dalies išsipildo.[63]) Tiesa, mokytis galima bet kuria tautine kalba, bet drauge *reikia* (nori ar nenori) mokytis ir „antrą gimtąją" kalbą — rusų. Lietuvoje nėra jokios mokyklos, kurioje nereikėtų mokytis rusų kalbos.

Pats faktas, kad lietuvių moksleivija turi skirti daug laiko

Apskritai paskutiniais metais yra sustiprintas dėmesys rusų kalbai, įvestas naujas rusų kalbos ir literatūros egzaminas baigiamojoje XI klasėje. „Egzamino tikslas — patikrinti mokinių šnekamosios kalbos bei raiškiojo skaitymo įgūdžius, jų mokėjimą analizuoti kūrinį, taisyklingai reikšti mintis rusų kalba." *Tarybinis Mokytojas*, 1966 lapkričio 24.

62) Lietuvos TSR Knygų Rūmai, *op. cit.*, psl. 75 ir 85. 1960 m. Vilniuje buvo išleistas Goethe's *Faustas* 20.000 tiražu. Iki 1955 m. M. Gorkio leidinių tiražas buvo 368.400 egz., o Donelaičio, Krėvės, Maironio ir Putino drauge 109.000 egz., *ibid.*, psl. 71, 73 ir 75. Per sekančius penkis metus, iki 1960 m. galo, keturių lietuvių klasikų leidiniai žymiai pagausėjo, bet jokiu būdu nepasiekė Gorkio leidinių tiražo.

63) Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos Programa, *op. cit.*, psl. 93.

rusų kalbos ir literatūros mokymuisi, reiškia, kad jiems lieka žymiai mažiau galimybių savo gimtąją kalbą ir literatūrą išmokti. Lietuviai mokiniai ne tik turi per daug sutrumpintą laiko tarpą išmokti savo kalbą ir praeiti literatūros kursą, bet lygiagrečiai, nuo antrųjų mokslo metų, privalo mokytis rusų kalbos. Tai turi neigiamo poveikio taisyklingam gimtosios kalbos mokymuisi.[64]) Jaunas vaikas, dar nespėjęs įsigyti tvirtų gramatinių savo kalbos pagrindų, nespėjęs įgusti į specifinę kalbinę struktūrą, rašybą, išsireiškimus, ir t. t., turi pradėti sistematiškai mokytis kitos kalbos, savo savybėmis skirtingos nuo gimtosios. Tokia praktika sulėtina taisyklingą gimtosios kalbos įsisavinimą, kuris vėliau, esant neužtenkamai laiko mokyklos programoje, daugelyje atvejų nėra visiškai ištaisomas. Todėl didelė dalis aštuonmetę ir pilną vidurinę mokyklą (progimnaziją ir gimnaziją) baigusiųjų išeina į gyvenimą su silpnomis lietuvių kalbos, o taip pat ir literatūros žiniomis ir, patys tapę tėvais, visuomenės nariais, neretai mokytojais, ir t. t., daro neigiamą įtaką lietuvių kalbai. Čia ir yra dalinis atsakymas lituanistui, klausiusiam: „Kodėl gi Lietuvoje tiek daug žmonių, blogai lietuviškai kalbančių? [Nors] mokyklų daug, jose mokosi ir maži, ir suaugę".[65])

Daugelis dvikalbių ar daugiakalbių valstybių, nenorėdamos, kad antrosios kalbos mokymasis pakenktų vaiko gimtajai kalbai, leidžia savo gyventojams pasirinkti vieną kalbą, kuria jie norėtų mokyti savo vaikus, arba atideda antrosios kalbos mokymą iki 10-11 metų amžiaus, kol susiformuoja stiprūs gimtosios kalbos pagrindai. Tokią švietimo sistemą turi Airija, Čekoslovakija, Kanada, Malajai, Norvegija, Olandija, Pietų Afrikos Respublika, Suomija, Šveicarija, Valija, ir kt.[66])

---

64) John MacNamara, *Bilingualism and Primary Education* (Edinburgh: University Press, 1966), Ch. 4 „Linguistic Effects of Bilingualism." Autorius, apžvelgęs 77 dvikalbiškumo studijas, atliktas tarp 1922-1962 m., prieina išvados, kad vienkalbiai moksleiviai visoje eilėje kalbinių sugebėjimų yra pranašesni už dvikalbius, ir sutinka su kito tos srities tyrinėtojo teigimu: „Rarely is either of two languages — to limit consideration to two only — learned as well, even in childhood, as either one would have been if the child had confined himself to only one of them". *Ibid.*, psl. 34.

65) Jonas Kvederaitis, *op. cit.*, psl. 8.

66) Department of Education and Science, *Report on an International Seminar on Bilingualism in Education, Aberyst-*

1960 m. Aberystwyth mieste, Valijoje, Unesco globoje įvykusiame tarptautiniame seminare, skirtame dvikalbiškumo problemai švietimo sistemoje nagrinėti, buvo prieita išvada, kad:

Vaikui turėtų būti leista įsigyti stiprius gimtosios kalbos įgūdžius prieš pradedant sistematingai mokyti jį antrąja kalba.[67])

Čekoslovakijos atstovas pabrėžė „reikalingumą vaikui įsisavinti išsamų gimtosios kalbos žodyną ir gramatikos pagrindus prieš pradedant antrąją kalbą.“[68]) Kitas seminaro dalyvis savo pranešime pareiškė:

Jaunas vaikas jokiu būdu neturi pradėti mokytis skaityti ar rašyti antrąja kalba, kol jis neišmoko skaityti ir rašyti pirmąja (gimtąja) kalba.[69])

Lietuvoje antrosios kalbos mokymo programa ir metodika šių tarptautiniai pripažintų principų nesilaiko. Tokia praktika, metai iš metų silpnindama moksleivijos gimtąją kalbą, pažeidžia elementariausius lietuvių visuomenės interesus ir teises.

Lietuvių moksleivijos gimtoji kalba nukenčia dar ir nuo labai plačiai švietimo sistemoje vartojamų, iš rusų kalbos verstų vadovėlių. Švietimo Ministerijos ir Mokslų Akademijos aukšti pareigūnai sutinka, kad vidurinių ir aukštųjų mokyklų verstinių vadovėlių lietuvių kalba yra bloga,[70]) o pedagogai, matydami tokių vadovėlių daromą žalą, norėtų „matyti daugiau lietuvių autorių tekstų“.[71])

Daugelio mokytojų nuomone, versti vadovėliai netinka V klasės, VI klasės ir kitų klasių mokiniams. O kartais ir vertimas atliekamas paskubomis. Mano supratimu, bent žemesniųjų klasių mokiniams vadovėliai turi būti paruošia-

---

wyth, Wales (London: Her Majesty's Stationery Office, 1965), psl. 100-104 passim.

67) *Ibid.*, psl. 187. (Šis ir sekantieji vertimai, nebent kitaip pažymėta, yra autoriaus).

68) *Ibid.*

69) *Ibid.*, psl. 11.

70) K. Poškus, Švietimo Ministerijos Mokymo-Metodinio Skyriaus viršininkas, *Tarybinis Mokytojas*, 1960 vasario 25. J. Matulis, Mokslų Akademijos prezidentas, *op. cit.*, psl. 5.

71) *Tarybinis Mokytojas*, 1958 spalio 19.

mi respublikos [*Lietuvos*] mokytojų, kurie geriau pažįsta mokinių psichologinius ypatumus, krašto gamtą, ekonomiką.[72])

Gadina mokinių (ir net mokytojų!) kalbą blogai parengti vadovėliai, ypač verstiniai. Vertimai jų dažnai menki, pažodiniai, daug kur randame tik lietuviškus žodžius, o išsireiškimai, sakinių konstrukcijos lieka kaip originale. Taip ir braunasi į mokinių kalbą svetimybės. Kas gi trukdo parengti vadovėlius, kurių kalba būtų taisyklinga ir be priekaištų?[73])

Prie visų išvardintų nepalankių normaliam lietuvių kalbos ir literatūros mokymui sąlygų prisideda dar mokinių ir mokytojų apkrovimas „visuomenine veikla", dažnai nieko bendro su švietimu — auklėjimu neturinčia. 1963 m. mokyklos direktorius skundėsi, kad „iš mokytojų reikalauja dirbti įvairiausią darbą ne tik partijos, komjaunimo komitetai ar švietimo skyrius, o ir apylinkės taryba, ir sanitarinė — epideminė stotis, ir spaudos skyrius, ir kraštotyros muziejus, ir dar eilė įstaigų ir

---

72) *Tiesa*, 1958 gruodžio 23. (Pabraukta originale).

73) Jonas Kvederaitis, *op. cit.*, psl. 8. Kvederaitis, tuoj pat sau ir atsako, kad — „Niekas". Tačiau toks atsakymas labai abejotinas. Būtų tikrai absurdas, jeigu niekam niekur nekliudant per 25 metus Lietuvoje nebūtų parašyta ir išleista taip reikalingų vadovėlių. Neįtikėtina, nes paprastai T. Sąjungoje švietimui skiriamas didelis dėmesys. Juo labiau, kad Švietimo Ministerijos Metodinio Skyriaus viršininkas 1960 m. pradžioje pareiškė, kad Lietuvoje yra stiprus 500 mokslininkų, pedagogų ir t. t. aktyvas, sugebąs parengti geros kokybės vadovėlius. Tad kodėl neparengė? Atsako pats K. Poškus: „Gaila tik, kad Pedagoginės literatūros leidykla, o taip pat Švietimo Ministerija nė karto dar *nesukvietė* šio aktyvo į respublikinį pasitarimą ir *neaptarė su juo aktualių bendrų ir svarbių specifinių uždavinių, keliamų pedagoginės literatūros ruošimo ir leidimo darbininkams.*" (Mano pabraukta). *Tarybinis Mokytojas*, 1960 vasario 25. Vadovėlių parengimas yra ideologiškai atsakingas ir tam tikra prasme rizikingas darbas. Jei kiekviena respublika rašys sau visus vadovėlius, bus sunku sukontroliuoti ir išlaikyti vieną liniją bei vykdyti „tautų suartėjimą". Todėl dauguma vadovėlių verčiama iš rusų, kurie šalia ideologinio motyvo turi ir ekonominį: gauna už išsiverstus jų vadovėlius honorarą.

organizacijų. Dar politratelį užkrauna. Prieš rinkimus jį [mokytoją] agitpunktui vadovauti paskiria".[74]) Trejais metais vėliau, nors buvo nutarimų mokytojus ir mokinius neapkrauti visuomeniniu — agitaciniu darbu, mokytojai skundžiasi: „Dabar dažnai būna taip, kad visokiais darbais apkrautas literatūros mokytojas nori sušukti: — Leiskit man pagaliau būti mokytoju!"[75])

A. Venclovos lengvabūdiškai mestas kaltinimas mokytojams už silpnas abiturientų lietuvių kalbos ir literatūros žinias yra visiškai nepagrįstas ir nepateisinamas. Sunku tikėti, kad Antanas Venclova, buvęs lietuvių literatūros mokytojas, švietimo ministeris, Kauno universiteto lietuvių literatūros katedros galva, praktikuojąs literatas ir atsakingas Rašytojų sąjungos narys, kuris sakosi dedąs „visas pastangas, kad mano tauta... mylėtų, ugdytų ir puoselėtų savo seną ir gražią kalbą",[76]) nežinotų tų sąlygų, kuriose tos kalbos turi mokytis moksleivija ir dirbti lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai. Paneigdamas labai rimtų pasėkmių lietuvių tautai turinčią problemą, A. Venclova nusikalsta ne tik kaip lietuvis, bet drauge ir kaip komunistas. Visiškai pagrįstai anoniminio laiško autorius meta kaltinimą: „ir komunistui valia rūpintis tautiečiais",[77]) ir apgailestauja: „Liūdna, kad dabartiniai lietuviai, stovintieji tautos priešakyje [atsakingi LKP pareigūnai], savo tautos likimu taip mažai rūpinasi".[78])

Leninas po grubaus didžiarusiško nacionalizmo incidento ankstyvais 1920 m. Gruzijoje specifiškai nurodė, kad „reikia įvesti griežčiausias taisykles dėl nacionalinės kalbos vartojimo nacionalinėse respublikose, įeinančiose į mūsų sąjungą, ir patikrinti šias taisykles ypatingai kruopščiai".[79]) Toliau Leninas pabrėžė, kad tautinių teisių apsaugojimui nuo „tikrai rusiško pobūdžio piktnaudžiavimų ... prireiks detalaus kodekso, kurį bent kiek sėkmingiau gali sudaryti tik nacionalai, gyvenantieji atitinkamoje respublikoje."[80]) Implikacija visiškai aiški:

---

74) E. Trečiokas, Biržų rajono Kvetkų aštuonmetės mokyklos direktorius, *Literatūra ir Menas*, 1963 gruodžio 7.

75) Iš mokytojų pasitarimo aprašymo. *Ibid.*, 1966 gruodžio 17.

76) Antanas Venclova, „Atsakymas anonimui", *op. cit.*

77) *Ibid.*

78) *Supra.*

79) V. J. Leninas, *op. cit.*, psl. 188.

80) *Ibid.* Leninas ten pat aiškiai pastebėjo, kad jei imtosios specialios priemonės nepajėgtų apsaugoti nerusiškų respubli-

tik vietiniai nacionalai yra kompetentingi savo sferoje pastebėti ir nustatyti didžvalstybinių tendencijų daromą žalą. Tai buvo įžvalgus Lenino pastebėjimas, nes tik organizmas ar sistema, kuriai reikia pakelti ar pergyventi kokią nors akciją, pilnai ir tiesiogiai žino, ką tai reiškia. Tai iš dalies paaiškina didžiarusių vykdomos politikos nejautrumą kitoms respublikoms. Nėra klausimo, kad dalis jų yra įsitikinę, jog jie neša palaimą...

Užuot principiniai iškėlęs grubius ir lietuvių visuomenei kenksmingus rusiško nacionalizmo reiškinius švietimo ir kitose kultūrinėse srityse, A. Venclova neteisingai suverčia atsakomybę ant vietinių mokytojų. Tokia laikysena pažeidžia ne tik svarbius lietuviškus reikalus, bet drauge ir lenininę nacionalinę politiką. Nereikia nė sakyti, kad ir vienu, ir kitu atveju Lietuvos Komunistų Partijos narių padėtis nėra lengva. Tačiau aštrių problemų užtušavimas ar nutylėjimas yra abejais atžvilgiais kur kas žalingesnis negu problemos dalykiškas išsiaiškinimas. Žinoma, pirmiausia čia kalta TSKP, leidusi rusiško nacionalizmo reiškiniams pasiekti tokias proporcijas. Partija, pamiršusi Lenino mokymą, kad „niekas taip nestabdo proletarų klasinio solidarumo vystymosi bei tvirtėjimo, kaip nacionalinis neteisingumas"[81]), turės už tą nedovanotiną apsileidimą anksčiau ar vėliau labai brangiai užmokėti. Beje, jau mokama dabar — policentrizmo formoje.

Atsakydamas į, atrodo, baigiamąsias anoniminio laiško autoriaus mintis, Antanas Venclova neišvengia ankstyvesnio nesąžiningumo, vėl bandydamas nukreipti dėmesį nuo egzistuojančių ir neatitaisytų skriaudų lietuvių tautai.

> *„Parašyk, mielas Venclova, — rašai tamsta, — parašyk apie dabartinę priverstinę ir laisvą lietuvių emigraciją, apie tai, ar lietuviškose mokyklose mokosi emigrantų vaikai, ar jie dar moka lietuviškai ir ar gali skaityti neverstas tamstos knygas ir daug daug apie kitus skęstančios tautos dalykus."*
>
> *Kodėl ne, su mielu noru parašysiu. Mažiausiai lietuvių iš savo gimtinės išvyksta dabar. Jeigu carizmo laikais šim-*

---

kų lygiateisiškumo Tarybų Sąjungoje, tuomet reikėtų grįžti prie federacinės sąjungos, kuri tarybines respublikas saistytų tik karinėje ir diplomatinėje plotmėje, o visose kitose srityse jos turėtų visišką savarankiškumą.

81) *Ibid.*, psl. 187.

tai tūkstančių emigravo į JAV, jei smetoniniais laikais dešimtys tūkstančių turėjo ieškotis darbo ir duonos Brazilijos gyvatynuose ir kitur, tai dabar darbo jėgos perviršis iš kaimo eina į mūsų pačių pramonę, ir tai yra natūraliausias ekonomiškai sparčiai besivystančios respublikos gyvenimo reiškinys. Tamsta pats puikiai žinai, kad dabar nėra jokios „priverstinės lietuvių emigracijos", o daugumas tų, kurie dėl vienų ar kitų priežasčių ilgokai gyveno kitose respublikose, grįžo namo. Į kitas respublikas išvyksta labai nežymus skaičius žmonių, nes darbo ir duonos užtenka ir tėviškėje. Išvykusiems niekas nekliudo palaikyti visokeriopų ryšių su Lietuva arba grįžti į savo respubliką, kada jie panorės. Tiesa, lietuviai, po karo atsidūrę anapus Atlanto, iš tikrųjų, kaip rašo jų pačių laikraščiai, baigia paskęsti svetimų tautų jūroje. Didelė jaunimo dalis ten nebemoka kalbėti gimtąja kalba. Čia tikrai mūsų tautos tragedija.[82])

Reikia pastebėti, kad Antrojo Pasaulinio karo metu iš Lietuvos į Vakarus pasitraukusi išeivija turėjo ir turi nepalyginamai geresnes sąlygas savo tautinei kultūrai išlaikyti, kaip kad 1941 m. ir 1944-1949 m. laikotarpy į Sibirą ir kitas sritis ištremti ir negrįžę lietuviai. Per 6-7 tarybinės santvarkos metus iš Lietuvos buvo išvežta 3-4 kartus daugiau žmonių, negu jų išemigravo per 22 nepriklausomo gyvenimo metus. Ironiška dar ir tai, kad masiniai trėmimai buvo vykdomi, kada krašto ūkiui atstatyti ir plėsti stigo darbo jėgos. Į ištremtųjų vietą atvyko rusai, baltarusiai ir ukrainiečiai. Nors A. Venclova sako, kad dauguma ištremtųjų po ilgesnio laiko grįžo Lietuvon, 1959 m. už Lietuvos ribų, Tarybų Sąjungoje gyveno 175.327 lietuviai.[83]) Praėjus 7 metams, tas skaičius beveik nepasikeitė.[84]) Ar tie lietuviai nenori ar negali grįžti į Lietuvą, sunku

---

82) Antanas Venclova, „Atsakymas anonimui", *op. cit.*

83) Centralnoje Statističeskoje Upravlenije, *Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1959 goda SSSR* (Moskva, 1962), psl. 210.

84) „Per septynerius metus po 1959 m. gyventojų surašymo respublikos gyventojų padidėjo iš viso 275 tūkst. žmonių: natūralaus prieauglio sąskaita — 252 tūkst. ir 23 tūkst. mechaninio judėjimo sąskaita". V. Grigaitė, LTSR Centrinės Statistikos Valdybos Gyventojų, Sveikatos Apsaugos ir Kultūros Statistikos Skyriaus viršininkė, *Mokslas ir Gyvenimas*, 1966, Nr. 7, psl. 1 .

pasakyti (tikriausiai veikia abi priežastys). Vienok faktas yra, kad už Lietuvos ribų, Tarybų Sąjungoje šiuo metu nuolatinai gyvena 3 kartus daugiau lietuvių, negu Antrojo Pasaulinio karo metu pasitraukė į Vakarus. Virš 100.000 iš jų gyvena Irkutsko, Krasnojarsko, Komių ATSR ir kitose Rusijos Federacijos srityse. Pagal įstatymus kiekvienas TSRS pilietis turi teisę savo vaikus auklėti gimtąja kalba, vienok už Lietuvos ribų gyveną lietuviai praktiškai turi pasitenkinti rusiškomis mokyklomis. Jie neturi lituanistinių mokyklų, lietuviškų jaunimo, sporto, akademinių, kultūrinių, religinių ir kt. organizacijų, savo spaudos ir t. t. — viso to, kas užsienyje gyvenančiam lietuviui yra normalu, kasdieniška ir prieinama. Todėl nutautėjimo ar asimiliacijos grėsmė jiems daug didesnė, negu karo metu į Vakarus pasitraukusiems lietuviams, kurie vien JAV turi 53 lituanistines mokyklas su 3.849 moksleiviais ir 319 mokytojais; didžiausia Toronto lituanistinė mokykla Kanadoje turi 630 mokinius ir 34 mokytojus.[85])

1959 m. Leningrade ir Maskvoje gyveno 4.911 lietuvių, iš jų daugiau kaip pusė — 2.738 savo gimtąja kalba laikė rusų kalbą.[86]) Maždaug toks pats lietuvių skaičius gyvena tolimosios Australijos Melburno ir Sydnejaus miestuose. Sydnejuje ir Melburne lietuviai turi du savaitraščius (jie, žinoma, skirti visiems 10.000 Australijos lietuviams), kelis chorus, lituanistines mokyklas, sporto klubus, tautinių šokių ir teatralų trupes, savo namus ir visą eilę visuomeninių ir kitų kultūrinių organizacijų.[87]) Ką turi Leningrado ir Maskvos lietuviai? Net tik

---

85) J. Ignatonis, JAV LB Švietimo Tarybos Pirmininkas, *Dirva*, 1967 birželio 30. Dabartinis Lituanistinių JAV LB Čikagos Apygardos mokyklų biudžetas (1.879 mokiniams ir 145 mokytojams) vieneriems mokslo metams yra tarp 72.000 - 75.000 dolerių. Lietuvių Mokyklos Vajaus Komitetas. *Į Talką Lietuvių Mokyklai!* (Atsišaukimas — aplinkraštis). Kiek tūkstančių rublių yra skiriama lietuvių vaikų *lituanistiniam* švietimui Rusijos Federacijoje?

86) Centralnoje Statističeskoje Upravlenije, *Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1959 goda RSFSR* (Moskva, 1963), psl. 312 ir 316. Jauna poetė Vilija Šulcaitė vaizdžiai ir paprastai perteikia nutautimo-asimiliacijos procesą: „Į motiną Rusiją karo takais / Išėjo lietuvė su savo vaikais. / Juos priglaudė pirkios jauki šiluma, / Ir vaikas jau rusiškai tarė ‚mama'". *Raudonas sniegas* (Vilnius, 1967), psl. 63.

87) *Australijos Lietuvių Metraštis* (Sydney, 1961) passim.

kelis šimtus lietuvių turinčiuose miestuose, kaip Canberra ar Geelong, lietuviai turi savo namus, kur jie gali susiburti bei perduoti savo vaikams tautinę kultūrą, kalbą ir dvasią. Ant Geelong lietuvių namų kabo dedikacinė lenta: „TĖVYNEI PRISIMINTI TĖVŲ KALBAI IR PAPROČIAMS PALAIKYTI ŠIE NAMAI GEELONG LIETUVIŲ AUKOMIS PASTATYTI"[88]). Lietuviškas kultūrinis ir visuomeninis gyvenimas svetur ne tik kad nėra varžomas, bet įvairiomis formomis pripažįstamas ir paremiamas kaip natūralus ir pozityvus reiškinys. Amerikoje kai kurios miestų ar švietimo įstaigos lituanistinėms mokykloms leidžia nemokamai naudoti mokyklų ar kitas visuomenines patalpas; Kanadoje kai kuriuose miestuose vietiniai organai apmoka lituanistinių mokyklų mokytojų algas, federalinė valdžia yra paskyrusi lietuvių studentų kultūriniams reikalams nemažą sumą pinigų; Vakarų Vokietijos federacinė ir vietinė valdžia subsidijuoja lietuviškos gimnazijos išlaikymą; Lenkijoje veikia pradinės ir vidurinės mokyklos lietuvių kalba, yra remiama lietuviška kultūrinė veikla.

Naudodamiesi kultūrine — politine gyvenamųjų kraštų laisve, taip pat savo visuomenės parama, kūrybingoji pasitraukusiųjų lietuvių dalis davė ir duoda lietuvių literatūrai, dailei, muzikai, visuomeniniams mokslams ir kitoms sritims palyginant svarų įnašą, kai kuriuose užsimojimuose pasiekdama daugiau kaip Lietuvoje.[89]) Svetimos aplinkos sąlygose lituanistinis švietimas, kurį A. Venclova visiškai ignoruoja, drauge su tėvų, jaunimo organizacijų pastangomis ir kūrybinės lietuvių inteligentijos įtaka, sudaro gan efektyvų pagrindą jaunosios kartos lietuviškumui ugdyti. Iš Lietuvos į Vakarus atvykę žmonės paprastai būna maloniai nustebinti jaunosios kartos lietuviškumu, o Lietuvoje stebimasi, kad pasisvečiuoti atvykę jauni žmonės gerai kalba lietuviškai. Kelis mėnesius Jungtinėse Amerikos Valstybėse viešėjusi mokytoja iš Lietu-

---

88) *Ibid.*, psl. 111.

89) Išleista 35 tomų *Lietuvių Enciklopedija*; išleista žymiai daugiau lietuvių grožinės literatūros angliškai; dar 1947 m. Bavarijoje išspausdintos Vinco Kudirkos *Satyros*, kurios tigi šiai dienai nepasirodo Lietuvoje. Šie darbai — o jų yra ir daugiau — buvo neatlikti Lietuvoje ne dėl intelektualinių pajėgų stokos, bet dėl ideologinių-politinių priežasčių. Ironiška, kad komunistinė santvarka neleidžia išleisti caro policijos persekioto autoriaus darbų, kuriuose jis satyriškai vaizduoja caro vietininkų ir pataikūnų ydas.

vos, dalindamasi savo įspūdžius rašo:

Džiaugiausi, kad mūsiškiai, nors ir toli nuo tėvynės, nepamiršta jos papročių, tradicijų, neišsižada savo gimtosios kalbos, nepamiršta savo kilmės... O visų įspūdingiausi man buvo lietuviški susibūrimai. Pavyzdžiui, kad ir jaunųjų talentų vakaras. Salė pilnutėlė: susirinkę studentai ir jų tėvai. Vakarienės metu jaunimas skaitė savo eilėraščius, o paskui pasirodė tautinių šokių šokėjai. Tie eilėraščiai vis apie Lietuvą, jos gamtą, apie senelį Nemuną... O mažai kas iš jų atsimena Lietuvą, dauguma savo tėvų žemę pažįsta tik iš pasakojimų, iš knygų. Tuo labiau jaudina jų prisirišimas prie mielosios mūsų tėvynės, domėjimasis jos praeitimi ir dabartimi. Net nuostabu, net graudu matyti, kad šitokioje tolybėje nuo Lietuvos gražiai, gyvai, lietuviškai nuoširdžiai šokamas suktinis, klumpakojis, skamba „Šėriau, šėriau sau žirgelį", „Praded aušrelė aušti"...

Ir nejučiomis jauti dėkingumą visiems tiems pažįstamiems ir nepažįstamiems tautiečiams, svetimoje aplinkoje išsaugojusiems gyvas, iš tėvų žemės atsivežtas tradicijas, savotiškai praplėtusiems gimtinės ribas. Iš kitos gi pusės supranti: tai padeda jiems nenutausti, nenutolti nuo tautos kamieno.[90])

Tuo tarpu Tarybų Sąjungoje, už Lietuvos ribų gyvenančių lietuvių padėtis šiuo atžvilgiu visiškai liūdna. Nors oficialiai ir jie galėtų turėti panašias lietuviškas kultūrines ir visuomenines institucijas[91]) kaip lietuviai užsienyje, tačiau jų neturi ir niekas klausimo apie tai nekelia. Tokių institucijų neturėjimas, nėra abejonės, paspartina tenykščių lietuvių nutautėjimą, o taip pat nešė ir neša žalą bendrai nacionalinei lietuvių kultūrai.[92]) Jei Antanas Venclova tikrai jaudinasi pokario išeivijos lietuviškumu Vakaruose, jis ir kiti atsakingi ar įtakingi lietuviai komunistai turėtų pasirūpinti sudaryti Rusijoje ir kitose Tarybų Sąjungos vietose gyvenantiems lietuviams bent

90) *Gimtasis Kraštas*, 1967 gegužės 11.

91) „Nacionalinė moksleivių sudėtis Rusijos mokykloje", *Leninas apie liaudies švietimą* (Kaunas, 1960), psl. 171-173 ir passim., taip pat 94 išnaša.

92) Galima drąsiai teigti, kad, turėdami atitinkamą kūrybos laisvę ir sąlygas, Rusijos Federacijoje gyveną lietuviai galėjo padaryti panašų kūrybinį įnašą lietuvių kultūrai, kaip išeivija Vakaruose.

tokias nacionalinės kultūros palaikymo sąlygas, kokias turi lietuviai išeivijoje. Iš Sibiro ir kitų vietų atvykstantieji į Lietuvą aplankyti gimines ištremtųjų lietuvių vaikai lietuviškai silpnai kalba arba visai nemoka. Kodėl jie ten negali turėti lituanistinių mokyklų, jei rusų mažuma Lietuvoje turi savo mokyklas? Aiškūs rusifikacijos reiškiniai matyti visiškai Lietuvos pašonėje esančioje Kaliningrado srityje, t. y. Rytų Prūsijoje, kur nemaža dalis jaunų lietuvių savo gimtąja kalba jau laiko rusų kalbą.[93])

Bendrai paėmus, Lietuvoje išeinančioje spaudoje nieko nerašoma apie tuos virš 100.000 lietuvių, gyvenančių Rusijos Federacijoje, tarsi kultūrine-nacionaline prasme jie būtų nurašyti į nuostolius, tarsi jie iš viso ten neegzistuotų, neturėtų jokių bendražmogiškų ar specifinių nacionalinių problemų. Kokia logika vadovaujantis graudenama apie 60.000 lietuvių tautinę būklę Vakaruose, o nutylima tuo atžvilgiu nepalyginamai liūdnesnė virš 100.000 tautiečių padėtis Rytuose? Vietoj šios nesąžiningos ir žalingos laikysenos, atsakingiems komunistams reikėtų nuoširdžiai susirūpinti savo tautiečiais, gyvenančiais Rusijos Federacijoje, juo labiau, kad tie virš 100.000 lietuvių, kaip tarybiniai piliečiai, turi teisę būti aprūpinti nacionalinės kalbos ir kultūros ugdymo reikmenimis.[94]) Neaprūpinimas už Lietuvos ribų TSRS teritorijoje gyvenančių lietuvių nacionalinės kultūros institucijomis ir reikmenimis, kai rusų mažuma Lietuvoje tokias priemones turi, faktiškai reiškia lietuvių tautinės mažumos diskriminaciją.

Kaip matėme, šiuo metu už Lietuvos ribų TSRS teritorijoje gyvena apie 175.000 lietuvių. Jie savo apylinkėse (išimtis — kai kurios vietovės karo metu) neturėjo ir neturi mokyklų, laikraščių ir t. t. savo kalba. 1959 m. Lietuvos teritorijoje gyveno 231.014 rusų, tas skaičius iki šiol, atrodo, nėra ypatingai pakitęs.[95]) Rusai savo gimtąja kalba Lietuvoje turi vaikų darželius, internatus, mokyklas, Vilniaus universitete veikia rusų kalba dėstomos grupės. Vilniuje yra rusų dramos teatras. Ru-

---

93) 1959 m. 1.790 lietuvių iš 21.262 savo gimtąja kalba laikė rusų kalbą. *Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1959 goda RSFSR, op cit.*, psl. 312.

94) *Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics* (Moscow, 1962), Articles 121, 123, 125, 126.

95) Centrinė Statistikos Valdyba, *1959 metų visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys Lietuvos TSR.* (Vilnius, 1963), psl. 160. Ž. 84 išnašą.

sų kalba leidžiamas dienraštis *Sovietskaja Litva*. Lietuvių kalba išeinąs mėnesinis žurnalas *Komunistas* ir dienraštis *Komjaunimo Tiesa* leidžia specialias laidas rusų kalba, nors *Komunisto* rusų kalbos laida tėra tik apie 2.500 kopijų. Vilniaus universiteto studentų laikraštyje *Tarybiniame Studente* rusiškai kuriantiems „skiriami rusiškieji literatūriniai puslapiai".[96]) Rusai savo gimtąja kalba gali susikalbėti visose Lietuvos įstaigose, visi oficialūs blankai, pranešimai, skelbimai ir t. t. yra lietuvių ir rusų kalbomis. Kone visose bibliotekose daug rusiškų knygų, filmų garsinių juostų kalba automatiškai yra rusų. Rusų kalba išleidžiama daug knygų.

Šiuo atžvilgiu privilegijuota rusų kalbos ir rusų mažumos padėtis Lietuvoje paneigia ne tik dažnai skelbiamą tarybinių tautų lygiateisiškumo ir privilegijų nebuvimo principą. Tokia padėtis, šalia anksčiau analizuoto perdėto dėmesio rusų kalbai ir literatūrai lietuviškose mokyklose, knygų leidime ir t. t. panaikina reikalingumą rusams Lietuvoje išmokti lietuvių kalbą. Kam mokytis lietuviškai, jei rusų kultūriniai, visuomeniniai, buitiniai poreikiai aprūpinami jų gimtąja kalba. Toliau, kam rusams mokytis lietuviškai, jei lietuviai vistiek turės išmokti rusiškai. Tokią vienašališką ir iš esmės nekomunistišką, nesveiką, dargi didžvalstybiškai nacionalistišką-egoistinę pažiūrą neapdairiai skatina net aukščiausio rango LKP pareigūnai:

> *Rusų kalba padaro prieinamus visų Tarybų Sąjungos tautų bei pasaulinės kultūros lobius. Laisvanoriškas rusų kalbos, greta su gimtąja kalba, mokymasis padeda lietuvių tautai vis labiau suartėti su rusų tauta ir kitomis broliškomis mūsų šalies tautomis. Rusų kalba tapo bendra TSRS tautų tarpnacionalinio bendravimo... kalba. Mes ir toliau visaip stengsimės, kad mokyklose būtų plačiai ir giliai mokomasi rusų kalbos.*[97])

Šitokioje atmosferoje ir aplinkybėse tarybinių „tautų suartėjimas" ar „susiliejimas" turi visiškai ryškią ir nepanei-

---

96) *Literatūra ir Menas*, 1965 gegužės 15.

97) A. Sniečkus, Lietuvos KP CK pirmasis sekretorius, „Labai svarbi naujo žmogaus auklėjimo sąlyga, „*Komunistas*, 1962, Nr. 4, psl. 15. „Mūsų pareiga visokeriopai padėti moksleiviams įsisavinti rusų kalbą, kurios mokėjimas atveria didžiausius mokslo ir meno lobius..." Iš A. Česnavičiaus, Lietuvos Komjaunimo CK pirmojo sekretoriaus, pranešimo Lietuvos mokytojų suvažiavime. *Tarybinė Mokykla*, 1961, Nr. 1.

giamą rusifikacijos kryptį. Vadinamasis tarybinių tautų „vienа kitos praturtinimas" tampa tiktai išviršinis pasaldymas karčiai asimiliacijos piliulei praryti. Tik prisiminkime tą nežymų pamokų skaičių, skirtą kitų tarybinių tautų literatūrai mokytis, labai mažą tų literatūrų knygų leidimą Lietuvoje ir palyginkime su rusų literatūrai ir kultūrai mokytis skirtu laiku ir išleistų knygų skaičiumi. Taį nėra tautų viena kitos praturtinimas, bet rusų kultūros įtakos skleidimas paskiroms tarybinėms tautoms, visų jų sąskaita, o su tuo Leninas niekuomet nebūtų sutikęs.[98]) Išskyrus didžiarusių istoriją, kitų tarybinių tautų istorijai mokytis mokykloje skiriama net dar mažiau dėmesio negu atitinkamų tautų literatūroms. Vadinamoji TSRS istorija faktiškai yra tik Rusijos augimo ir plėtimosi istorija (žinoma, taip pat įskaitant ir po 1917 m. periodą), kitas tautas ji paliečia tik vienu kitu sakiniu ar pastraipa ir dažniausiai sąryšyje su jų „susijungimu" su Rusija.[99]) Nekalbant apie falsifikavimą visos eilės istorinių faktų ir Lietuvos istorijos pristatymą iš rusiškai interpretuotų marksizmo pozicijų, nuo 1961 m. Lietuvos istorija kaip atskiras mokykloje dėstomas dalykas buvo panaikintas:

---

98) „Mes, proletarai, iš anksto skelbiamės esą didžiarusiškų privilegijų *priešininkai* ir ta kryptimi vedame visą savo propagandą bei agitaciją." V. J. Leninas, *op. cit.*, psl. 77, passim. (Pabraukta originale).

99) Plg. Lietuvos TSR Švietimo Ministerijos priimtą vartoti mokykloje vadovėlį: S. Aleksejevas ir V. Karcovas, *TSRS Istorija. Skaitiniai IV Klasei* (Kaunas, 1960). 146 psl. turinčioje knygoje Lietuva tepaminėta dviejuose sakiniuose. Toliau mums įdomu sužinoti, kad: „Šiaurinės Juodosios jūros krantus valdė grobikai turkai, o Baltijos jūros krantus, nuo senų laikų priklausiusius rusams (sic), ir prie jų prieinančias latvių bei estų žemes užgrobė Švedija. Turkija ir Švedija atkirto Rusiją nuo jūrų ir trukdė jai santykiauti su kitomis šalimis. 1700 metais Rusija pradėjo karą su Švedija dėl Baltijos jūros krantų", psl. 40. Visas tariamai TSRS istorijos vadovėlio turinys, su labai mažomis išimtimis, skirtas Rusijos istorijai, kultūrai, personažams. Jo bendras tonas — „Amžinai su Maskva, amžinai su rusų tauta", psl. 33. Šis „TSRS Istorijos" vadovėlis plačiai vartojamas ne tik Lietuvoje (iki 1960 m. išėjo 5 laidos), bet ir kitose respublikose. Taip „brolišku respublikų" mokiniai ir nesužino nieko apie vienas kitų praeitį, išskyrus Rusijos.

Siekiant sudaryti geresnes sąlygas auklėti jaunimą komunizmo idėjų dvasia, geriau parodyti moksleiviams istorines lietuvių tautos draugystės su rusų tauta ir kitomis mūsų šalies tautomis šaknis, bendrą kovą už carizmo ir kapitalizmo nuvertimą, už komunistinės visuomenės sukūrimą, priimtas nutarimas dėstyti Lietuvos TSR istoriją TSRS istorijos sistemoje ir jos pagrindu.[100])

Išdėstytų faktų akivaizdoje galime geriau suprasti anoniminio A. Venclovai laiško autoriaus susirūpinimą lietuvių tautos ateitimi, vienuolikos Dailės Instituto studentų aukščiau cituotą pesimistišką teigimą, „kad lietuvių kultūra asimiliuosis ir išnyks". Asimiliacijos galimybė už Lietuvos ribų, Rusijos Federacijoje gyvenantiems virš 100.000 lietuvių, yra labai tikra ir, kultūrinio bendravimo sąlygoms nepagerėjus, — tiesiog neišvengiama. Kitas maždaug 50,000 lietuvių gyvena arčiau Lietuvos: Latvijoje, Baltarusijoje, Rytų Prūsijoje. Jų galimybės kultūrine prasme išlikti lietuviais geresnės, bet taip pat ne džiuginančios. Lietuvos komunistams ar kitiems oficialiems pareigūnams, verkšlenantiems dėl lietuvių likimo antroje Atlanto pusėje, reikėtų turėti pilietinės drąsos pažiūrėti, kaip tuo atžvilgiu lietuviai laikosi už Uralo ar net visiškai arti na-

---

100) A. Sniečkus, *Tarybinė Mokykla*, 1961, Nr. 1. Jei minėtame TSRS istorijos vadovėlyje, faktiškai tėra palyginus vaizdingai ir su pasididžiavimu perduota Rusijos istorija, tai 4 klasei Lietuvos istorijai mokytis skirtoje skurdžioje 56 puslapių J. Jurginio ir N. Kastanauskaitės brošiūroje *Lietuvos TSR Istorijos Skaitiniai* (Kaunas, 1966) duota labai mažai Lietuvos istorijos. Metodiniame paaiškinime rašoma: „Lietuvių tautos istorija nuo amžių yra glaudžiai susijusi su didžiosios rusų tautos ir kitų TSRS tautų istorija. Todėl šie skaitiniai... einami lygiagrečiai su TSRS istorijos skaitiniais IV klasei ir papildo juos." Po penkerių metų Lietuvos istorijos dėstymo kaipo TSRS (faktiškai Rusijos) istorijos priedo, atliktuose tyrimuose sakoma: „Mokinių žinios iš Lietuvos TSR istorijos fragmentiškos ir klaidingos. (...) Silpnas elementarios Lietuvos TSR istorijos įsisavinimas duoda mažai naudos, ir mokiniai aukštesnėse klasėse Lietuvos TSR istoriją iš esmės yra priversti mokytis iš naujo. Mokinių žinių analizė rodo, kad būtina tobulinti Lietuvos TSR istorijos mokymą, būtina pagerinti mokymo turinį..." Z. Pilkauskas, „Kokios mokinių žinios iš Lietuvos TSR istorijos". *Tarybinė Mokykla*, 1966, Nr. 8.

mų, antroje pusėje Nemuno, vadinamojoje Kaliningrado srityje (Rytų Prūsijoje) ir, tik pašalinus jų tautinės asimiliacijos grėsmę, dairytis toliau.

Bet koks kategoriškas atsakymas į klausimą: ar lietuvių tauta savo teritorijoje bus asimiliuota?, — būtų tik subjektyvus spėliojimas. Yra per daug nežinomųjų, kad atsakius aiškiu taip ar ne. Kad rusifikacija vedama, ar tam sudarytos palankios sąlygos (sąmoningai ar nesąmoningai, tai ne esminis dalykas), — nėra jokios abejonės. Tačiau ir pats asimiliacijos procesas (ar bandymas) dėl įvairiausių priežasčių turi prisilaikyti tam tikrų komunistinių ir bendražmogiškų normų. Tas faktas drauge su per paskutinius 5-7 metus pagyvėjusiu ir kokybiškai žymiai pakilusiu kūrybiniu vyksmu Lietuvoje bei natūraliu tautos atsparumu, reikia tikėtis, pajėgs neutralizuoti asimiliacijos įtaką. Bet taip pat negalima pamiršti iš centro vykdomo dialektinio proceso, kuris iš vienos pusės duoda, o iš kitos — atima. Geru pavyzdžiu gali būti žemės išdalinimas bežemiams ir mažažemiams, ir greitai po tuo sekusi kolektyvizacija. Vykdydama žemės išdalinimą, partija, tiksliau jos viršūnės, gerai žinojo, kad žemė bus kolektyvizuota. Pirmasis procesas padėjo įvykdyti antrąjį.

Bendrai paėmus, vykdomas „tautų suartėjimo" procesas sutampa su Rusijos real-politikos interesais[101]) ir rusofiliškų mesianizmu bei tam tikrais rusų charakterio bruožais, kuriuos Berdiajevas apibūdino kaip troškimą visumos — Absoliuto, subordinuojant visa kita tam iš esmės religiniam jausmui.[102]) Nuo Petro Didžiojo reformų laikų ir pergalių pajutę savo jėgą ir drauge savo istorinį bei kultūrinį menkavertiškumą Va-

---

101) S. Aleksejevas etc., *op. cit.* Jauniems tarybiniams moksleiviams skirtas TSRS istorijos vadovėlis, visiškai paneigdamas marksistinę istorijos interpretaciją, pristato „Kovą dėl priėjimo prie Baltijos jūros" iš nacionalistinių rusų real-politikos perspektyvų, Ž. psl. 40-46 ir 99 išnašą.

102) „The Russian spirit craves for wholeness. ... It yearns for the Absolute and desires to subordinate everything to the Absolute... It is a property of the Russian spirit especially to switch over the current of religious energy to non-religious objects, to the relative and partial sphere of science or social life". Nicolas Berdyaev, *The Origin of Russian Communism.* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1962), psl. 21, 28.

karų Europos akivaizdoje,[103]) rusai, be socialinių ir ideologinių skirtumų, troško ir tebetrokšta būti pripažintais ir pagerbtais. Perdėtas savo kalbos, literatūros ir apskritai kultūros primetinėjimas kitiems, komunistinio judėjimo ir teorijos monopolizavimas atsirado didele dalimi kaip konpensacija už ilgalaikę priespaudą ir pažeminimą, kurį rusai istorijos tėkmėje patyrė. Leninas yra nekartą pastebėjęs neigiamą vergoviškų ir išnaudotojiškų Rusijos institucijų poveikį jos žmonėms ir jų mentalitetui. 1913 m. jis rašė: „Rusai ir negrai. Koks keistas sugretinimas? — pagalvos skaitytojas. — Kaip galima vieną iš rasių statyti greta vienos iš naciju? Sugretinimas galimas. Negrai visų vėliausiai išsivadavo iš vergijos... Apie rusus istorija sako, kad jie ‚beveik' išsivadavo iš *baudžiavinės* vergijos 1861 metais. ... dabar, pusei šimtmečio praėjus, rusams liko *kur kas daugiau* vergijos pėdsakų, negu negrams. Ir net būtų tiksliau, jeigu mes kalbėtume ne tik apie pėdsakus, bet ir apie įstaigas..."[104]) Leninas pagrįstai bijojo, kad tas išnaudotojiškas santykis, kurį rusų tauta patyrė iš savo ponų ir institucijų, nepersimestų į rusų santykius su Rusijos imperijoje gyvenančiomis kitomis tautomis, t. y. kad rusai nepradėtų tų

---

103) Tai daugiausia pergyveno rusų intelektualai, pvz. istorijos filosofas P. J. Čaadajevas (1794-1856): „The history of peoples is not only a series of successive facts, it is also a series of connected ideas. That is exactly the history which we do not possess. Russia has come to occupy a fifth part of the earth, but what is the significance of this fact? From the point of view of history she is null. It is only a geographical fact and no more". (Cituota iš asmeniškų užrašų). N. G. Černiševskis 1846 m. rašė: „What have the Russians given to science? Alas, nothing. What has science contributed to Russian life? Again, nothing. Did not Descartes, Leibnitz, Newton all live in the seventeenth century? What of us? Is our mission just to have an army of a million and a half and the power, like the Huns or the Mongols, to conquer Europe if we so desire? Should we not pity the existence of such peoples? They passed like a storm, destroying, burning, imprisoning, plundering everything — and that is all. Is our mission too to be of this kind?" Cituota iš Franco Venturi, *Roots of Revolution* (New York: Alfred A. Knopf, 1960), psl. 136.

104) *Leninas apie liaudies švietimą, op. cit.*, psl. 119. (Pabraukta originale).

tautų vienaip ar kitaip engti, kaip kad juos pačius anksčiau engė caras, žemvaldžiai, ir t. t.[105])

Leninas principiniai kovojo su rusų didžvalstybiniu nacionalizmo apraiškomis, jis jų neužglostė, bet aiškiai ir griežtai pasisakydavo prieš bet kokį nacionalinį engimą, prieš bet kokias privilegijas rusams. Supratęs, kad didelė tauta ar valstybė turi kone natūralų polinkį savo dominavimu engti mažesniąsias, Leninas, jau nebegalėdamas rašyti, iš ligos patalo 1922 m. gruodžio 31 diktavo: „verčiau persūdyti nuolaidumo ir švelnumo nacionalinėms mažumoms linkme, negu nepakankamai pasūdyti. Štai kodėl šiuo atveju *pagrindinis proletarinio* solidarumo, vadinasi, ir proletarinės kovos interesas reikalauja, kad mes niekuomet nežiūrėtume formaliai į tą klausimą, o visuomet atsižvelgtume į būtiną skirtumą engiamos (arba mažos) nacijos proletaro pažiūroje į engiančią (arba didelę) naciją".[106])

Po Lenino mirties partija ne tik kad nesilaikė jo nurodymų nacionalinių mažumų atžvilgiu, bet, užėmusi *formalias* tautų lygybės pozicijas (ką Leninas sistematiškai smerkė), pradėjo propaguoti tai vieną, tai kitą rusų tautos ar kultūros aspektą, kol jie užėmė kitų tarybinių tautų tarpe išskirtinę padėtį ir įsitvirtino kaip komunistinės santvarkos norma, privaloma visoms tautoms. Rusų kalba, literatūra, istorija, ir t. t., iš esmės nacionalinės, specifinės tautos apraiškos, tapo kone mistiškai transformuotos ir pakeltos absoliučių ir universalių komunistinių vertybių tarpan. Jų neišpažinti ir negarbinti pasidaro nusikaltimas, kritikuoti tokią padėtį tampa herezija — „nacionalizmu". Iš esmės visa tai yra nusisukimas nuo marksizmo-leninizmo, netikrų dievų garbinimas— stabmeldystė. Bet čia ir glūdi mažesnių tautų, drauge ir lietuvių tautos, pavojus tapti visuotino komunizmo vardan surusintomis. Tas pavojus nemažas, juo labiau kad, nepaisant per kelis paskutinius metus prasiplėtusių kontaktų su užsieniu (daugiausia su kitais Rytų Europos kraštais), Lietuva tebėra dirbtinai ir smarkiai izoliuota net nuo kultūrinės-humanistinės išorės pasaulio įta-

105) Leninas, *op. cit.*, psl. 184 ir *passim*.

106) *Ibid.*, psl. 187. Pirmasis sakinys lietuviškame vertime ne visai vykęs, angliškas vertimas iš V. J. Lenin, *Selected Works* (Moscow, be datos), Vol. 3, psl. 805 aiškesnis: „it is better to overdo rather than underdo concessions and leniency towards the national minorities".

kos.[107]) Nereikia nė sakyti, kad rusifikacijos reiškiniai Lietuvoje nesuderinami nei su Lenino nacionaline politika, nei su Markso internacionalizmu. Čia analizuotą Lietuvos padėtį mums reikėtų vieną kartą šaltai ir objektyviai, dokumento formoje (keliomis didžiomis kalbomis) pristatyti pasauliui.

R. Tautrimas

---

107) Vilniaus universiteto studentė: „Skaitau daug. Dabar domiuosi prancūzų literatūra. Deja, labai sunku gauti naujausius kūrinius. Labai trūksta naujų Vakarų dramaturgų spektaklių. Pavyzdžiui, įdomu būtų pamatyti ‚Raganosį'". *Kultūros Barai*, 1966, Nr. 9, psl. 18. Dailės mokytojas: „analizuojant užsienio šalių bei senąją lietuvių dailę susiduriama su neįveikiamomis kliūtimis. Štai į mokyklinę piešimo programą įtraukta P. Pikaso, R. Gutuzo, D. Sikeiroso, D. Riveros, R. Kento kūryba. Šių dailininkų kūrinių reprodukcijų, literatūros apie juos lietuvių kalba visai nėra". *Ibid.*, 1966, Nr. 6, psl. 21. Taip pat neprieinama lietuvių kalba Albert Camus, Samuel Beckett, Franz Kafka, James Joyce ir daugelio kitų darbai. Reikia naudotis rusiškais leidiniais. Plg. V. Areška *‚Tarybinė Mokykla*, 1967, Nr. 7 ir 8, ir L. Jacinevičius, *Komjaunimo Tiesa*, 1967 gegužės 20. Aukštosios mokyklos profesorius A. Novodvorskis: „Visos stambiausios mūsų respublikos bibliotekos... turi savo fonduose nemaža knygų ir periodinių leidinių (žurnalų, laikraščių ir kt.) įvairiomis užsienio kalbomis. Tačiau apie tuos leidinius težino tik palyginus siauras skaitytojų ratas". *Ibid.*, 1966 spalio 28. Vilniuje kurį laiką viename kine užsienio filmai buvo demonstruojami originalo kalba, tai buvo sutikta „su dėkingumu... Tačiau kažkam tai pasirodė nereikalinga", tokie seansai nutraukti. *Tiesa*, 1967 sausio 29. Apie ekskliuzyvią rusų kalbos įtaką lietuvių kalbai, ž. K. Ulvydas, „Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas Tarybinės santvarkos metais", Lietuvos TSR Mokslų Akademija, *40 Metų* (Vilnius, 1958). Plg. *Kultūros Barai*, 1967, Nr. 4, *passim.*, ir Department of Education and Science, *op. cit.*, psl. 41-42.

PAVASARIS EUCHARISTINIAIS METAIS

Trečioji *Poezijos pavasario* metraščio knyga pasirodė, kaip ten sakoma, „eucharistiniais metais", taigi, Spalio revoliucijos penkiasdešimtmečio sukakties šešėlyje. Ne taip tamsiame ir gožiančiame, bet vis dėlto palikusiame savo antspaudą. Gal kaip tik todėl ši knyga ir išėjo literatūriniai silpnesnė už dvi pirmąsias.

Iš tikrųjų, kalbant pokariniais terminais ir juos taip suprantant, grynai „duoklinių" eilėraščių trečiajame *Poezijos pavasaryje* gana nedaug. Plačių deklaracinių posmų „nuo pat Vištyčio lig Uralo" paberia senus laikus, kovas ir draugus prisiminęs Antanas Venclova, ar ne taip seniai iš Sibiro grįžęs ir platumas ant savo kailio patyręs Paulius Drevinis („Tėvynę didelę turim — Nuo Klaipėdos liki Baikalo") ir dar vienas kitas. Bet ir *toji* deklaracinė poezija nebėra tokia pompastiška, besaikiškai pagyrūniška ar įkyri nuvalkiotais štampais, kokia ji būdavo anksčiau. Štai kad ir Antano Miškinio posmas:

Įdėti į dainą rūpi
Nors akys perdaug pripratę:
Keliasi miestas per upę,
Šviečia, marguoja kvadratai
Saulės ir sniego spalva!
Iš pagirėlių ir sklypų
Rūpintojėlių — kadais — Lietuva
Į kvadratus
Šiuos ir kitus
Skubėdama lipa.

(Prieš mano langą, 105 psl.)

Jaunesniosios arba jaunosios kartos poetai, kurių kūryba užpildo didžiąją metraščio dalį, kad ir nepaneigdami šios rūšies poezijos reikalingumo, turi į ją gerokai skirtingą pažiūrą:

Netolima praeitis paliko mūsų poetams ir skaitytojams skeptišką pažiūrą į pilietinę lyriką. Daug kas pilietinę poeziją supranta tik kaip ditirambų ir garsių lozungų rinkinį su daugybe šauktukų. Tuo tarpu šios poezijos spalvų ir balso diapazonas yra žymiai platesnis. O ir šūkaliojimas dar nereiškia kovingumo. Tvirti ir valingi žmonės paprastai kalba ramiai ir griežtai, apgalvotai ir tvirtai.

(Algimantas Mikuta, Poetai — trimitininkai)

Viduriniosios kartos poetai, jaučią pareigą „Didžiojo Spalio" sukaktį pagerbti, jai skiria eilėraščius „revoliucinės praeities temomis", kuriuos kritikas Bronius Raguotis (*Pergalė*, 1967, Nr. 8), vadina „poetinės ir idėjinės sąmonės pradinių šaltinių ieškojimu". Prie tokių reikėtų skirti Vl. Šimkaus „Tris vakarus su Janoniu", Antano Drilingos „1905 metus — Deklaraciją" ir „1907 metus. Kapsuką" (Iš datų ciklo), Justino Marcinkevičiaus „Revoliucijos muziejų" ar „Trylikos baladę", Vytauto Bložės „Bonifaco monologą", gal Pauliaus Širvio ciklą „Motulę Lietuvą", Alekso Dubulskio „Karbyševą" ar net Albino Žukausko „Bylą" (komunisto tardymas ir nuteisimas). Nei savo forma, nei turiniu betgi tie eilėraščiai nėra trafaretiški. Juose rasi ir nemeluotos vidinės šilumos ir lyriškų prasiveržimų. Taip, kad to paties P. Širvio pasisakymas „už įvairią poeziją. Už baltą ir juodą, mėlyną ir raudoną... Už pilietinę ir lyrinę. Tegu ji būna tik poezija ir tegu žydi visomis spalvomis," — nėra vien tuščia deklaracija.

Didžioji virš pusšimčio metraštyje dalyvaujančių poetų dalis veik jokiai „pilietinei lyrikai" nesiangažuoja.[2]) Reikėtų spėti, kad jie ir atliepia krašte vyraujančias nuotaikas, nes kritikas Jonas Lankutis, rašydamas apie „Revoliucinę poezijos tradiciją", jaunaisiais poetais rodosi kiek nusivylęs:

> *Pastaruoju metu jauni autoriai į poeziją ateina pernelyg ramiai, tyliai, daugeliu atveju beveik nepastebimai. Labai maža poetų, kurie ateitų į literatūrą su naujais ir reikšmingais gyvenimo klodais, naujomis problemomis ir idėjomis, savo atėjimu darytų kūrybinį sąjūdį. Taip yra, tur būt, todėl, kad į literatūrą ateinama be aiškesnės pilietinės pozicijos, didelių revoliucinių siekimų, noro kurti tikrovę, nešti į gyvenimą naują ir griauti seną.*
>
> (44 psl.)

---

2) Jonui Aisčiui visas reikalas kiek kitaip atrodo. Straipsnyje „O dramblio nepastebėjo" (*Draugas*, 1967. XII. 9.) jis rašo: „Pernai turėjau nelaimės pasidžiaugti „Poezijos pavasaris" almanachu. Vytautas Kazakevičius „Pergalėje" man drėbė, kad aš ieškojęs tarybinėje naujoje poezijoje opozicinių reiškinių. (...) 1967 m. „Poezijos pavasary" jaunimui jau uždėtas apinasris ir jis jau *visas en bloc* į tarybinio homero dūdą pučia. Kas netiki, tegu pasiskaito." (Pabraukta cituojant).

Nepatikėjau. Pasiskaičiau. Įsitikinau, kad ir Jonas Aistis dramblio nepastebėjo. Kiek ten jo ar Kazakevičiaus balsai turėjo įtakos, žinoma, nesiimu spręsti. Man atrodo, kad nedaug.

Savotišku atsakymu kritikui skamba vieno Juozo Macevičiaus eilėraščio posmo pabaiga:

Vėliavą ne taip sunku iškelti
Kaip sunku per kasdienybę nešti. (123 psl.)

Dauguma poetų rašo tai, kas jų pačių išgyventa, nori, anot Violetos Palčinskaitės, „paprastuose daiktuose ir reiškiniuose surasti kažką nepaprastą, o sudėtinguose — paprastumo esmę." (74 psl.). Tos paprastumo esmės ieškojimas, manau, ir duoda geriausius ir prasmingiausius posmus Marcelijaus Martinaičio, Jono Strielkūno, Juditos Vaičiūnaitės, Broniaus Mackevičiaus (pastarųjų dviejų kūriniai iškeltini dėl jų skambumo ir muzikalumo), Pauliaus Drevinio, Algimanto Pabijūno, Algimanto Baltakio ir kitų eilėraščiuose.

Straipsniais didesnę ar mažesnę duoklę Spaliui atiduoda Antanas Venclova, prisimindamas draugus-kovotojus nuo Liudo Giros iki Vlado Mozūriūno, ir Aleksandras Gudaitis-Guzevičius, papasakodamas apie „Poeziją už grotų"; Antanas Jonynas („Ar nukalei dainą — ginklą ir prakalbą") gina pokario metų poeziją, teigdamas, jog „tais rūsčiais metais... skaitytojui reikėjo atsakymo į svarbiausius politinius epochos klausimus", jog „darbo žmogui buvo be galo džiugu išgirsti, kaip naują žemę sveikina ir Spalio vaizdus savo daina atkuria Vincas Mykolaitis-Putinas" (119), nors jis ir pripažįsta, kad „asmens kulto atmosfera kenkė natūraliam poezijos vystymuisi". (122). Stambi duoklė revoliucijai šį kartą atiduodama vertimais, kuriuose patiekiami „įvairių žemynų, įvairių tautų revoliuciniai darbininkų poetai". Veik visų vertimų kokybė gana aukšta. Iš literatūriniai vertesniųjų paminėtini V. Majakovskis ir L. Aragonas.

Įdomūs M. Martinaičio (apie Salomėją Nėrį) ir J. Girdzijausko (apie verlibrą) straipsniai.

Šį kartą gana daug vietos skiriama ir „Naujiems vardams", kurių iškelti trys: Jonas Mačiuikevičius, Ramutė Girkontaitė ir Vytautas Skripka. Visi jie atrodo geresni, negu eilė „senų vardų". Išskirtinai verta dėmesio Ramutė Girkontaitė, kurios eilėraščiai, nežiūrint monotonijos formoje, skamba itin brandžiai.

„Naujųjų vardų" skyriuje supažindinama ir su išeivijoj tragiškai žuvusiu Algimantu Mackumi. Jo kūrybą metraštyje svariai reprezentuoja Jurekas (iš *Augintinių*) ir Raudiškoji (iš *Chapel B)*. Kiek blankiai, trafaretiškai, sakytum, visai pagal kulto laikų standartus poetą pristato Algimantas Baltakis.

Jo įsivaizdavimu, Algimantą Mackų, „dvylikmetį berniuką(...), dar negalintį nieko daryti savo valia, suaugusieji, patrankoms griaudžiant, išvežė iš tėviškės į naują svetimą pasaulį. Kas juos vertė palikti gimtuosius namus galima tik spėlioti: gal nusikaltimai hitlerinės okupacijos metais, gal neapykanta, gal baimė, o gal paprasčiausiai — tai buvo nelaimingi, mūsų priešų suklaidinti žmonės?"

Nenoréčiau tikėt, kad Baltakis iš tikrųjų nežino, dėl ko iš Lietuvos pasitraukė Mackaus tėvai, kaip ir daugelis kitų žmonių. Bet jeigu jis ir yra toks naivus, tai kas gi jį verčia spėlioti, implikuoti nieku dėtiems asmenims kažkokius nusikaltimus ar tolygų naivumą?

Rašydamas apie *jau brėstantį ar subrendusį poetą*, Baltakis irgi nepajėgia išsiversti be „ideologinių" banalybių, kaip: „Alg. Mackui ne prie širdies buvo biznio pasaulis, pasaulis *be kilnesnių idėjų*", „mes nejučiomis imame jausti simpatiją šiam *pasimetusiam*, tačiau doram žmogui", „reakcinės lietuvių emigracijos aplinka, kuri supo jauną poetą, atliko savo *pragaištingą darbą, neleisdama* jam suartėti su tais, kurie galėjo poetą išgelbėti iš dvasinės krizės", „jis valgė karčią, *prie nieko nepritapusio* emigranto duoną", mirtis jam pasidarė „protesto forma (...) išeitis iš tos aklavietės, į kurią poetą *įstūmė* nepalankiai susidėjusios gyvenimo aplinkybės ir susikompromitavę reakcinės lietuvių emigracijos ‚dvasiniai vadai' ", kol pagaliau „jį sutraiškė sunkūs amerikietiškos tikrovės ratai". (Visur pabraukta cituojant). Net ir Mackaus kūrybos Baltakis neįstengė aptarti be tos pačios rūšies pašvinkusių štampų: „Amerikoje po karo atsidūrė nemaža tų, kurie kalti dėl mažojo Jureko ir tūkstančių kitų žmonių likimo".

Taip, mielas Algimantai Baltaki, kiekvieno sąmoningo išeivio duona karti. Dar kartesnė, jeigu jis yra kūrėjas, ar net tokio *masto*, kaip buvo Algimantas Mackus. Bet *noréčiau jus užtikrinti*, kad Algimantas Mackus nebuvo pasimetęs, o atvirkščiai: pritapęs, kur savo laisva valia buvo pasirinkęs pritapti. „Kilnių idėjų" netrūksta nė „biznio pasaulyje", o tikrovės ratai negailestingai traiško visus ir visur. Galvoti, kad šiame krašte „reakcinė aplinka" ar „susikompromitavę vadai" turi kokios nors galios ką nors leisti ar neleisti, ką nors stumti ar traukti, — mažų mažiausiai naivu.

Didžiai vertinu *Poezijos pavasario* atsakomingojo redaktoriaus padarytą gražų žestą pristatant didelio talento poetą skaitytojui krašto, kuriam jis ir kūrė. Bet argi to nebuvo galima padaryti kartu su kūryba, nepapūtus skaitytojo akysna tos di-

delės dūmų dozės? Anksčiau paminėtosios antologijos pavyzdys kiek kitaip rodo. Bet ir už šitą žestą nenupelnyti nuopelnai jau pradedami rinktis. Jau minėtas kritikas (ir vienas iš antologijos redaktorių!) Bronius Raguotis *Pergalėje* (1967, Nr. 5) giriasi:

> *Tokių užsienio lietuvių poetų (šį kartą A. Mackaus) kūrybos skelbimas ir įvertinimas rodo mūsų socialistinės visuomenės humaniškumą ir sugebėjimą gerbti tai, kas vertinga sukurta lietuvių emigracijoje.*
> *Mūsų skaitytojui atskirais leidiniais pateikiama tokių autorių, kaip J. Tysliava, J. Baltrušaitis (pastarasis netrukus pasirodys) ir kt. geriausioji kūrybos dalis. Tai socialistinės santvarkos humaniškumo aktas, skirtas išsaugoti lietuvių nacionalinei literatūrai ir apskritai kultūrai, palikimą, sukurtą už Lietuvos ribų.*

Nuo kada gi lietuvio kūrėjo pristatymas lietuviui skaitytojui, nežiūrint kokioje santvarkoje tai beatsitiktų, pasidarė „humaniškumo aktu"? Ypač dar jeigu nuoširdžiai siekiama pasitarnauti „nacionalinei literatūrai ir apskritai kultūrai"? Mano kukliame žodyne šitokie aktai vadinasi daug mažesniu pareigos vardu. Man atrodo, kad ir Baltrušaitis ir Tysliava ir Mackus, lygiai kaip Putinas, Mieželaitis ar Baltakis nėra „jūsų" ar „mūsų" poetai. Jie visų lietuvių poetai. Kalbu, žinoma, tik už save, netvirtindamas, kad ir šioje tvoros pusėje panašių reiškinių ar kitaip galvojančių žmonių nėra, bet taipogi tikiu, kad būtų geriau, jei jų nebūtų.

> *Poezijos pavasaris, 1967.* Ats. red. Algimantas Baltakis. Red. komisija: Albinas Bernotas, Vytautas Bložė, Vytautas Kubilius, Vacys Reimeris, Justinas Marcinkevičius ir Vytautas Rudokas. Dail. Rimtautas Gibavičius. Iliustructa kai kurių poetų geromis portretinėmis nuotraukomis ir 39 grafikų (visų po vieną) darbais. Albuminio formato, 269 teksto puslapiai. Tiražas — 10,000.

Titas Guopis

KULTŪRINIAI RŪPESČIAI

KELI ŽODŽIAI APIE PERNYKŠTĘ MŪSŲ LITERATŪRĄ

Išleistų knygų skaičiumi matuojant, 1967 lietuviškose egzilinės literatūros stovis atrodytų normalus: rinkoje pasirodė bent tuzinas vienetų, kiekybiškai gana tiksliai atskleidžiančių mūsų paskutiniojo dešimtmečio potencijos vidurkį. Kokybiškai betgi pernykščius metus našesniais tegalima vadinti nebent poezijos žanre. Literatūriniu svoriu virš vidutiniškumo teprasimušė vos pora knygų, o ir tie vidutiniškumą atstovaują veikalai nesiekė aukščiausios ribos savo skalėje.

Pusę grožinės literatūros leidinių sudarė šeši poezijos rinkiniai, palyginti kuklūs ir „druku" šykštoki. Poezijos žanrui priklausė ir dvi debiutantės, taip jau reti paukščiai mūsų žodinės kūrybos horizontuose, kad vien jų pasirodymo faktas nebegali nedžiuginti.

Iš pernykščių poezijos knygų tiek savo išvaizda, tiek ir literatūriniu svoriu kitas prašoka Kazio Bradūno eilėraščių rinkinys *Sonatos ir fugos*. Jo tematiką išsakanti antrinė rinkinio antraštė „Susitikimai su Čiurlioniu" yra savotiškai klaidinanti, nes Čiurlionio kūryba Bradūnui nėra rėmai, o tik išeities taškas jo žvilgsniui į save ir visatą, į mūsų žmogiškosios būties gelmes. Tai nėra bandymas šalia garso ir spalvos Čiurlionio kūrybai duoti trečiąją — žodžio — dimensiją, ar bandymas tąją kūrybą lyriniu žodžiu interpretuoti, o poeto dvasinio gyvenimo išraiška Čiurlionio kūrybos poveikyje.

Kad ir subjektyviai įsijausdamas į Čiurlionio simbolius, alegorijas, spalvų ir garsų derinius, išgyvendamas žmogaus kūrėjo didybę ir menkystę, Bradūnas ieško rakto į mūsų būties paslaptis ir randa jį vienašališkame dialoge su Visatos Kūrėju:

Aš nenoriu, nenoriu apakti
Tokią šiltą vasaros naktį,
Kada lūžta skliautai nuo žvaigždžių,
Ir jos krinta ant mano pečių.
Aš tik noriu surasti tave,
Ir klausau — po beržo žieve
Ir po duonos pluta
Plaka širdis paslėpta... (28 psl.)

Nuo pirmykščių Bradūno poezijos rinkinių *Sonatos ir fugos* ryškiausiai skiriasi savo forma. Čia ji, bene muzikinės tematikos įtakoje, klasiška ir pavyzdingai išlaikyta. Taisyklingas ritminis bangavimas, meisterio kantrybe ir kruopštumu išieškotas žodis gausiose aliteracijose neretai įgauna krištolinį skambėjimą, vis dėlto neprarasdamas nuoširdumo ir prasmės.

Sonatos ir fugos taipgi išsiskiria originaliu ir itin skoningu dailininko V. Virkau knygos apipavidalinimu, iliustracijose panaudojant įvairiomis figūromis išdėstytus Čiurlionio tapybos fragmentus.

Kiek Bradūno poezija bebūtų egotistinė, kiek joje beatsispindėtų paties poeto dvasinė būsena, iš tikrųjų ją skaitydamas nejauti, kad tai būtų intymus poeto dienoraštis. Tas jojo „aš" visiškai suabstraktintas, suabsoliutintas, virtęs bendruoju žmogumi, jo siekimais, jo nerimu, jo išsiliejimu visaton. Tąja prasme Bradūno kūrybai diametraliai priešinga yra Jono Meko lyrika. Jo *Pavienius žodžius* skaitydamas nė minutei negali atsikratyti minties, kad tas „aš" ir yra patsai poetas, iki nuogumo atviras, iki skausmo intymus. Tik jis atsispindi ir jį supančiuose daiktuose ar žmonėse. Prieš perduodamas aplinką poetas pirmiausia ją sugeria savin, padaro savęs dalimi. Per gyvenimą eina ir savo keturiasdešimties metų pelną ir nuostolį, pergales ir pralaimėjimus skaičiuoja ne kas kitas, ne abstraktus žmogus, lietuvis ar poetas, o Jonas Mekas. *Pavieniai žodžiai*, anot K. Bradūno, yra „pokalbis su savimi, žiūrint į daiktus ir save" (*Draugas*, 1968. 1. 20.).

Toli
nuo
žemės,

viršum
de-
besų,
statau
aš
klausimą:
kas
aš
esu?
(54 psl.)

Visi klausimai ir atsakymai, jų nebuvimas ar „neprabylanti tyla" prasideda ir baigiasi pačiame poete. Tai, žinoma, nereiškia, kad jo išgyvenimai, emocijos, patirtys skaitytojo neveiktų, jo nejaudintų, nepasidarytų jam savi, kaip ir visa, kas žmogiška. Ypač, kada jų perdavime poetas toks sugestyvus savo paprastumu ir atvirumu. Tąjį paprastumą stipriai pabrėžia ir rinkinio eilėraščių forma, iš vieno žodžio ar jo dalies susidedančios eilutės, primenančios, Bradūno žodžiais tariant, „japonų raštą, skaitomą iš viršaus žemyn". Nors ir rizikuodamas būti pakaltintas manierizmu, poetas tartum nori iškelti ir savo žodžiui skiriamą itin didelę reikšmę. Kiekvieną žodį jis perduoda tokiu pabrėžimu, lyg tai būtų jo ir vien tiktai jo atradimas.

Savybės, būdingos *Pavieniams žodžiams*, visada buvo ir Vlado Šlaito poezijai charakteringos, nors formos ar turinio atžvilgiu jo poezija gerokai skirtinga, kaip skirtingas ir jo požiūris į aplinką, žmogaus būtį ar paskirtį. Šlaitas nesikankina abejonėse, nekelia klausimų, į kuriuos nebūtų atsakymo. Jis teigia, konstatuoja. O gaila jam ar liūdna kaip tik dėl to žinojimo. Nuotaikose Šlaitas žymiai emocingesnis; jo eilėraščius neretai margina jausmažodžiai ar šauktukai. Šlaito atvirumas visada turėjo savotiškai ekshibicionistišką atgailavimo atspindį, o taipgi stiprų polinkį manierizmo pusėn. Jo paprastumas, baltosios eilės, išmargintos poezijoje neįprastais terpiniais, visada pavojingai sviro prozos pusėn. *34 eilėraščių* rinkinyje visi šitie pavojai realizuojasi žymiai dažniau, negu pirmykščiuose Šlaito rinkiniuose. Jis čia žymiai sėklesnis, nuolatos besikartojąs ne tik išsireiškimais ar įvaizdžiais, bet ir temomis, kuriose ir taip niekada nebuvo platus. *34 eilėraščiai* skirtini prie silpnesniųjų Šlaito rinkinių. Itin gausios korektūros klaidos rinkinio vertės irgi nepakelia.

Abi pernykščių metų debiutantės nusipelno dėmesio dar ir dėl to, kad jos yra, sakytum, „natūralios" debiutantės,

su visais šiai kategorijai įprastais privalumais, įskaitant jauną amžių, polėkį, drąsą, žalumą, — o ne vien jon skiriamos dėl pirmosios knygos parašymo fakto. Jaunos jos galėtų jaustis net ir „nužemintųjų generacijoje", vartojant Vytauto Kavolio nukaltą terminą, prisegamą kūrėjų kartai, atėjusiai po žemininkų ir taipgi suponuojantį jų subrendimą be savosios žemės. Šitoji karta, prasidėjusi su Algimantu Mackumi ir Liūne Sutema, kūrėjais nėra gausi. Rimtai kalbėti apie bendruosius jos kūrybinio veido bruožus gal irgi būtų kiek ankstoka. Gi vis dėl to net ir patys jauniausieji, kaip šių metų debiutantės Stasė Šakytė (*Alkana žemė*) ir Sesuo Marija Jurgita Saulaitytė (*Kai mes nutylam*) — o ir jų amžininkai, retkarčiais užtinkami *Ateityje*, *Tėviškės Žiburiuose*, *Draugo* kultūriniame priede ar *Studentų metraštyje* — tokių bruožų jau turi. Vienas, gana ryškus, nors neigiamas ir kiek paviršutiniškas bruožas yra per mažas savo kalbos, savo tautinio charakterio, savo literatūrinės tradicijos pažinimas. Kaip tik iš šito bruožo, manyčiau, logiškai ir natūraliai išplaukia ir daugelis kitų: uždarumas, sausumas, nesugebėjimas (o gal ir nenoras) plačiau komunikuoti, didelis abstrakcijų pamėgimas ar konkretumo baimė ir pan.

Visos šitos savybės atsispindi tiek S. Šakytės, tiek ir S. M. J. Saulaitytės rinkiniuose. Jos abi daugiausia rašo imažistinio pobūdžio miniatūras, mažai tepaisydamos tradicinio ritmo, formų, nesusivaržydamos rimais. Jų eilėraščiai gana intymūs, tačiau tas intymumas gerokai skiriasi nuo jau minėtų poetų nuoširdumo ar atvirumo: tai uždaras intymumas, kalba, ne visada plačiau suvokiamais simboliais, iš skaitytojo daug reikalaujantis ir, pirmu žvilgsniu, nedaug ką žadantis.

Abiejų poečių kūryboje itin ryški pastanga kiekvieną eilėraštį pamušti filosofiniu pamušalu. Tai dažniau ir geriau pavyksta nebent S. M. J. Saulaitytei, kuri taipgi yra už S. Šakytę kiek konkretesnė ar net visuomeniškesnė, jeigu, net ir liberaliai, šitokį epitetą čia tiktų naudoti. Tiesa, santūrumas ir saikingumas debiutantuose ne taip jau dažnos dorybės ir už jas abi poetės nusipelno pagyrimo, tačiau nesinorėtų, kad jų sąskaiton eilėraštyje išgaruotų visi gyvybės syvai, tepalikdami sausų gyslų rezginius.

Abiejų poečių pirmieji žingsniai gana svarūs ir viltingi. Jie sugeba skaitytoją užintriguoti tolimesniam dėmesiui.

Mažiau džiaugsmo (o juo labiau vilčių) kelia Benedikto Rutkūno *Mėlyna diena*, nors, kalbant leidėjų žodžiais šio (bene ketvirtojo) rinkinio aplanko paraštėje, čia poetas, po dvidešimties metų tylos „patiekia tik būdingesniuosius eilėraščius iš savo vertingo ir didžiulio — 384 eilėraščių (kelerių baladžių)

rinkinio, sudarančio 497 mašinraščio puslapius, kuriuose sutelkta beveik visa 1949 - 1967 kūryba." B. Rutkūnas, nors rašo jau ilgus metus, labai retai kada pataikė į laiko ar poezijos taktą. Jis visada žengė kitų daugiau ar mažiau pramintais keliais, tik retkarčiais tešvystelėdamas originalesne mintimi ar giliau įsirėžiančiu sąskambiu. Ir *Mėlyna diena* stokoja tos tikrosios kūrybinės šviesos ar šilumos, kuri pajėgtų skaitytojo vaizduotę ar emocijas paveikti, sužadinti ar uždegti.

* * *

Iš gana silpnos ir negausios pernykščių metų prozos išsiskiria Kazio Almeno novelių rinkinys *Gyvenimas tai kekė vyšnių*. (Autorius, tiesa, jam jokios žanrinės etiketės nepriklijuoja, tačiau daugumas gabalų, manau, neiškristų iš novelės rėmų). Rinkinys turėjo būti bene pirmoji šio jauno beletristo kūrybos knyga: dauguma jame spausdinamų novelių yra mūsų periodinėje spaudoje matyta dar gerokai prieš romano *Upė į rytus, upė į šiaurę* ar novelių rinkinio *Bėgių* pasirodymą. Kiek žinau, spaudai *Gyvenimas* buvo paruoštas vos *Upei* pasirodžius, tik autoriui nesisekė prisikalbinti šiai knygai leidėjo. Nesėkmės priežasčių galėjo būti bent keletas, betgi pagrindinės, spėčiau, tebuvo dvi: nepasitikėjimas per mažai težinomu autorium ir baimė konservatyviųjų skaitytojų reakcijos dėl nekonformistiškų ir vyresniajai kartai nepriimtinų kai kurių novelių veikėjų moralinių pažiūrų. Ir svėrė, manau, kaip tik ta baimė, kuri šiandien jau nebeatrodo tokia reali.

Socialiniu ar visuomeniniu atžvilgiu su *Gyvenimu* Almenas atsistojo maždaug tokioje pozicijoje, kokioje prieš keliasdešimt metų stovėjo Antanas Tulys: jis pirmas literatūriškai atskleidė dvasinį pasaulį nuo savo žemės jau veik atsiplėšusios ir į naujojo gyvenimo srovę svetimame krašte beįsiliejančios emigrantų kartos. Almenas iš esmės skiriasi ne tuo, kad aprašo vėlyviausiąją emigraciją, bet tuo, kad, būdamas žymiai siauresnis chronologinės ar sociologinės apimties prasme, jis žymiai detalesnis, konkretesnis, o kartais ir gilesnis savo veikėjų vidinių konfliktų analizėje. Veik visų jo novelių veikėjai yra studentai, visų veiksmas vyksta penkiasdešimtųjų metų dekadoje.

Ar įvykiai būtų pasakojami pirmuoju ar trečiuoju asmeniu, centrinius veikėjus jungiąs kalbos, būdo, galvosenos, moralinės filosofijos panašumas verčia skaitytoją juose įžiūrėti didelę dalį paties autoriaus asmens. Gal būt, kaip tik dėl to sunku suabejoti ir autoriaus išgyvento laikotarpio dvasios au-

tentiškumu. Tąjį autentiškumą pabrėžia itin gyvi, ne kartą šviežiu humoru nuskaidrinti dialogai, išmarginti vień aprašomajai kartai būdingais kreipiniais, specifiniais išsireiškimais, posakiais, dažnai nevengiant barbarizmų, amerikonizmų ar net vulgarizmų, nesibijant pažeisti gramatikos ar sintaksės taisyklių. Nemanau, kad kalbos grynumo nepaisymas ar jos nenuoseklus vartojimas yra dorybės, betgi negalėčiau nuneigti, jog geriausios rinkinio novelės, kaip „Dryžuota palapinė" ar „Baltieji kalnai" daugiausia šiomis ypatybėmis (teigiamomis ir neigiamomis) išsiskiria.

Kalbant apie rinkinio neigiamybes, reikėtų iškelti jau minėtą vyriškųjų veikėjų charakterių panašumą, moteriškųjų beveidiškumą, autoriaus per didelį polinkį į veiksmą stabilizuojančias diskusijas, įtin ryškų moksliniai-filosofinio pobūdžio novelėse, kaip „ZPR-III" ar „Pasaulio užkariautojas". Tačiau šias neigiamybes Almenas didele dalimi išperka savo šviežumu, natūralumu, vaizduote, polėkiu ir kitomis dorybėmis, kurių mūsų literatūra šiandien stokoja. Kaip tik dėl jų *Gyvenimą* reikia vertinti ne vien kaip nuostabiai autentišką vieno fragmento vienos kartos gyvenime atskleidimą, bet ir vertingą įnašą literatūron: jaunatvišką, drąsų, su nemaža doze anarchistiškos ar nihilistiškos dvasios, vieną iš tų retų knygų, kurios literatūra atgaivina, išjudina, duoda jai naują impulsą.

Priešingybe Almeno *Gyvenimui* reikėtų laikyti Prano Naujokaičio *Draugo* premijuotą romaną *Žydinčias dienas*. Tiesa, Pr. Naujokaitis rašo apie dalykus, kurie, atrodo, nieko kito ir negalėtų, kaip kelti dvasią ir žadinti entuziazmą. *Žydinčios dienos* apima visą Lietuvos nepriklausomo gyvenimo epochą iki sovietų, o vėliau — vokiečių okupacijų. Veik visi veikėjai taurūs, kilnūs, darbštūs, energingi, kovoją už laisvę, pionieriškai kurią naują gyvenimą. Pats autorius visur optimistiškas, moralus, geradėjus keliąs, o niekadėjus — baudžiąs. Bėda tik, kad visi tie jo veikėjai stokoja kraujo. Bėda, kad ir pats autorius žymiai geresnis (kad ir neoriginalus) prakalbininkas ar pamokslautojas, negu rašytojas-epikas arba net ir kronikininkas-reporteris. Romane veiksmo ar intrigos kaip ir nėra; veikėjai — schematiški, jų dialogai — melodramatiškai šabloniški; situacijos — dirbtinos; stilius — įkyriai trafaretiškas. *Žydinčios dienos* yra neabejotinai prasčiausias iš visų *Draugo* iki šiol premijuotų romanų.

Mažų reikalavimų skaitytojo pramoginiam pasiskaitymui daug labiau tinka naujos (?) autorės — slapyvardininkės Renės Rasos romanas *Meilė trikampyje*. (Vardas, manau, parink-

tas sekant pagarsėjusiu kriminaliniu romanu *Ratas trikampyje)*. Jis įdomesnis tuo, kad autorė padeda itin daug pastangų intrigai bei formai sufabrikuoti. Veikėjus ji čia traukia kaip tas magikas triušius iš skrybelės, ne kartą juos pastatydama į psichologiškai painias situacijas, iš kurių išeities nė pati nebesuranda. Gaila tik, kad Renės Rasos literatūrinė nuovoka, kalba, stilius dar žemesnio lygio, negu *Žydinčių dienų* autoriaus. O tada vargu begalima ir apie romaną kalbėti kaip apie literatūros kūrinį.

Vaikų literatūrą pernai tepapildė vienintelė knyga — Nijolės Jankutės apsakymėlių rinkinys *Kaip Algiukas vėjo ieškojo*. Sakyčiau, labai šykščiai tepapildė, nes jauna autorė neištesėjo to, ką pirmosiomis dviem knygelėmis buvo žadėjusi. Šiame rinkinėlyje sudėti apsakymėliai per daug sausi, elementoriški, „mašiotiški" (epitetą vartodamas jokiu būdu neturiu intencijos vaikų literatūros pionieriaus Prano Mašioto žeminti). Jie stokoja veiksmo, nuotykio, vaizduotės. Besistengdama mažajam skaitytojui įtikti, pati autorė per daug suprastėja, pasidaro vaikiška ir... vaikams vargiai beimponuojanti.

Nedaug, manau, tenusikalstumėm, jei, besistengdami pernykštį prozos derlių pakelti, jai priskirtumėm ir apie vidurvasarį pasirodžiusią, nors ir 1966 metų data atžymėtą *Trečiąją Pradalgę*. Toksai pakėlimas irgi tereikštų daugiau tūrio, o ne svorio padidinimą, nes pernykštė metraščio knyga, kiek ji bebūtų įdomesnė ar aktualesnė, kokybiškai nė vienu kūriniu vidurkio neperšoka. Pirmosiose dviejose knygose favorizuotam poezijos žanrui šioje teskiriama vos dešimtoji keturių šimtų su viršum teksto puslapių dalis.

Prozoje dominuoja trys autoriai, kurių kūriniais užpildyta vos ne trys ketvirčiai knygos turinio. Betgi ir jų proza nėra grynai fikcinė: Vytautas Alantas duoda jau trečią, dar žymiai ilgesnę (80 psl.) XIII amž. kronikos *Šventaragio* ištrauką, Liudas Dovydėnas — pirmosios bolševikų okupacijos atsiminimus „Pusbalsiu kalbant", o Stasys Santvaras sentimentalia plunksna piešia keturių savo draugų — sukaktuvininkų (P. Andriušio, B. Brazdžionio, Ant. Gustaičio ir J. Kapočiaus) „Impresionistinius paveikslus".

Bent pusšimtį puslapių metraštyje užimanti Anatolijaus Kairio vienaveiksmė tragedija komiškai *Curriculum vitae* buvo taipgi išleista atskiru atspaudu ir susilaukė keleto teigiamų paminėjimų mūsų periodinėje spaudoje. Tai dabartinę emigraciją liečianti, naivokai moralizuojanti, didaktiška alegorija, su didele doze melodramatiško patoso ir ryškiomis, bet mažai

sėkmingomis autoriaus pastangomis moderniškai atskleisti laiko dvasią.

Į pernykštį dramos aktyvą įsirašė ir ilgai tylėjęs Jurgis Jankus su trijų veiksmų drama *Peilio ašmenimis*, vaizduojančia tragiškas paskutiniųjų „miško brolių" dienas sovietų okupuotoje Lietuvoje. Šios dar karštos ir mums visiems tebeskaudžios tematikos traktavime J. Jankus yra labai artimas Vytautui Alantui, nors dar ne visur pastarajam prilygsta. Dramos veikėjų plejadą sudaro herojai ir niekšai, o keliais atvėjais ir nukankintųjų dvasios. Visi jie tirštai peršaržuoti, gerokai nužmoginti, be ryškesnio psichologinio pamušalo. Autorius jiems prigalvoja neįtikinamiausių situacijų, kokių šiandien vargu berastum trečiaeiliamę laukinių vakarų filme. Ką gi daro veikėjai tokiose situacijose? Jie... melodeklamuoja, kalba lyg sapnuodami, pasakoja ir, žinoma, veikia. Bet veikia tartum autoriaus pastūmėti, jo patraukti už virvutės. Daug ko šiai dramai trūksta, bet labiausiai, gal būt, žmogaus. Gyvo, natūralaus, universalaus, motyvuojančio savo emocijas, kalbą, veiksmus, žinančio savo gyvenimo prasmę ir pagrindą.

Reikėtų nors žodžiu užsiminti ir apie knygų viršelius. Juk tai knygos langas, jos tiesioginė reklama. Žvelgiant į pernykštes knygas, atrodo, kad dauguma mūsų leidėjų (Lietuviškos Knygos Klubas, *Darbininkas*, *Ateitis*, *Lietuvių Enciklopedija)* staiga susirgo savotiška „jurkomanija". Ir tai nebe pirmi metai. Gal tie viršeliai ir nėra blogi, gal toji V. K. Jonyno ir T. Valiaus savotiška sintezė daug kam ir patinka, bet vistiek nemanau, kad reikėtų vienam dailininkui pavesti viršelių piešimo monopolį. Nenuostabu, kad J. Meko ar Sesers M. J. Saulaitytės knygų viršeliai, papuošti paprastutėmis fotografijomis, padvelkė šiltai ir gaivinančiai.

Kęstas Reikalas

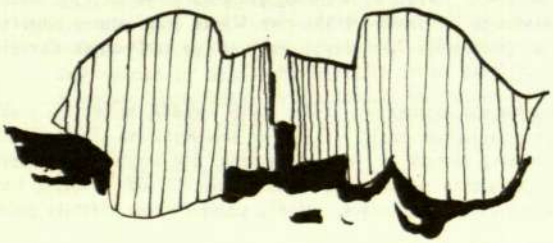

LIETUVIŠKOJOJE VISUOMENĖJE

KULTŪROS KONGRESAS TARP FARSO IR OPEROS

Į trečiąjį JAV ir Kanados Lietuvių Kultūros Kongresą jau galima žvelgti iš šiek tiek toliau, plačiau apimančiu žvilgsniu. Reikėtų gal sakyti „trečiąjį po Lietuvių Bendruomenės sparnu", nes, PLB pirm. J. Bačiūno teigimu, šisai buvęs net devintasis lietuviškas kongresas išeivijoje. O tai duoda ne tik gilesnę perspektyvą, bet ir tirštesnę masę, leidžiančią drąsiau daryti bendrinančias išvadas.

Tokias išvadas darant, šį kartą būtų itin neteisinga suplakti vienon krūvon su paskaitine ir meninę dalį, nes jos sunkiai leistųsi aptariamos tais pačiais epitetais. Su darbine dalimi meninę (dirbtinai) jungė vien datos, o ne dvasia. Taigi ir čia pirmiausia kalbėsiu vien apie darbinę dalį, kuri Kultūros Kongresui ir turėtų būti esminė.

Trečiąjį Kultūros Kongresą, kaip ir jo pirmtakus, lydėjo mažiausiai trys piktosios laumės, kurių pagundoms, viliojančioms nuo tikrojo kelio į pasisekimą, nė šį kartą nebuvo sugebėta atsispirti. Tai: 1) skirtingų pažiūrų baimė, 2) didelė rutinos meilė ir 3) polėkio trūkumas. Visas tris laumes pagerbdamas, ir dedikuosiu kiekvienai jų bent po apžvalgos skyrelį.

1.

„Svarbesnis momentas, įrėžęs savo spaudą kongreso sudėtin ir jo programos lygin, tai mūsų išsiskyrimas dėl pažiūrų į vieną ar kitą asmenį ar jo nusistatymą. Tai apgailėtinas reiškinys ir jo plėtra nėra mūsų interesuose. Ir šia prasme, kad ir šiame kongrese diskusijos, minčių pasikeitimas, atrodo galė-

jo daug prisidėti prie vienalytesnio darbo. Deja, ir šį kongresą ruošiant, kaip ir buvusius 1956 ir ypač 1962 metais, vis dar vyravo nusiteikimas: „jeigu jis, tai be manęs!" — rašo Mečys Valiukėnas *Dirvos* Nr. 132, 1967. XII. 8. Pažymėjęs, kad „Kultūros Kongresas tai akademinis klausimų nagrinėjimas", jis dar priduria, jog šitame nagrinėjime „turime vadovautis laisve sau ir pagarba bei meile kitam lietuviui, nors ir priešingai pasisakančiam, ar žinant, kad jis priešingai pasisakys..."

M. Valiukėnas iškėlė tikrai svarbų ir skaudų faktą. Ir jo išvada labai teisinga. Kiek klaidingas, arba bent per daug suprastintas yra tik šito „išsiskyrimo" priežasčių apibūdinimas: „jeigu jis, tai be manęs!" Tikrumoje šio kongreso prelegentų eilės praretėjo ar prieš pat jam prasidedant pakito ne kviečiamiesiems atsisakius dalyvauti, bet programą sudarinėjusios PLB Kultūros tarybos pakviestuosius asmenis rengimo darbų Vykdomajam komitetui pradėjus iš kalbėtojų sąrašo braukyti. Dėl to Vykdomojo komiteto ar JAV LB Centro valdybos parodyto nepasitikėjimo Kultūros Tarybai iš jos pasitraukė ir viešą pareiškimą spaudoje padarė bent trys jos nariai (K. Ostrauskas, V. Trumpa ir Br. Vaškelis), kurie taipgi pasisakė kongrese nedalyvausią. Ką gi kita jie turėjo daryti? Prieš savo sąžinę sutikti su savo pačių pakviestiesiems ir ne vienu atveju spaudoje paskelbtiesiems Vykdomojo komiteto implikuojamomis insinuacijomis? Netiesioginiai pripažinti, jog tie pakviestieji „komunistai" ar „kolaborantai", ir tai jiems pranešti?

Kiek Kultūros tarybos pakviestųjų paskaitininkų Vykdomasis komitetas „išskryningavo", kokie buvo tikrieji tariamojo „apsišvarinimo" motyvai, manau, ilgainiui visiems paaiškės, nes yla turi tendencijos iš maišo išlįsti. Buvęs JAV LB Centro valdybos pirmininkas, aktyvus Vykdomojo komiteto narys Jonas Jasaitis kongreso metu man sakė savąjį „veto" panaudojęs tik prieš žurnalistą Vincą Rastenį ir dailininką V. K. Jonyną. Paruošiamuosius darbus iš arčiau stebėję teigia, kad ir *Lituanus* redaktorius dr. Tomas Remeikis buvęs panašiai „išskryninguotas". Be jau minėtų iš spaudoje skelbtų ir programoje įrašytų kongrese nesimatė rašytojo A. Landsbergio, prof. dr. Rimvydo Šilbajorio, kalbininko L. Dambriūno, o taipgi muziko D. Lapinsko ir dirigento V. Marijošiaus. Yra žinoma, kad vienas ar kitas dvi savaites prieš kongresui prasidedant kviestas išbrauktųjų ar pasitraukusių vietoms užimti irgi atsisakė. O ir ne vienas dalyvavusių, jeigu ne viešai (kaip dr. Kęstutis Keblys), tai bent privačiai pasmerkė Vykdomojo komiteto „skryningavimo" politiką.

Viena prikišamai aišku, kad Kultūros Kongresas neatliko savo pagrindinės funkcijos: apjungti mūsų ne stiprėjančias, bet silpstančias jėgas. Pati svarbioji šito priežastis, manyčiau, ir yra toji mumyse neišraunamai įsišaknijusi kitokios pažiūros baimė.

2.

Kongresų programų sudarymo rutina mūsuose taip jau įrėžusi savo vagą, kad vargu beįmanoma iš jos išsikapstyti. Šalia pagrindinių prelegentų būtina priperėti eilę sekcijinių pašnekesių atskiruose gardeliuose, jų programą taip chronologiškai sustatyti, kad jie liptų vienas kitam ant nugaros ir kad publika neišvengiamai pasimestų visų tų gardelių labirintuose. Lyg kongresas būtų kažkokios „laisvos rinkos" demonstracija, kurioje kiekvieas „vartotojas" būtinai rastų ką nors savo skoniui.

Ir šį kartą šalia bendrųjų paskaitų (buvo numatytos trys, bet L. Dambriūnui nepasirodžius, teįvyko dvi) programoje buvo paberta bent tuzinas sekcijinių pašnekesių su pusšimčio kalbėtojų — nagrinėtojų vardais. Didesnė jų dalis (bent aštuoni) vyko tarp dvyliktos ir aštuntos valandos šeštadienį po pietų. Pirmosios turėjo prasidėti pagrindinės paskaitos metu, gi paskutiniosios — paspartintos ar nutrauktos publikos daliai neišvengiamai skubant namo pavakarieniauti ar papietauti ir persirengti kitoje vietoje vykstančiam koncertui.

Prie kongreso kalbėtojų būtina prijungti ir oficialiuosius atidarytojus ar neoficialiuosius sveikintojus, kainavusius žymiai daugiau laiko, negu jo ėmė pagrindinė paskaita. Kongresui atidaryti, jį žodžiu pasveikinti prireikė bent dešimties žmonių. Paskui, žinoma, reikėjo perskaityti sveikinimus raštu, kurių susidarė nemaža krūva. Asmenybių ir titulų paradas maždaug kaip per metinį Oscarų įteikimą filmo menininkams Hollywoode! Ar viso šito reikėjo kongreso orumui pakelti?

Jeigu kongreso atidarymas savo įgrisusiais šablonais valandomis marino publikos nervus ir bukino žiūrovų dėmesį koncentruotai dr. J. Girniaus paskaitai apie „Mūsų kultūrinio gyvenimo sėkmes ir nesėkmes", tai atvirkščiai įvyko su kongreso uždarymu. Čia jau publiką „liūliavo" dr. J. Jakštas, kurio paskaita, kaip turininga ar kruopščiai parašyta ji bebūtų, buvo per daug ilga ir monotoniška.

Veik visų specifinę kultūros šaką atstovaujančių sekcijų pokalbių planas buvo maždaug vienodas ir dvilypis: 1) apžvelgiąs, kas per penkmetį buvo daroma ar padaryta, 2) iškeliąs uždavinius, kurių įgyvendinimui reikia lėšų. Ta antroji fazė kaip tik ir atsispindėjo daugumoje kongreso rezoliucijų. Visi

tie uždaviniai, atrodo, svarbūs, aktualūs, būtini, ir nemanau, kad bet kas jiems nepritartų. Štai bent keletas tokių siūlymų:

Literatūros sekcija. Susirūpinti mūsų rašytojų palikimo išsaugojimu ateičiai; plokštelėse užfiksuoti gyvą jų žodį. (K. Bradūnas).

Dramos sekcija. Suorganizuoti repertuarinį lietuvių tautinį dramos teatrą; suruošti dramos festivalį; didesnėse lietuvių kolonijose steigti dramos studijas. (A. Kairys).

Dailės sekcija. Išleisti reprezentacinį leidinį apie Čiurlionį, išeivijos meno istoriją, daugiau individualių dailininkų monografijų su jų darbais; sudaryti stipendijas dailę studijuojančiam jaunimui. (R. Viesulas).

Muzikos sekcija. Įkurti stipresnę lietuviškų gaidų leidyklą; materialiai remti muzikoje pasireiškusius talentus; nuolat aprūpinti chorus nauja dainavimo medžiaga. (Vl. Jakubėnas).

Kultūros fondas. Išleisti dr. J. Girniaus lietuvių filosofijos istoriją. (K. Drunga). Suorganizuoti stambesnes stipendijas jaunimui, ruošiančiam platesnes lituanistinių sričių studijas. (T. Remeikis).

Pedagoginio Lituanistikos Instituto plačiai motyvuoti siūlymai buvo multiplikuoti ir dalinami kongreso dalyviams. Be kita ko juose buvo siūloma organizuoti lietuviškojo švietimo stipendijų fondą; organizuoti lietuvių rašytojų pažinimo konkursus jaunimui ir laimėtojams skirti pinigines premijas.

Sportininkai savo sekcijoje pageidavo organizuoti daugiau sportinių išvykų į kitus kraštus (V. Adamkavičius); jaunimo organizacijų atstovai — daugiau neatidėliotinos paramos *Lituanus* žurnalui (nors žurnalo redaktorius dr. Tomas Remeikis kongreso rengėjams pasirodė nepatikimas kviesti į prelegentus). Žodžiu, doleris buvo svarstomas veik kiekvienoje sekcijoje, į jį atsimušė didžioji kongreso rezoliucijų dalis.

Į ką būtų logiškiausia tokias rezoliucijas konkrečiai nukreipti? Finansiniai stipriausia institucija yra bene Lietuvių (milioninis) fondas su $400,000 prašokusiu kapitalu, kongreso metu turėjęs savo narių suvažiavimą. Bėda tik, kad fondas lėšų paskirstymo srityje yra susmulkėjęs gal net daugiau negu visi iki šiol įvykę kongresai. Šiais metais $20,000 pelnas buvo paskirstytas į daugiau negu dvidešimtį dalių, kurių didžiausia — $2,000 —teko Manyland leidyklai (nuperkant iš jos už šią sumą knygų ir pavedant Švietimo tarybai jas pasirinkti ir paskirstyti), gi mažiausia — $150 — *Draugo* dienraščio vaikų skyriaus *Tėvynės žvaigždutės* premijoms. Didesnė pelno dalis

atiteko uždaviniams, kuriais rūpinasi Švietimo taryba (mokykloms remti — $1,500, vadovėliams rengti $1,500, pratimams leisti $1,350, mokytojų studijų savaitei rengti $1,250 ir t.t.). Kiek šitokia proporcija tiksli, būtų atskira tema. Pažymėtina nebent tai, kad ne pinigai ar jų trūkumas yra pagrindinė lietuvybės smukimo šiame krašte priežastis. Ką fondai beskirtų lietuviškajam švietimui, pagrindiniais to švietimo „mecenatais" visada liks tėvai, kurie mokės mokestį už mokslą, vadovėlius, pratimus ir kitką. Daug svarbesnis, manau, fondų uždavinys būtų rūpintis, kad tiems vadovėliams nepritrūktų medžiagos, arba kad lituanistines studijas baigusiam jaunimui staiga nepritrūktų lietuviško oro, be kurio ir apsišvietimas pasidarytų beprasmis.

Bendrasis visų simpoziumų lygis jeigu ir nebuvo menkas, tai jokiu būdu nebuvo nė pavyzdingas, o juo labiau — akademinis. Dauguma kongreso dalyvių, manau, tebelaiko save profesionalais. O ir studijuojančiam jaunimui, kurio šiame kongrese gana nemažai dalyvavo, akademinis lygis būtų buvęs artimesnis.

Iš atskiruose gardeliuose vykusių pašnekesių ryškiau išsiskyrė tematinis simpoziumas „Religija ir kūrybinė laisvė". Ypač šviežios buvo prof. Vyt. Bieliausko ir dr. Kęstučio Keblio mintys, daug kur, manau, ne atsitiktinai sutapusios ir viena kitą papildžiusios. Savo pastabose jie siūlė keisti laisvės sąvoką. Laisvė, pagal juos, tai ne tiek galimybė pasirinkti, kiek galimybė kurti. V. Bieliauskas nurodė, kad net žiurkės turi pasirinkimo laisvę, kai tuo tarpu žmogus visatoje išsiskiria savo galimybe kurti.

Apsisprendusiam žmogui, esą, nebėra reikalo kaskart iš naujo apsispręsti, todėl jam svarbiau turėti galimybę laisvai kurti. K. Keblys iškėlė, kad prieš kūrybos laisvę ne kartą nusikalsta religinės organizacijos arba organizuotos religinės visuomenės padaliniai, tačiau jų negalima tapatinti su pačia religija. Ir lietuviškoje visuomenėje yra pasitaikę pavienių religiją išpažįstančių žmonių arba laikraščių, atstovaujančių religines grupes, išsišokimų prieš kūrybos laisvę. Tačiau nei tie žmonės, nei laikraščiai neatstovauja religijos, o tik pačius save. O vis dėlto tie išsišokimai padarę kai kuriems kūrėjams nuoskaudų arba juos net neigiamai nustatę pačios religijos atžvilgiu.

Kalbėtojai religiją pristatė, sakytum, protestantiškai, daugiau kaip privatų, o ne organizacinį reikalą. Savo pastabose jie rėmėsi Vatikano antruoju suvažiavimu ir atstovavo lietuviškosios katalikiškos visuomenės sekuliarinį sparną. Buvo ma-

tyti noras išsivaduoti iš kunigijos intelektualinio prieglobsčio ir reikštis nepriklausomai. Girdėjosi pastabų iš publikos, kad pirmą kartą lietuviškame pašnekesyje apie religiją nėra atstovaujami kunigai. Publikos reakcija daugiausia buvo šiltai pritarianti. Neigiamai reagavo tik keletas kunigijos atstovų.

Ar iš tikrųjų kiekvienam Kultūros Kongresui reikalingi tie patys įkyrėję šablonai, nuo atidarymo paradų iki uždarymo rezoliucijų? Ar reikalingas pusšimtis kalbėtojų? Ar reikalingas pasiskirstymas į „šiaučius, kriaučius, gimnazistus", susismulkinimas, užsidarymas atskiruose gardeliuose, kongreso dalyvį visada statąs prieš pasirinkimo dilemą? Ką tik aptartoji religijos ir kūrybinės laisvės tematika rado vietos ir mokslininkams ir dailininkui ir muzikui. Ar nebuvo galima surasti dviejų-trijų temų, lygiai svarbių visoms kultūros sritims ir jas visapusiškai, akademiškai panagrinėti, temų, į kurias būtų sutilpusios ir gardeliuose apšnekėtos fazės, kiek apžvalginė, tiek ir dolerinė? Laisvės, ryšio su gimtuoju kraštu, spaudos lygio problemų iškilimas bent keliose sekcijose parodė, kad jos aktualios ir bendros kiekvienai kultūros sričiai.

Lietuvių Fondo pelno paskirstymas rodo nemažesnį susmulkėjimą ar polėkio trūkumą. Nemanau, kad su $500 būtų išgelbėta vaikų literatūra ar Vasario 16 gimnazija, arba su $200 pakeltas *Eglutės* lygis. Ne vieną iš sekcijose siūlytų uždavinių reikėtų ne šimtine „paremti", bet įvykdyti iki galo. Šiais metais — vieną, kitais — kitą. Aktualumo tvarkai nustatyti kompetentingų žmonių, manau, atsirastų.

3.

Iš bendrosios rutinos neįstengė išsimušti nė literatūros vakaras. Kad ir su kviestiniais svečiais (Vitalija Bogutaitė, Bernardas Brazdžionis, Antanas Gustaitis) savo pobūdžiu jis buvo perdėm lokališkas, nors *Draugo* korespondento (J. Daugl.) supratimu tai buvo „nuostabiai pavykęs vakaras", o ir *Naujienų* bendradarbis Algirdas Budreckas jį laiko „labai gerai pasisekusiu ir nepamirštamu".

Literatūros vakare iš tikrųjų dominavo ne laureatas Antanas Gustaitis, ne poetas Bernardas Brazdžionis, bet pranešėjai ir mirusių (V. Krėvės, I. Šeiniaus) ar neatvykusių (M. Vaitkaus, A. Landsbergio) autorių kūrybos pristatytojai, aktoriai Birutė Pūkelevičiūtė ir Kazys Veselka. Ypač pirmoji. Ji padarė gal porą tuzinų išėjimų, negailėdama laiko savo pristatomiesiems monologams, nepritrukdama jiems nuostabiausių pozų ir patoso.

Iš mano užkalbintųjų literatūros vakaras daugiau patiko vyresniajai publikai. Vidurinioji karta paklausti daugiausia patraukydavo pečiais, o ne vienas jaunesniųjų atvirai reiškė nepasitenkinimą. Štai keletas atsiliepimų:

Gintautas Vėžys: Birutė Pūkelevičiūtė „nusivaidino". Ji davė ilgesnes introdukcijas negu pačių gabalų skaitymas.

Marius Katiliškis: Kada B. Pūkelevičiūtė pranešė apie lietuvių literatūrą ištikusius skaudžius smūgius, netekus dviejų didelių kūrėjų, taip nejučiomis ir laukei, kad suminėtų Antaną Škėmą ir Algimantą Mackų. Pasirodė, kad tai Vincas Krėvė ir Ignas Šeinius... O mes, naiveliai, vis dar manėm, kad Krėvė ir Šeinius mirė iš senatvės, kaip Donelaitis, Valančius ar Maironis ir visa plejada kitų... Žinoma, ir jie nusipelno pagarbos, ir jų kūryba — interpretacijos, betgi anų dviejų kūryba buvo tremties produktas, o ir mirė jie tragiškai, pačiame kūrybingumo zenite...

Leonas Barauskas: Antanas Gustaitis yra mūsų savotiškas Markas Twainas. Jo laureato žodis, manau, bus dar ne kartą aktorių su pamėgimu skaitomas literatūros vakaruose.

Donatas Šatas: A. Gustaičio laureato žodyje, man regis, buvo daugiau humoro, negu jo vėliau skaitytoje poezijoje. Gal būt, dėl to, kad ją visą esu jau pats skaitęs ar girdėjęs. O humoristinė poezija yra kaip anekdotas: juokinga tik pirmą kartą girdint. Vėliau lyg atvėsta...

— Brazdžioniui reikia pripažinti nuopelną už tai, kad jis nebuvo nuobodus. Šaukė, rėkė, skaldė pasaulį pusiau, bet publikos neužmigdė. Įdomus jis buvo tik ne ta prasme, kaip pats to norėtų. Jei Brazdžionis anksčiau rašė poeziją, tai dabar — prakalbinę prozą. Be reikalo tad piktinosi, kad sovietinėj Lietuvoj išleistoj antologijoj buvo panaudota jo jaunystės dienų poezija... Jo karingumas ir pretenzija į tautos šauklius gana gerai derinosi prie bendros Kultūros Kongreso dvasios, įskaitant ir kūrybinės dvasios stoką.

Rimvydas Šliažas: Pripažįstu tokių tautos šauklių, minios uždegėjų, kaip Brazdžionis, reikalingumą, bet man jo poezija nepraeina. Mane daug labiau jaudino Vitalijos Bogutaitės poezija: paprasta, atvira, nuoširdi, o svarbiausia — lyriška. Nemėgstu poezijos, kuri nėra lyriška.

Donatas Šatas: Vitalija Bogutaitė taip skyrėsi iš kitų vakaro dalyvių, tiek savo išvaizda, tiek ir skaitymo būdu, lyg

būtų atsiradusi iš kito pasaulio. Ji neturėjo pretenzijos, neturėjo to visur prasikišančio noro publikai įtikti... Reikėjo dar bent poros jaunesniųjų autorių. Gal jie būtų kiek praskaidrinę visą vakaro blankumą.

Henrieta Vepštienė: Jeigu ne Vitalija Bogutaitė, tai vakaras vargu ar būtų buvęs vertas pastangų...

Perpildyta didžioji Jaunimo Centro salė (daug kas nebegalėjo jon patekti) kalba už vakaro pasisekimą. Tai turėjo sukelti pasitenkinimą rengėjams ir gerą nuotaiką dalyviams. Publika kūrybinio žodžio ilgisi. Kiek ji jo sulaukia — jau kita kalba. Taipgi kitas klausimas, ar iš tikrųjų šituo savo vienintelių rūpesčiu Kultūros Kongrese Lietuvių Rašytojų draugija parodė savo potencialą...

4.

Geriausiai pavykusi kongreso fazė, be abejonės, buvo jauno muziko Dariaus Lapinsko kūrybos demonstracija dviejuose spektakliuose Marijos Aukštesniosios mokyklos salėje. „Karalius Mindaugas" (cantata illustrata) ir vieno veiksmo opera „Maras" (abiems kūriniams libretą parašė Kazys Bradūnas). Jos pasisekimą vaizdžiai nusako ir tai, kad bent dviejų didžiųjų Čikagos dienraščių scenos kritikai, kurie neįprastinėse vietose vykstančius ir ne pripažintų profesionalų atliekamus spektaklius arba iš viso ignoruoja, arba juos tepamini keliais lakoniškais sakiniais, šį kartą įvertino rimtais straipsniais. Rašoma daugiausia buvo apie „Marą".

„Nors atrodė, kad Lapinskas kiek per plonai ištempė savo šiaip pažangų muzikinį išradimą, tačiau buvo ir pritrenkiančių vietų ir jų užteko, kad mane sudomintų išgirsti daugiau jo kūrybos.

„Pačiam kompozitoriui diriguojant, didelis lietuvių kolektyvas davė pasigėrėtinai atliktus išpildymus ir parodė pastatymo profesionališkumą, kokiu didžiuotųsi bet kuri grupė", — susumuoja savo pastabas *Chicago Daily News* kritikas Bernard Jacobsen.

Chicago Sun Times scenos kolumnistė Kathleen Morner pirmiausia pasidžiaugė faktu, kad lietuviai šį kartą savo pastatymui „nepasirinko dar kokios nors ‚Traviatos' lietuvių kalba, bet atpažino naują ir tikrą talentą savo pačių tarpe ir jį publikai pristatė. Tokiu būdu jie padarė vertingą įnašą kultūron". Ši kritikė taipgi pripažino, kad „nors mėgėjai dainininkai savo roles atliko stebėtinai nušlifuotai, Lapinskas nusipelno ir pilnai profesinio pastatymo".

Mūsiškės publikos reakcija ir čia nebuvo visiškai vieninga, tačiau, ypač iš jaunesniųjų pusės pareikštas entuziastiškas pritarimas vyravo ir stelbė. Gi jaunimo abu spektakliai sutraukė daugiau negu bet kada. Jau vien už šiuos spektaklius kongreso rengėjai užsitarnauja pagyrimo, nes jeigu ne jų paskata vargu ar Darius Lapinskas būtų šių pastatymų ėmęsis. Turiu galvoje ne vien muziką, bet visą paruošimą. Kaip tik toji visuma daugiausia ir imponavo ne vien jau minėtus kritikus, bet ir publiką. „What a showman!" — stebėjosi iš spektaklių besiskirstydami jaunieji žiūrovai, matyt, nebesurasdami tinkamesnio lietuviško titulo pastatymų kaltininkui.

— Cirkas! Balaganas! — piktinosi inteligentiško veido pusamžis.

— Kas? Ar literatūros vakaras? — matyt, jo nesuprasdamas susidomėjo bendrininkas. — Ir man panašiai atrodė...

— Ne! — piktai nutraukė pusamžis. — Šitas nesveikos fantazijos košmaras, kurį išdrįso opera pavadinti. Kaip galima taip nesiskaityti su publika, taip ją šokiruoti?..

— O ar Pūkelevičiūtė literatūros vakare tavęs nešokiravo?

— Ar tik nebus ir čia savo rankų santariečiai prikišę? — klausimu į klausimą atsakė pusamžis, rankos mostu duodamas suprasti, kad ginčas pasibaigė.

Lietuviškoji Čikagos spauda, tiek *Naujienos* (A. Pužauskas), tiek *Draugas* (B. Chomskis), D. Lapinsko pastatymus vertino neįprastai sąžiningai ir palankiai. Tolygiai palankias nuomones turėjo ir tie, su kuriais po spektaklio teko plačiau išsikalbėti.

Donatas Šatas: Mane Lapinskas daugiau imponuoja ne kaip kompozitorius, bet kaip asmuo, sugebąs apimti visus tokio reiklaus spektaklio elementus ir juos suvesti į vieną.

Liūtas Mockūnas: Ir mane stebina Lapinsko užsimojimų platumas, sugebėjimas sujungti į vienalytį meno kūrinį tokias skirtingas išraiškos formas, kaip instrumentinę muziką, dainavimą, šokį, žodinę interpretaciją, filmą... K. Bradūno tekstu jis nesekė pažodžiui, kaip kad įprasta pas mus daryti, bet juos suuniversalino, duodamas platesnę prasmę, negu poeto jiems skirta. Todėl „Karalius Mindaugas" virto prototipine misterija, savotišku komunaliniu mūsų tautos praeities pergyvenimu, mus visus rišančio bendro istorinio palikimo poetiniai dramatiniu permąstymu.

—„Maras" mirties ir gyvenimo konfliktą perkėlė iš grynai lietuviškosios į universalią plotmę. Lapinskas mūsų režisoriams parodė, ką reiškia turėti platesnę veikalo viziją. Ne-

užtenka vien daiktiškai imituoti veikalo tekstą, užmirštant mišką tarp medžių...

Gintautas Vėžys: Stebino ir kolektyvo drausmė, preciziškumas, be kurio nebūtų nė svajonės apie totalinio teatro sukūrimą...

Liūtas Mockūnas: „Totalinis teatras" nėra nauja sąvoka. Senovės graikuose, o taipgi ir viduramžiuose daina, muzika, žodis, šokis dažnai būdavo vartojami teatriniuose spektakliuose. Tik tada tie spektakliai turėjo ritualinę paskirtį ir religinį tikslą. Šių dienų teatre toks įvairių priemonių naudojimas nėra dažnas dalykas. Lapinsko „Maras" irgi turėjo ritualinį pobūdį. Ypatingai pažymėtinos jo pastangos instrumentų ar kalbėtojų iš salės pagalba apsiausti publiką garsu ir pasodinti ją košmaro centre. „Maras" irgi turėjo būti ritualas, tik šiuo atveju sekuliarinis, imituojąs šių dienų baisybes, bet nebandąs, kaip senovėje, dievų permaldauti, o tik statąs klausimą: už ką?

Jeigu rašyčiau spektaklio recenziją, keliais žodžiais reikėtų aptarti kiekvieną dalyvį. Visi jie, nuo žvaigždžių iki paskutinio scenos užkulisinio darbininko, įdėjo nepaprastai daug darbo, kas ir negalėjo neatsispindėti spektakliuose. Žinau ne vieną, kuris dantis sukandęs prieš spektaklį prisiekinėjo „niekad daugiau", kažin ar pats tuo tikėdamas.Ir jau vien dėl to būtų tikrai graudu, jei jų darbo vaisių nepamatytų bent kelios didesnės lietuviškos kolonijos.

Daug darbo įdėjo ir visas didelis kongreso rengimo ir vykdymo aparatas. Daug ir klaidų padarė. Būtų nemažiau graudu, jeigu iš jų ateityje nė kiek nepasimokintumėm.

Algirdas Titus Antanaitis

STUDENTŲ SUVAŽIAVIMAS IR RADIKALI LIETUVYBĖ

Yra švelniai intriguojąs kuriozas, jog kartais idealai ir vertybės, kuriomis bent išoriškai gyvena vyresnioji generacija, būna giliau ir prasmingiau įgyvendinamos jas išoriškai atmetusios jaunesnės generacijos. Paskutiniuoju, ir gal lig šiol pačiu stambiausiu šio reiškinio pavyzdžiu gali tarnauti septynio-

liktasis Šiaurės Amerikos Lietuvių Studentų Sąjungos visuotinis suvažiavimas, įvykęs 1967 m. gruodžio 29-31 dd. Baltimorėje ir pasistatęs vedamąja tema klausimą — Ar išeivijai reikalinga Lietuva? Kai kam iš suvažiavime dalyvavusių vyresnės kartos atstovų tokia tema kėlė pasipiktinimą — juk argi ne aišku, kad Lietuva reikalinga, argi apie tai gali būti kalbų? Nors jaunuomenė taip pat linkusi pripažinti Lietuvos reikalingumą išeivijai, jai tačiau kaip tik atrodo, kad vyresniojoje kartoje šio pripažinimo pradeda trūkti (arba jis pasidaro perdėm dviprasmiškas), kad vyresnioji generacija yra praradusi Lietuvos realumo pajutimą. Jaunuomenė širdin ėmė kelių paskutiniųjų metų įvykius — susitikimus, sąlyčius su atvykstančiais iš pavergtos Lietuvos ir savo ruožtu jų aplankymą pačiame krašte ir iš to užsimezgusius trapučius, bet žmogiškus ryšius, ir iš kitos pusės, — mūsų visuomenės, ypatingai vyresniosios, dalies šiurkščią, sunkią, nesuprantančią reakciją į visa tai. Kilo klausimas, kaip suderinama (*ar* suderinama) šitokia atšiauri, apmaudinga laikysena santykių su savais iš savojo krašto atžvilgiu su karštai deklaruojama meile Lietuvai, su ištikimybės ir prisirišimo pasižadėjimais, su lietuvybės įsipareigojimu? Ir, už šio klausimo, principinis klausimas: ką reiškia būti tauriu lietuviu, kai nejuntamai prasiveria galimybės tėvynę pažinti ir pergyventi kitokią, negu lig šiol tai buvo galima? Ar šitos galimybės neužklupo ir neužklups mus, tėvyne belaikančius nebe Lietuvą, o 69 gatvę, Jaunimo Centrą, Dainavą, ir daugiau besidominčius tuo, kas šiandien darosi Marketparke, negu kas šiandien darosi Lietuvoje? Tai klausimas, kurį sau pasistatė studentija, ir į kurį bus priversti atsakyti ir sąmoningesni vyresnieji.

Suvažiavimo septyni paskaitininkai vienu ar kitu būdu lietė šią problemą, ir baigiamajame simpoziume buvo padarytos bendros, nors jokiu būdu ne galutinio pobūdžio, išvados. Kastytis Baublys (iš Anglijos) kritikavo dabartinės lietuvių politinės veiklos premisas ir metodiką įdomios socio-psichologinės lietuvių išeivijos analizės kontekste. Mykolas Drunga pristatė jaunojoj kartoj užsimezgančią naują identiteto problemą: pagundą, nebesuderinant buvimą lietuviu su gyvenimu už Lietuvos ribų, persikelti į Lietuvą ir ten įsijungti į tylų rezistencinį judėjimą prieš pavergėją, kai tokio bruzdėjimo Lietuvoje rodosi vis daugiau ženklų ir kai aiškėja, jog ne Washingtone ar Londone, o pavergtoje tėvynėje yra tikroji laisvės kovos arena ir pergalės vilčių versmė. Birutė Augustinavičiūtė supažindino su poezija pavergtoje Lietuvoje, išvesdama paraleles tarp jos turinio, motyvų ir nuotaikos ir reiškinių santvar-

koje. Algis Rukšėnas panagrinėjo sovietų istoriografiją apie mūsų partizanus, pritaikydamas George Orwellio totalitarinių sąjūdžių semantikos analizę. Skirma Makaitytė svarstė lietuvių studentų pasireiškimo galimybes vietiniuose universitetuose ir akademinėje aplinkoje. Dana Zubaitė (prisiuntusi savo paskaitą) sistematiškai išanalizavo santykiavimo su Lietuva galimybes, nustatydama kiekvieno būdo pavojus ir privalumus, žiūrint iš išeivių, Maskvos ir laisvojo pasaulio vyriausybių taško. Romas Misiūnas pailiustravo, kaip tam tikri socialiniai ir ekonominiai procesai, būdingi dvidešimtajam amžiui, atsiliepė neprikla̧somoje ir ypač dabartinėje Lietuvoje, detališkai nušviesdamas industrializacijos ir urbanizacijos keliamas įtampas vertybių sistemos ir politikos plotmėse.

Užbaigiamajame simpoziume, kurį moderavo Ant. Saulaitis SJ, pats pateikęs pastabų apie tautybės ir pilietybės suderinimą išeivijoje, ir kuriame dalyvavo beveik visi prelegentai, švelniau ar stipriau buvo visų pasisakyta už atviresnio požiūrio Lietuvos atžvilgiu reikalingumą ir išeiviškų lietuvybės išlaikymo bei laisvės atgavimo pastangų surišimo ir suderinimo su paralelinėmis pastangomis pačioje Lietuvoje būtinumą. Niekur dar šios apžvalgos autorius lietuviuose nebuvo girdėjęs tiek nuoširdaus ir spontaniško radikalizmo prasiveržimo, kaip šiame studentų suvažiavime; niekur dar ir pats neturėjęs panašios progos ir nejautęs panašiai skatinančios atmosferos savo paties „heretiškoms" mintims išlieti, kaip šitame suvažiavime. Ir dėl viso to nesijaustama nusikaltusiais — ne tėvynės palaidojimas ir ne laisvės kovos idealų išsižadėjimas skatina tokį radikalizmą, o priešingai, karštas tikėjimas anais idealais ir todėl noras surasti veiksmingesnių priemonių jiems įgyvendinti.

Lietuvos pamiršimo ir lietuvybės išsižadėjimo simptomus rodo ne už naują mūsų tautinės buities sampratą pasisakę suvažiavimo paskaitininkai, o greičiau ta dauguma atvykusių studentų, kurių neužtikdavai paskaitų salėse ir kuri išsijudindavo tik nakties ir paryčio užsiėmimams. Praėjęs suvažiavimas buvo antrasis, kuriame beveik visi prelegentai buvo iš pačių studentų tarpo, bet klausytojų jie rado mažiau, negu įprastiniai vyresnio amžiaus paskaitininkai. Ką tai reiškia? Ar kad „pranašu savoj parapijoj" nebūsi? Gal priežasčių reikia ieškoti giliau. Lietuvių jaunąją kartą jungia tam tikras bendras sąmoningumas, bendra laikysena, panašus dalykų išjautimas, taip kad vienų kitais „pasitikima", iš anksto intuityviai nujaučiama, kas bus pasakoma, nes visus pasisakymus, kad ir kaip sub-

tiliai, jungia ta pati dvasia, tas pats žvilgsnis, „generacinis identitetas". Vyresniųjų prelegentų klausomasi tik iš „mandagumo", etiketui reikalaujant (ypač didžiųjų tradicinių ideologinių organizacijų sistemoje), o jaunesniųjų nesiklausoma, nes jau žinoma, ką jie pasakys. Aišku, šitokia analizė yra bent kiek perdėta, ir ji negali nukreipti dėmesio nuo to susmukimo ir savimi pasitenkinimo elemento, kuris slypi už intelektualinio pobūdžio užsiėmimų vengimo. Vienok, atkištinis studentų (ar bet kieno) skirstymas į sąmoninguosius ir apatiškuosius taip pat neužgriebia visos teisybės. Ką tik minėjome „generacinį identitetą": mintin peršasi kitokia, gal net priešinga to paties jaunesniųjų asmenų paskaitų vengimo reiškinio analizė. Jaunesniuosiuose paskaitininkuose jų paskaitose nedalyvaujantieji mato savo tėvus ir vyresniuosius, nuo kurių bėga ir kuriems priešinasi, nes lygiai abiejų drąsiai kalbama lietuviškai ir už rimtą pinigą svarstomi visi lietuvybės klausimai. Tad galime įmatyti du jaunatviškojo radikalizmo ir reakcijos prieš vyresniuosius tipus: vienas sąmoningas, verbalizuotas, intelektuališkai atsakingas, kitas daugiau emociškas, slepiąs tirščiau resentimentų, nekūrybiškai negatyvus. Šitokia klasifikacija į dvi kategorijas jau „sofistikuotesnė", negu aukščiau minėtoji tiesmūkinė.

Laukiant ateinančio suvažiavimo, tegalima tik norėti, kad daugiau studentijos jungtųsi į intelektualinę ir ne tik į nervų ofenzyvą, ir kad išliktų ir dar nuostabiau sužydėtų radikaliai lietuviška ir lietuviškai radikali dvasia.

Mykolas Drunga

METMENŲ ŠIMTININKAI:

31) L. ir G. Vėžiai

32) Dr. P. Tunkūnas

ALGIMANTO MACKAUS VARDO KNYGŲ LEIDIMO FONDE dar galima gauti Santaros-Šviesos seniau išleistas knygas ir naujuosius leidinius:

Kosto Ostrausko *Kanarėlė.* Trijų veiksmų drama. 1958 m., 84 psl. Kaina $3.00.

Kosto Ostrausko *Žaliojoj lankelėj.* Dvi vienaveiksmės dramos: „Pypkė" ir „Žaliojoj lankelėj". 1963 m., 100 psl. Kaina $3.00. (Vinco Krėvės literatūrinė premija 1966 m.)

Vytauto Kavolio redaguotas *Lietuviškasis liberalizmas.* Didžiojo tautos žadintojo dr. Vinco Kudirkos 100 metų gimimo sukakčiai paminėti skirtas studijų rinkinys. 1959 m., 216 psl. Kaina $3.00.

Jono Meko *Gėlių kalbėjimas.* Eilėraščių rinkinys. 1961 m., 52 psl. Kaina $1.00.

Algimanto Mackaus *Jo yra žemė.* Eilėraščių rinkinys. 1960 m., 96psl. Kaina $3.00.

Algimanto Mackaus *Chapel B.* Eilėraščių rinkinys. 1965 m., 63 psl. Kaina $3.00.

Algirdo Landsbergio *Meilės mokykla.* Trijų veiksmų komedija. 1965 m., 109 psl. Kaina $3.00.

Algirdo Landsbergio *Penki stulpai.* Trijų veiksmų drama. 1966 m., 109 psl. (Lietuvių Bendruomenės dramos premija 1967 m.)

Liūnės Sutemos *Bevardė šalis.* Eilėraščių rinkinys. 1966 m., 62 psl. Kaina $3.00.

Jono Meko *Pavieniai žodžiai.* Eilėraščių rinkinys. 1967 m., 96 psl. Kaina $4.00.

Kazio Almeno *Gyvenimas tai kekė vyšnių.* Novelės. 1967 m., 216 psl. Kaina $5.00.

Antano Škėmos *Raštai.* I tomas. Proza. 1967 m., 500 psl. Kaina $6.00.

Jau išparduoti leidiniai:

Algimanto Mackaus *Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai.* Eilėraščių rinkinys. 1963 m., 73 psl. (Vinco Krėvės literatūrinė premija 1964 m.)

Alfonso Nykos-Niliūno verstas Šekspyro *Hamletas.* 1964 m., 209 psl.

Antano Gustaičio *Ir atskrido juodas varnas.* Humoristiniai eilėraščiai. 1966 m., 128 psl. (Lietuvių Rašytojų Draugijos premija 1967 m.)

Užsakymus siųskite šiuo adresu:

Gintautas Vėžys
6349 So. Artesian Chicago, Illinois 60629

Platintojams duodama nuolaida.

MO 8,00

metmenys

Vyriausias redaktorius: dr. Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redaktoriai: Algirdas Titus Antanaitis ir Karolis Drunga

Techninis redaktorius: Henrieta Vepštienė

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, dr. Marija Gimbutienė, dr. Algirdas Julius Greimas, Zina Katiliškienė, Algirdas Landsbergis, dr. Henrikas Nagys, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Saulius Šimoliūnas, dr. Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa, Kęstutis Paulius Žygas.

Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Dana Barauskienė, Leonas Barauskas, Dalia Bylaitienė, Birutė Bulotaitė, Žibutė Dobaitė, Liuda Germanienė, Vaidotas Kajokas, Rita Kavolienė, Julius Lintakas, Dalia Procutienė, Genius Procuta, Angelė Šimaitytė, Dalia Šimoliūnienė, Giedrė Vaitienė, Vytautas Vepštas, Lakštuonė Vėžienė, Rimas Vėžys.

Administracija:

Ramojus Vaitys, Marija Paškevičienė, Gintautas Vėžys

4726 Russet Lane
Apt. R - 109
Skokie, Ill. 60076

Kaina: Šio numerio — 2 dol., keturių numerių prenumerata — 7 dol., Garbės prenumerata — 15 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago Ill.

ALp(LKA)1742
1968, Nr.15

80.585. 193

K 174